

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Soc

**Bättre
utbildning
för
handikappade**

Förslag av Handikapputredningen

Statens offentliga utredningar

1969: 35

Socialdepartementet

Bättre utbildning för handikappade

Förslag av handikapputredningen

Stockholm 1969

Handikappförbundet
1969: 7
Sjunde upplagan

Bättre utbildning för handikappade

Statsrådet och chefen för socialdepartementet

Handikapputredningen har valt att bedriva sitt arbete efter två linjer, en generell och en speciell.

I generellt avseende har arbetet genom betänkandet Kommunerna och den sociala omvårdnaden (SOU 1967: 53) lett till vissa tillägg till socialhjälpslagen. Härigenom slås fast att kommunerna är skyldiga att bedriva en aktiv, uppsökande socialvård och se till att den enskilde får en tillfredsställande omvårdnad.

Arbetet efter denna generella linje kommer att fortsätta, bl. a. med prövning av de i direktiven angivna frågorna om samordning, samverkan och information.

I speciellt avseende överväger utredningen behovet och utformningen av konkreta och särskilda omvårdnadsåtgärder för de handikappade. På utredningens förslag i betänkandet Bättre hjälpmedel för handikappade (SOU 1967: 60) har handikappades möjligheter att kostnadsfritt få hjälpmedel väsentligt ökat genom utvidgat stöd till sjukvårdshuvudmännens hjälpmedelsverksamhet.

Utredningen har nu närmast prövat vilka åtgärder som behövs för förbättrade utbildningsmöjligheter åt handikappade. Förslagen i det betänkande som härmed överlämnas avser särskilt den gymnasia skolan, de eftergymnasiala studierna och den frivilliga vuxenutbildningen. Översynen av de särskilda anordningarna för stöd och omvårdnad kommer härefter att avse det ekonomiska stödet till anskaffning av s. k. invalid-

bilar. I detta sammanhang kan erinras om att en undersökningsrapport om färdtjänst, vilken har utarbetats tillsammans med Svenska kommunförbundet, har överlämnats tidigare i år.

Utredningens samtliga ledamöter har deltagit vid utarbetandet av det nu föreliggande betänkandet Bättre utbildning för handikappade.

Utredningens nuvarande sammansättning är följande: riksdagsledamoten Anna-Greta Skantz, ordförande, riksdagsmannen Johannes Antonsson, kanslirådet i socialdepartementet Åke Fors, avdelningschefen hos riksrevisionsverket Åke Gustafsson, f. d. riksdagsmannen Erik Magnusson, riksdagsmännen Börje Nilsson och Joel Sörenson.

I arbetet har utredningen anlitat sina experter prosektorn vid Göteborgs universitet Sven-Olof Brattgård, byrådirektören hos arbetsmarknadsstyrelsen Seved Eriksson, sekreteraren åt statens handikappråd Linnéa Gardeström, undervisningsrådet hos skolöverstyrelsen Karin Lundström, departementssekreteraren i inrikesdepartementet Johnny Sköldvall, avdelningsdirektören vid Norrbackainstitutet Bo Sundmark och byrådirektören hos arbetsmarknadsstyrelsen Bruno Utbult samt som särskild sakkunnig rektor vid Forsa folkhögskola Helmer Söderbäck.

Uppsatser av Brattgård, Eriksson, Lundström och Söderbäck är bilagda betänkandet.

Sekreterare åt utredningen är departementssekreteraren i socialdepartementet Bengt-Olof Mattsson. T. o. m. april 1969 har numera förste inspektören hos länsarbetsnämnden i Stockholm Rune Thorell varit biträdande sekreterare. Socionomen Karl-Erik Hammerin, som sedan mars 1967 har biträtt utredningen, är biträdande sekreterare fr. o. m. juni 1969.

Stockholm den 25 juni 1969.

Anna-Greta Skantz

Johannes Antonsson

Åke Fors

Åke Gustafsson

Erik Magnusson

Börje Nilsson

Joel Sörenson

/B.-O. Mattsson

Innehåll

Kapitel 1 <i>Aktuella utbildningsfrågor enligt direktiven</i>	7	Kapitel 7 <i>Anpassningsundervisning</i>	31
Bilaga 1 Katalog över bestämmelser angående skolväsendet m. m. med särskild hänsyn till handikappade	37	Kapitel 8 <i>Kostnadsfrågor</i>	32
Bilaga 2 Elevsituationen vid Eugeniahemmet, Sköldenborgsinstitutet och Änggårdens yrkesskolor	56	Kapitel 9 <i>Sammanfattning av förslagen</i>	35
Bilaga 3 Handikapputredningens skrivelse till socialministern med promemoria om Eugeniahemmet, Sköldenborgsinstitutet och Änggårdens yrkesskolor	58	<i>Sakregister</i>	132
Bilaga 4 Terminologisk översikt	63		
Bilaga 5 Sammanfattning av handikapputredningens yrkesskolundersökning	66		
Kapitel 2 <i>Den obligatoriska skolan</i>	12		
Bilaga 6 Rapportering av handikappade barns skolgång	73		
Kapitel 3 <i>Den gymnasiala skolan — gymnasium, fackskola, yrkesskola</i>	14		
Bilaga 7 Gymnasial utbildning för svårt handikappade	77		
Bilaga 8 De handikappade och arbetsmarknaden	88		
Underbilaga Exempel på arbetsvårdsåtgärder	92		
Kapitel 4 <i>Eftergymnasiala studier m. m.</i>	22		
Bilaga 9 Bostads- och vårdtjänst för svårt handikappade studenter med analys av förhållandena i Stockholm (»Domusverksamheten»)	106		
Kapitel 5 <i>Frivillig vuxenutbildning</i>	27		
Bilaga 10 Folkhögskolan och de handikappade	118		
Underbilaga Redogörelse för resultatet av efterundersökning beträffande elever i 1967 års kurs för f. d. särskolelever vid Kjesäterns folkhögskola	126		
Kapitel 6 <i>Central beredning för vissa handikappfrågor</i>	30		

Socialpolitiken i Sverige under 1960-talet markerar ett genombrott för rätten till jämlikhet.

Den materiellt och organisatoriskt sammanhållna socialförsäkringen garanterar den enskilde ekonomiskt skydd i situationer som för inte så länge sedan för stora grupper betydde beroende av understöd, välgörenhet och fattigvård. Denna utveckling har haft till förutsättning hela befolkningens solidariska engagemang i kostnaderna för det ekonomiska trygghetssystemet.

Samhället har också iklätt sig ansvar för den enskildes personliga trygghet. Detta har fått sin lagtekniska bekräftelse i tillägg till lagen om socialhjälp, vilka infördes den 1.7.1968. Där slås fast att kommunerna skall se till att den enskilde får den omvårdnad som han behöver och att kommunerna fortlöpande skall hålla sig underrättade om individuella behov och verka för att dessa blir tillgodosedda.

Lagen om allmän försäkring och tilläggen till socialhjälpslagen innebär att samhället tar ansvar för människornas välfärd. På den grunden bygger socialpolitiken vidare.

De konkreta anordningar varmed människornas individuella behov skall tillgodoses är i allt högre grad samhällets angelägenheter. Dessa anordningar har under 1960-talet snabbt byggts ut. Skolans väldiga utveckling har skapat rätt för alla till grundläggande ut-

bildning. Den moderna arbetsmarknadspolitiken och näringspolitiken syftar till full sysselsättning och medför ökande möjligheter att erbjuda alla det arbete som motsvarar deras önskemål och förutsättningar. Vår höjda bostadsstandard är följderna av en kraftigare prioritering än någonsin av byggnaderna och ett ökat bostadsstöd som främst riktar sig till barnfamiljer, gamla och handikappade.

Handikappvårdens ändamål är att så långt det går göra de handikappade oberoende av sitt handikapp genom att tillgodose de särskilda behov som detta medför och göra det möjligt för de handikappade att leva som alla andra. Detta är också ett uttryck för 1960-talets jämlikhetssträvanden.

Statens kostnader för det stöd som mer direkt avser handikappade beräknas för budgetåret 1969/70 till nära 2 000 milj. kr. För tio år sedan – budgetåret 1959/60 – var dessa kostnader drygt 200 milj. kr.

Denna snabba utbyggnad av samhällets anordningar, som har medfört nästan en fördubbling av statens utgifter för handikappvården under en tioårsperiod, skapar förutsättningarna att bedriva en effektiv aktiv, uppsökande handikappvård.

Vi tar i det följande upp frågor på utbildningens område och föreslår åtgärder som syftar till att ytterligare öka de svårast handikappades möjligheter till utbildning.

Svårt handikappade i grundskolan

Enligt direktiven skall vi pröva behovet av riksplatser för vård och undervisning av svårt rörelsehindrade barn i grundskolan. Vi har vid denna bedömning beaktat de möjligheter som erbjuds genom den nya elevhemsorganisationen som sjukvårdshuvudmännen svarar för enligt lagen 1965: 136 om elevhem för vissa rörelsehindrade barn m. fl. (En katalog över bestämmelser rörande skolväsendet, elevhem etc. är intagen som *Bilaga 1.*) Kungl. Maj:t har genom beslut den 10.5.1968 fastställt plan över de elevhem som skall finnas enligt elevhemslagen. Planen innebär att behovet av elevhem för rörelsehindrade barn i förskol- och grundskolåldern tillgodoses i varje landstingsområde.

Socialstyrelsen har i skrivelse till Kungl. Maj:t den 20.2.1969 redovisat vilka åtgärder som sjukvårdshuvudmännen har vidtagit för att förverkliga planen. Med ledning av dessa uppgifter anser vi oss kunna räkna med att planen kommer att vara förverkligad i början av 1970-talet. Planens genomförande kommer att innebära att svårt rörelsehindrade barn i skolpliktig ålder – även de med komplicerande handikapp – får möjlighet till den undervisning och vård som de behöver. Vi har funnit att elevhemmen vid Sköldenborgsinstitutet (vanförestalten i Hälsingborg) och Eugeniahemmet (riksanstalt för barn med cerebral pares, neurosedynskadade och andra svårt handikappade barn), som framgår av *Bilaga 2*, i allt högre grad har kommit att uteslutande betjäna de områden där de är belägna. Med den utbyggnad som planen innebär beträffande medicinsk vård, behandling och undervisning finner vi det möjligt för sjukvårdshuvudmännen att i samarbete med varandra tillgodose det behov av platser som kan föreligga för barn som i grundskolan behöver speciella och kvalificerade åtgärder. Det kan, såsom i allmänhet gäller ifråga om sjukvårdsbehov, ske genom att eleven remitteras för vård och utbildning till den ort som har de bästa resurserna att tillgodose hans särskilda behov.

Någon riksinstitution – t. ex. riksplatser av traditionell typ – anser vi inte aktuell för de skolpliktiga barnen. Det speciella protesbehovet för vissa svårt rörelsehindrade barn bör i den mån det inte kan täckas inom den regionala sjukvårdsorganisationen kunna tillgodoses av karolinska sjukhuset och karolinska institutets till Norrbackainstitutet (vanförestalten i Stockholm) förlagda ortopediska klinik med tillhörande servicefunktioner, såsom de ortopediska verkstäderna och det protestekniska forskningslaboratoriet. De svårt rörelsehindrade barnen med uttalade hörselskador kommer, som vi tidigare har förordat i ett remissyttrande till skolöverstyrelsen, att kunna få sin undervisning, vård och behandling vid Birgittaskolan i Örebro. Den del av vården som motiveras av rörelsehindret bör kunna lämnas genom det av Örebro läns landsting drivna Olaihemmet för rörelsehindrade barn. De svårt rörelsehindrade barnen med grava synskador får undervisning och omvårdnad vid Ekeskolan som också ligger i Örebro.

I anledning av det resultat som vi i vår bedömning har kommit fram till, har vi med skrivelse till socialministern den 20.1.1969 i en särskild promemoria (här intagen som *Bilaga 3*) föreslagit att sjukvårdshuvudmännen i enlighet med elevhemslagen snarast övertar ansvaret för verksamheten för barnen vid Eugeniahemmet och Sköldenborgsinstitutet. Statens engagemang i verksamheten bör enligt förslaget samtidigt avvecklas. Kungl. Maj:t har den 28.2.1969 enligt vårt förslag lämnat statens förhandlingsnämnd uppdrag att ta upp förhandlingar om en sådan avveckling. Förhandlingar har inletts.

Svårt handikappade i gymnasial utbildning

Till den gymnasiala skolan (mellanskolan) räknas numera gymnasium, fackskola och yrkesskola.

Vi skall enligt direktiven föreslå hur yrkesutbildningen för handikappade i största möjliga utsträckning skall kunna inordnas i det allmänna yrkesutbildningsväsendet. Vi skall pröva behovet av särskilda utbildnings-

platser för de svårast handikappade¹, platsernas lokalisering och huvudmannaskapet för dem. Vårdfrågor i samband med utbildningen skall vidare uppmärksammas. Vid våra överväganden skall vi pröva på vilket sätt verksamheten vid vanförestalterna kan integreras i den allmänna yrkesutbildningsorganisationen. Sedan yrkesutbildnings- och grundskolverksamheten vid vanförestalten i Härnösand (Rosenbäcksskolan) den 1.1.1969 har övertagits av Västernorrlands läns landsting och Härnösands stad återstår numera tre vanförestalter, nämligen i Stockholm (Norrbäckainstitutet), Göteborg (Änggårdens yrkesskolor) och Hälsingborg (Sköldenborgsinstitutet).

Vid planläggningen av utredningsarbetet har vi övervägt vilka grupper av handikappade som direktiven avser. Till handikappade räknas ibland personer som på grund av alkoholbruk, narkotikabruk eller social belastning har svårt att klara sig i utbildnings- och arbetssituationer. Vi har ansett att vårt uppdrag ifråga om utbildning, m. m. inte omfattar dessa grupper.

Sjukvården, skolväsendet och arbetsmarknadsverket har ingående erfarenhet av de handikapp som kräver speciell insats av resurser för att göra det möjligt för den enskilde att få nytta av vad samhället erbjuder ifråga om undervisning, utbildning och arbete.

Vissa handikapp har sedan gammalt ansetts försvåra ordinär skolutbildning och yrkesplacering. Detta gäller exempelvis synnedsättningar, hörselskador, rörelsehinder och psykisk utvecklingsstörning. Detta har lett till att särskilda åtgärder har vidtagits för att erbjuda en väl avpassad undervisning åt elever med sådana handikapp. Även elever med epilepsi, talhämningar, beteendestörningar, perceptionssvårigheter (svårigheter att registrera sinnesintryck), lättare intellektuella utvecklingshämningar (hjälpklassmässiga elever) och elever med allergi, diabetes (sockersjuka) och hjärtbesvär behöver i många fall speciella åtgärder. Bestämmelserna om skolans stödåtgärder gäller även dessa grupper.

Vi förutsätter att skolöverstyrelsen, som

nu är i färd med att omorganisera det ordinarie yrkesutbildningsväsendet, bevakar att redan tillgängliga anordningar i form av specialundervisning, stödundervisning samt personell assistans och tekniska stödåtgärder m. m. i full utsträckning kommer handikappade elever i yrkesskolorna tillgodo. Särskild uppmärksamhet bör ägnas hjälpklass-elevernas yrkesutbildningsbehov.

Vi har funnit att tidigare utredningar har lett till eller föreslagit resursskapande på yrkesutbildningens område för döva, blinda och psykiskt utvecklingsstörda. Lagen 1967: 940 angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda och stadgan 1968: 146 i samma ämne reglerar landstingens skyldighet att erbjuda yrkesutbildning och yrkesträning åt särskolans elever. En gymnasial skola för gravt hörselskadade (döva) är under uppbyggnad i Örebro. Blindvårdsutredningens förslag i betänkandet Anpassning och yrkesutbildning av synskadade (Ecklesiastikdepartementet Stencil 1967: 14) beräknas ge ökade möjligheter till yrkesutbildning för blinda. De svårt rörelsehindrade har hittills inte fått resurser som tillgodoser deras behov av yrkesutbildning. Våra förslag till gymnasial utbildning berör därför i huvudsak denna grupp.

Förekomsten av handikappade elever i det ordinarie yrkesskolväsendet belyses i en av oss 1967 genomförd undersökning som omfattar alla vanliga yrkesskolor, centrala verkstadsskolor och ett antal enskilda statsunderstödda skolor i landet. Undersökningen, varav ett sammandrag är intaget som *Bilaga 5*, redovisar att – av sammanlagt ca 186 000 elever – totalt 338 medelsvårt och svårt handikappade höstterminerna 1963–1966 skrevs in vid yrkesskolkurser om minst fem månader. Av de handikappade eleverna anges 41 som svårt handikappade. Detta innebär att ca 10 sådana elever årligen antogs för yrkesutbildning. En rapport om handikapputredningens yrkesskolundersökning har den 23.5.1969 överlämnats till chefen för socialdepartementet.

Undersökningen visar att det i många fall

¹ Beträffande vissa terminologiska frågor se *Bilaga 4*.

är möjligt för handikappade att få utbildning i det ordinarie yrkesskolväsendet. Av undersökningen framgår också att som svårt handikappade betecknade elever – vari ingår synskadade, hörselskadade, rörelsehindrade och psykiskt utvecklingsstörda – i viss utsträckning får sin yrkesutbildning i vanliga yrkesskolor. Endast 25 av de ca 600 skolor som undersökningen omfattade hade emellertid lokalmässiga förutsättningar att ta emot rullstolsbundna och andra svårt rörelsehindrade elever. Många skolstyrelser framhöll behovet av förstärkta resurser av olika slag för att kunna bereda svårt handikappade yrkesutbildning.

I den förut nämnda promemorian till socialministern den 20.1.1969 (bilaga 3) har vi klarlagt att elevrekryteringen till yrkesutbildningen vid Änggårdens yrkesskolor och Sköldenborgsinstitutet är geografiskt koncentrerad till utbildningsorterna och de närmaste länen. (Jfr bilaga 2.) Vi har vidare konstaterat att yrkesskoleleverna vid de båda vanförestalterna inte är i högre grad rörelsehindrade än många av de elever som utbildas inom den ordinarie yrkesutbildningsorganisationen eller inom arbetsmarknadsutbildningen. Samma förhållande med hänsyn till elevernas handikapp gäller i stort sett yrkesutbildningen vid Norrbackainstitutet.

Vi räknar med att den fortsatta utbyggnaden av den ordinarie yrkesutbildningen – och den av oss i det följande förordade möjligheten att t. ex. på en plats i varje län ordna bostad med vårdtjänst åt handikappade elever – kommer att i ökad utsträckning göra det möjligt att där undervisa elever med olika slag av handikapp. Speciella centraliserade åtgärder bör därför vidtas endast ifråga om elever med svåra rörelsehinder eller eljest uttalade handikapp om det behövs med hänsyn till deras situation.

Mot bakgrund av dessa förhållanden har vi i promemorian till socialministern föreslagit att statens förhandlingsnämnd får i uppdrag att ta upp förhandlingar med berörda parter om en avveckling av statens engagemang i den yrkesutbildningsverksamhet som bedrivs vid Änggårdens yrkesskolor

och Sköldenborgsinstitutet. Ett sådant förhandlingsuppdrag beträffande vanförestalten i Härnösand har lett till att det tidigare enskilda huvudmannaskapet för anstalten, som tidigare nämnts, numera har övertagits av kommunala huvudmän. Vi har understrukit vikten av att ett ändrat huvudmannaskap inte får medföra minskade omvårdnads- och utbildningsmöjligheter. Det är enligt vår mening tvärtom möjligt att genom den integrering med verksamheten i övrigt vartill förslaget syftar, få till stånd ökade resurser för de handikappade. Det finns inte anledning att anta att ett ändrat huvudmannaskap medför att åtgärder som behövs för elevernas vård och utbildning eftersätts. Kungl. Maj:ts uppdrag den 28.2.1969 till förhandlingsnämnden innefattar, som vi har föreslagit, en avveckling av statens engagemang i yrkesutbildningsverksamheten vid Änggårdens yrkesskolor och Sköldenborgsinstitutet. Förhandlingarna har börjat.

Enligt vår mening bör även den yrkesutbildning som nu bedrivs vid Norrbackainstitutet inordnas i det vanliga utbildningsväsendet eller när det gäller äldre elever arbetsmarknadsutbildningen. Detta friställer lokaler och andra resurser som gör det möjligt att till institutet förlägga yrkesutbildning för de svårt handikappade som f. n. inte får utbildning vare sig i den reguljära organisationen eller på annat håll. Verksamheten för högstadieeleverna vid Norrbackainstitutet skall enligt elevhemslagen övertas av sjukvårdshuvudmännen. Härigenom friställs ytterligare resurser vid institutet som också kan tas i anspråk för de svårt handikappades yrkesutbildning.

Vi föreslår i det följande sådan ändring av skolstadgan att även andra specialklasser än de i författningen nämnda skall kunna inrättas i yrkesskolan. Det bör uppdras åt skolöverstyrelsen att i samarbete med länskolnämnderna planera specialåtgärder i form av klasser eller kliniker inom den vanliga yrkesskolan så att elever som behöver dessa åtgärder kan föras över till det vanliga yrkesskolväsendet eller annan skolform när verksamheten vid vanförestalterna övergår till andra huvudmän. För äld-

re elever bör speciella åtgärder vidtas inom arbetsmarknadsutbildningens ram.

Vi har funnit det riktigt att yrkesutbildning för de svårast handikappade övergångsvis inordnas i den gymnasiala skola som – såvitt avser gymnasium och fackskola – i försöksformer redan bedrivs vid Norrbackainstitutet. Verksamheten vid denna gymnasiala skola bör alltså ha försökskaraktär tills erfarenhet har vunnits som gör det möjligt att föra över den i fastare former. Verksamheten bör vara öppen för alla svårt rörelsehindrade eller eljest svårt handikappade elever som till följd av sitt handikapp inte kan få gymnasial utbildning på annat håll.

Denna samlade försöksverksamhet inom den gymnasiala skolan är av största vikt för utformningen av den permanenta verksamheten för dessa elever. De förslag som vi i det följande lägger fram blir en naturlig fortsättning på den obligatoriska skolan och de anordningar som för svårt rörelsehindrade och andra elever skapas genom elevhemslagen. Detta ger förutsättningar för dessa elever att få undervisning och utbildning i den gymnasiala skolan.

Vårdartjänst i eftergymnasiala studier

I anledning av vårt remissyttrande över en framställning från De handikappades riksförbund (DHR), Sveriges förenade studentkårer (SFS) och Stockholms studentkårers centralorganisation (SSCO) bedrivs fr. o. m. läsåret 1967/68 i anslutning till Norrbackainstitutets verksamhet försöksvis vårdartjänst för studerande vid Stockholms universitet. Vi finner behovet av sådan verksamhet trängande och föreslår i det följande att verksamheten utsträcks till andra studerandegrupper och fler orter.

Utbildning för vuxna handikappade

Vi tar också upp frågan om hur vuxenutbildningen, särskilt inom folkhögskolan, skall ordnas för att svårt handikappade skall få del av den. Vi framhåller vidare arbetsmarknadsutbildningens betydelse för att till-

godose vuxna handikappades behov av anpassningsundervisning och yrkesutbildning.

I detta sammanhang erinrar vi om att vi i yttrande över 1960 års blindvårdsutrednings betänkande Anpassning och yrkesutbildning av synskadade uttalat att blindvårdsutredningens förslag är i linje med vår bedömning. Chefen för utbildningsdepartementet har förordat (prop. 1969: 1, bil. 10) att blindvårdsutredningens förslag bör prövas i ett senare sammanhang och att för en sådan prövning vårt förslag bör avvaktas. Vi finner det riktigt att behandlingen av blindvårdsutredningens förslag samordnas med behandlingen av de förslag som vi nu lägger fram.

Information – viktig del av aktiv skolpolitik

I olika sammanhang har vi betonat vikten av en grundlig och allsidig information till och om de handikappade. Den handikappade behöver råd och upplysning om vilka undervisningsmöjligheter i olika skolformer och på olika stadier i obligatorisk och frivillig utbildning som står till buds. Föräldrar till handikappade barn behöver också råd för att lösa de speciella problem som de möter. Det är en viktig del av en aktiv handikappvård att sprida kännedom om den omvårdnad och det bistånd som samhället har möjlighet att lämna.

Skolöverstyrelsen, skolstyrelserna och andra myndigheter bör aktivt verka för att de handikappade får information om alla de förhållanden som har betydelse för deras utbildning. Det är också viktigt att de handikappade får en god yrkesvägledning och behövlig information om de arbetsmöjligheter som finns så att de kan göra ett realistiskt val av utbildning och yrke.

I det följande understryker vi vikten av att alla elevers skolsituation följs upp och att länskolnämnderna därför för sin planering av behövliga specialåtgärder för elever i alla skolformer fortlöpande har uppgifter tillgängliga härom. För att möjliggöra denna planering föreslår vi en utökad rapportering om elevernas skolsituation.

Normalisering, integrering, flexibilitet

Inom det obligatoriska skolväsendet har genomförts reformer som syftar till att ge möjligheter åt alla att få del av undervisningen. Huvudprinciperna för de handikappade barnens skolundervisning kan sammanfattas i en från den enskilde elevens synpunkt långt driven normalisering och integrering samt en flexibilitet i anordningarna som gör att de kan anpassas efter den enskildes behov. Ordet normalisering står för ett synsätt som innebär att den handikappade, så långt handikappet gör det möjligt, med den omvårdnad och det stöd som samhället erbjuder skall kunna leva som alla andra. Integrering är ett medel att nå normalisering. Flexibilitet i åtgärderna innebär att de skall tillgodose varierande behov.

Särskilda stödåtgärder tillhandahålls inom den obligatoriska skolan för att integrera de handikappade eleverna – individuellt eller i grupp – i vanlig skola. Av särskild betydelse är möjligheterna till olika slags specialundervisning. Sådan kan anordnas jämtes med annan undervisning i form av särskild specialundervisning. Den kan också anordnas i specialklasser. Genom skolans elevvårdande åtgärder är det sørjt för att eleverna får omvårdnad och skolhälsovård under sin skoltid.

För elever som till följd av syn-, hörsel- eller talskador inte kan genomföra skolgången i den vanliga skolan finns special-

skolan. Psykiskt utvecklingsstörda får sin undervisning i särskolan. Denna skolform har genom lagändring den 1.7.1968 väsentligt förstärkts och byggts ut bl. a. genom tillkomsten av träningskolan. Träningskolan ger möjlighet till pedagogisk verksamhet och social anpassning även för de mycket svårt utvecklingsstörda.

Barn som på grund av svårt rörelsehinder behöver särskild omvårdnad och behandling för att kunna delta i undervisning har genom tillkomsten av elevhem enligt elevhemslagen möjlighet att få sitt behov av omvårdnad och medicinsk behandling tillgodosatt under skoltiden. Även för dessa barn gäller principen att de såvitt möjligt skall integreras i den vanliga skolan. I en del fall kan det vara nödvändigt med specialarrangemang i form av undervisning i anslutning till elevhemmen.

Rapportering om handikappade elevers skolsituation

För att möjliggöra en rationell planering av en för de handikappade avpassad undervisning och utbildning syns det lämpligt att införa en rapportering till länskolnämnden av alla handikappade barn och deras skolplacering. Sedan samråd har ägt rum mellan oss och företrädare för socialstyrelsen och skolöverstyrelsen har skolöverstyrelsen i två år – 1967 och 1968 – i samband med skolin-skrivningarna genomfört undersökningar om

förekomsten av handikapp hos alla sjuåriga barn, dvs. barn som är födda 1960 och 1961. Vi förutsätter att undersökningar av detta slag införs kontinuerligt i den fortsatta skolplaneringen.

Det är viktigt att elevernas skolsituation fortlöpande följs under hela deras skoltid. Redan nu har – som framgår av *Bilaga 6* – skolstyrelserna skyldighet att till länskolnämnden rapportera elever som behöver undervisning vid vanförestalt eller liknande samt elever som beräknas få särskild undervisning hela läsåret.

Vi föreslår att rapportskyldigheten utökas till att omfatta även skolpliktiga elever som undervisas i specialskolan eller särskolan eller som vistas i elevhem som är anordnat enligt elevhemslagen. Styrelse eller rektor för specialskola eller särskola bör åläggas att årligen rapportera de i dessa skolformer undervisade elevernas skolgång till skolstyrelsen för vidare befordran av dessa uppgifter till länskolnämnderna. Rapportskyldigheten bör komma till stånd genom ändring av skolstadgan på sätt som framgår av bilaga 6.

Det bör åligga länskolnämnderna att på grundval av de sålunda tillgängliga uppgifterna planera behövliga specialåtgärder även inom den icke-obligatoriska skolan. I länskolnämndernas uppgifter ingår nämligen att främja skolväsendet och att – genom den inspekterande verksamheten – ge råd och upplysningar för att stödja en fortlöpande utveckling och planering av utbildningsverksamheten. Dessa åligganden gäller självfallet även de handikappade elevernas gymnasiala skolgång. Det är därför lämpligt att rapportering om handikappade elever även i gymnasiala skolformer äger rum årligen till länskolnämnderna.

Individuell yrkesvägledning redan i grundskolan

I detta sammanhang vill vi understryka den betydelse som en individuellt avpassad yrkesvägledning har för de handikappade eleverna redan i grundskolan. Genom en sådan vägledning kan den handikappade ele-

ven få bättre möjligheter att välja en utbildningsgång och ett yrke där han trots sitt handikapp kan utnyttja sina personliga förutsättningar och sin förmåga. Detta kräver god kompetens hos yrkesvalslärarna och ett nära samarbete mellan dem och arbetsvårds-, yrkesväglednings- och rehabiliteringsexpertis. Vi förutsätter att socialstyrelsen, skolöverstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen uppmärksammat följer denna fråga.

3 Den gymnasiala skolan — gymnasium, fackskola, yrkesskola

En sammanhållen gymnasial skola

Genom tillkomsten av den gymnasiala skolan — gymnasium, fackskola och yrkesskola — ordnas en påbyggnad av det obligatoriska skolväsendet.

Den gymnasiala skolan skall göra eleverna förberedda för yrkeslivet och ge dem den grund av kunskaper och studieteknik som behövs för en fortsatt utbildning på eftergymnasial nivå. För gymnasium och fackskola har mål och metoder redan fastställts. De nya läroplanerna tillämpas fr. o. m. läsåret 1966/67. Yrkesskolans syfte och innehåll har behandlats av 1968 års riksdag (prop. 1968:140, SU 195, rskr 404). Riksdagens beslut innebär att fackskola, gymnasium och yrkesskola förs samman till en organisatoriskt sammanhållen skolform och att yrkesutbildningen reformeras. Denna utbildning får en bred inriktning och organiseras så att den inledande utbildningen inom varje linje blir gemensam för flera utbildningsvägar. Dessa skall sedan gradvis differentieras och leda till mera specialiserade utbildningsmål.

Den gymnasiala skolan skall erbjuda också de handikappade möjligheter till fortsatt utbildning och undervisning. De speciella åtgärder (specialundervisning) och särskilda stödåtgärder i form av tekniska hjälpmedel, personell assistans, transportbidrag m. m. som har skapats inom den obligatoriska skolan för att handikappade elever

skall kunna tillgodogöra sig undervisningen gäller numera också gymnasium, fackskola och yrkesskola. Viss utbyggnad av resurserna kan därvid bli nödvändig för yrkesskolan. Vi förutsätter att skolöverstyrelsen vidtar de åtgärder som behövs för att ge de handikappade god yrkesskolutbildning. Under den gymnasiala skoltiden skall också elevernas behov av omvårdnad samt medicinska och arbetsmarknadsmässiga åtgärder tillgodoses.

Vi anser att de handikappade eleverna i det gymnasiala stadiet bör integreras så långt som möjligt i likhet med vad som förut har sagts ifråga om den obligatoriska skolan. Genom ingående analyser, som har sammanfattats i *Bilaga 7*, har vi skapat oss underlag för de förslag till gymnasial utbildning av handikappade elever som läggs fram i det följande.

Skollokaler anpassas för handikappade

Såväl den obligatoriska skolans som de frivilliga skolformernas lokaler — liksom alla byggnader som allmänheten har tillträde till (byggnadsstadgan 1966:175, 42 a §) — skall byggas så att de blir tillgängliga för och kan användas av handikappade. Skolöverstyrelsen har på förslag av sin s. k. RH-utredning (1966 års rörelsehindradeutredning) utarbetat riktlinjer för hur skolorna bör utformas så att handikappade elevers skolgång underlättas. Det är vik-

tigt att i fortsättningen bevaka att vid ny- eller ombyggnad av skollokaler de handikappades speciella behov av utrymme och särskilda anordningar tillgodoses. Vi förutsätter att överstyrelsen ser till att möjligheter snarast kommer till stånd i varje län inom det ordinarie utbildningsväsendet så att handikappade kan bedriva studier på gymnasial nivå – i gymnasium, fackskola och yrkesskola.

Stödåtgärder i undervisningen

Skolstadgan 1962: 439 (ändrad 1966: 114; 11 kap. 27–29 §§ och 1967: 271; 11 kap. 28 §) och motsvarande bestämmelser för fackskolan och yrkesskolan innehåller föreskrifter om specialundervisning och andra särskilda stödåtgärder, såsom specialklass med lågt elevantal (hörselklass, synklass och klass för rörelsehindrade). Genom särskilda bestämmelser regleras tillgången till tekniska hjälpmedel, personell assistans och transportbidrag. Bestämmelserna tillämpas redan i gymnasium, fackskola och yrkesskola. Dessa åtgärder skapar möjligheter för ungdomar som har lätt eller medelsvårt handikapp men som har förutsättningar att delta i utbildningen i dessa skolformer.

Vid tillkomsten av bestämmelserna om specialåtgärder i gymnasial skola fanns ringa erfarenhet om behovet av sådana åtgärder inom yrkesskolan. Senare har skolöverstyrelsen bemyndigats att medge inrättande av klass med lägre elevantal för intellektuellt utvecklingshämmande yrkesskolelever (hjälpklass elever). Vi föreslår att detta bemyndigande ersätts av ett tillägg till skolstadgan som innebär att hjälpklass även kan inrättas i yrkesskolan.

Vi förutsätter att skolöverstyrelsen följande följer utvecklingen och, om det visar sig påkallat, aktualiserar de ytterligare stödåtgärder i undervisningen som kan behövas för handikappade elever.

Skolhem med vårdtjänst

Tillkomsten av den organisatoriskt sammåhållna gymnasiala skolan skapar bättre för-

utsättningar för en samordnad lösning av boende- och servicefrågor för handikappade elever. Detta gäller främst sådana handikappade elever som kan delta i den ordinarie utbildningen i den gymnasiala skolan men som inte kan få sin undervisning och utbildning i hemorten eller regelbundet resa till studieorten.

De skol- eller elevhem som på olika håll har anordnats vid gymnasier och centrala verkstadsskolor har kommit till främst på grund av det stora avståndet mellan hemorten och studieorten för en del elever. Sådana skolhem bör självfallet byggas så att även handikappade kan bo där. Vi förutsätter att länskolnämnderna i samverkan med skolhemmens huvudmän och landstingen ser till att de handikappade elever som det här är fråga om får bostad, vårdartjänst och medicinsk vård när de går i gymnasial skola. Vi räknar med att för hela landet ca 100 elever i den vanliga gymnasiala skolan har sådant handikapp att de behöver vårdtjänst. För en del av dem kan tänkas inackordering i familj på skolorten. För andra får man räkna med att bostad måste ordnas i skolhem.

Skolhemmen bör lokaliseras till orter med gymnasiala skolor som kan ta emot handikappade elever. Ytterligare möjligheter att ge handikappade elever utbildning i gymnasium, fackskola och yrkesskola, bostad i skolhem och viss vårdtjänst kan böra skapas t. ex. på en plats i varje län. För att anordna sådana skolhem kan – förutom det stöd som regleras i kungörelsen 1945: 594 (ändrad senast 1967: 471) angående statsbidrag till skolhem för lärjungar vid högre skolor och till avlöning av föreståndare vid dylikt skolhem – utgå invalidbostadsbidrag enligt räntelånkungörelsen 1967: 553 (ändrad senast 1969: 131).

Socialhjäplagen slår fast kommunernas skyldighet att bedriva en aktiv, uppsökande socialvård och se till att den som vistas i kommunen får den omvårdnad som han behöver. Socialstyrelsen har i april 1969 utfärdat råd och anvisningar angående socialnämndernas uppsökande verksamhet. Ett viktigt inslag i omvårdnaden är vårdar-

tjänst åt handikappade. Vårdartjänsten är av det slag som kommunerna numera regelmässigt lämnar inom ramen för den sociala hemhjälpen. För kommunernas kostnader för social hemhjälp utgår 35 % statsbidrag.

Kommunerna svarar för att handikappade elever som bor i sitt föräldrahem eller i annat enskilt hem får behövlig vårdartjänst. För handikappade elever på skolhem bör skolhemmens huvudmän se till att vårdartjänst ordnas genom den kommunala hemhjälporganisationen eller på annat sätt.

Den gymnasiala skolan för synskadade och hörselskadade

De synskadade eleverna får sin fackskol- och gymnasieutbildning inom den vanliga gymnasiala skolan. Särskilda stödåtgärder förekommer i form av reselärare och speciella pedagogiska hjälpmedel. Vi har noterat att den reseläraryrksamhet som har föreslagits av blind- och dövskolutredningen (SOU 1964: 61) ännu inte har byggts ut fullständigt. Eftersom denna individuella service åt blinda elever i många fall är avgörande för deras möjlighet att tillfredsställande kunna följa undervisningen, förutsätter vi att skolöverstyrelsen ånyo aktualiserar frågan om inrättande av ytterligare reselärartjänster.

Yrkesutbildningen för synskadade elever äger rum dels som speciella kurser inom arbetsmarknadsutbildningen, dels i det reguljära yrkesutbildningsväsendet. En förstärkning av de synskadades möjligheter till yrkesutbildning har föreslagits av blindvårdsutredningen. Som förut har nämnts har chefen för utbildningsdepartementet förordat att våra förslag om utbildning för handikappade bör avvaktas före en prövning av blindvårdsutredningens förslag. Vi anser det riktigt att behandlingen av blindvårdsutredningens förslag samordnas med behandlingen av våra förslag.

För de gravt hörselskadade eleverna är, som förut har nämnts, en gymnasial skola under uppbyggnad i Örebro. Verksamheten, som har försökskaraktär, omfattar alla tre

utbildningsformerna gymnasium, fackskola och yrkesskola och är knuten till befintliga gymnasiala skolor men bekostas helt av statsmedel. Vi utgår ifrån att rörelsehindrade barn med uttalade hörselskador vid behov skall få sin gymnasiala utbildning i Örebro. Utvecklingsstörda ungdomar får, som vi tidigare har nämnt, sin yrkesutbildning inom särskolan.

Behovet av gymnasial utbildning för svårt rörelsehindrade

Vid Norrbackainstitutet försiggår sedan 1964 i försöksformer gymnasial utbildning i gymnasium och fackskola för rörelsehindrade elever. Huvudman för verksamheten är föreningen för bistånd åt lytta och vanföra i Stockholm. Den pedagogiska delen av verksamheten i gymnasiet handhas av gymnasiet i Solna. Staten täcker hela det i driften uppkommande underskottet.

Vi har, som framgår av bilaga 7, beräknat antalet elever med så svårt rörelsehinder att det krävs särskilda pedagogiska åtgärder, medicinsk behandling och social omvårdnad till ca 40 per årsgrupp. Vi räknar med att dessa elever fördelar sig på 10 i gymnasium, 10 i fackskola och 20 i yrkesskola. Med hänsyn till behovet av extra skolår för vissa rörelsehindrade elever beräknar vi, att det totala platsbehovet i den gymnasiala skolan för dessa elever utgör ca 120 platser. Eftersom det har visat sig att elever med andra handikapp i viss mån har behövt utnyttja de förstärkta resurser som har erbjudits vid det f. n. till Norrbackainstitutet förlagda gymnasiet bör platsbehovet dock beräknas till ca 130 platser. På grund av det ringa elevantalet inom var och en av de gymnasiala skolformerna, de speciella åtgärder som eleverna behöver och önskvärdheten att kunna bereda dem goda valmöjligheter har vi funnit det nödvändigt att denna utbildning äger rum vid en gymnasial skola med rikskaraktär.

Särskild gymnasial skola för svårt rörelsehindrade m. fl.

Vi föreslår att en fullständig gymnasial skola

anordnas centralt för svårt rörelsehindrade och vissa andra svårt handikappade. Skolan bör stå öppen för alla som på grund av sitt handikapp inte kan få sin gymnasieutbildning på annat håll. För denna skola bör enligt vår mening staten ha det ekonomiska ansvaret i likhet med vad som nu gäller för den gymnasie-, fackskol- och övriga utbildning som bedrivs vid Norrbackainstitutet.

Den föreslagna skolan bör lokaliseras till en från kommunikationssynpunkt väl belägen ort. Tillgång till behövlig medicinsk expertis bör vara säkrad. Endast region sjukhus torde ha möjlighet att erbjuda den pediatrika, ortopediska, psykiatriska, neurologiska och rehabiliteringsinriktade expertis som dessa elever behöver. Skolväsendet på orten bör vara väl utbyggt för att ge en nära anknytning till befintlig gymnasial utbildning i gymnasium, fackskola och yrkesskola.

Möjlighet till kvalificerad arbetsprövning bör finnas för kartläggning av elevernas anlagsmässiga, fysiska och psykiska förutsättningar som ett led i deras yrkesval. Föreningsliv och tillgång till fritidsaktiviteter av andra slag bör finnas så att en naturlig kontakt med jämnåriga icke handikappade kan etableras och stimuleras.

Vi förutsätter att de elever som söker sig till den här föreslagna gymnasiala skolan har fått sin grundskoloutbildning kompletterad med ett eller två frivilliga påbyggnadsår i de fall då detta har bedömts lämpligt. Vid skolor som är knutna till elevhem torde ett frivilligt påbyggnadsår efter grundskolans nionde årskurs komma att bli vanligt eftersom de elever som behöver såväl speciella boendeformer som behandling och undervisning i regel är relativt svårt handikappade.

Från en del institutioner för svårt rörelsehindrade elever har redovisats erfarenheter som tyder på att speciella åtgärder kan behöva vidtas som komplement till de lösningar som vi nu har föreslagit för de svårt rörelsehindrades yrkesutbildning. Några elever har komplicerande handikapp som medför försenad emotionell och social mognad eller uttalade perceptionssvårigheter. Det är

därför inte alltid realistiskt att för dem räkna med yrkesutbildning direkt efter grundskolan.

För att tillgodose dessa elevers särskilda behov bör det – sedan plan för verksamheten har godkänts av skolöverstyrelsen – vara möjligt att ordna exempelvis förlängd praktisk yrkesorientering genom den vanliga grundskolans försorg eller att utnyttja särskolans möjligheter till yrkesträning. Som vi i det föregående har betonat är det länskolnämndernas uppgift att planera behövliga specialåtgärder för elever i alla skolformer. Vi understryker vikten av att planeringen avser också dessa elever och att uppgifter om deras situation fortlöpande finns tillgängliga.

Temporär förläggning till Norrbackainstitutet

Med tanke på den försöksverksamhet med gymnasium och fackskola för svårt rörelsehindrade som redan bedrivs vid Norrbackainstitutet är det naturligt att den fullständiga gymnasiala skolan övergångsvis förläggs dit. Som vi förut har framhållit bör den yrkesutbildningsverksamhet som f. n. bedrivs vid institutet föras över i det vanliga utbildningsväsendet och i arbetsmarknadsutbildningen. Genom att utnyttja de lokalmässiga och andra resurser som då friställs vid institutet blir det möjligt att snabbt börja den här föreslagna verksamheten. Denna bör inledas den 1.7.1970. Vi räknar dock med att den pågående försöksverksamheten med gymnasium och fackskola redan höstterminen 1969 skall kunna börja kompletteras med yrkesskola för svårt handikappade. Det kan nämnas att Norrbackainstitutets styrelse den 12.6.1969 efter samråd med oss har medgivit arbetsmarknadsverket att till institutet förlägga en 60 veckors kontorskurs, som börjar hösten 1969, för svårt rörelsehindrade ungdomar i åldern 15–20 år.

Den gymnasiala skolan – i ett inledningskede organiserad i försöksformer – kan emellertid på sikt inte vara förlagd till Norrbackainstitutet och den bör inte heller behållas

la denna institutionella form. Institutets byggnader kommer enligt vad vi har inhämtat att senast 1975 behövas för karolinska sjukhusets fortsatta utbyggnad.

I det följande föreslår vi att Norrbackainstitutets sjukvårdsverksamhet, s. k. gemensamma avdelningar och byggnader den 1.7.1970 förs över till karolinska sjukhuset, dvs. samtidigt som försöksverksamheten med en fullständig gymnasial skola påbörjas.

Huvudman för den nuvarande verksamheten med gymnasium och fackskola vid Norrbackainstitutet är, som tidigare har nämnts, föreningen för bistånd åt lytta och vanföra i Stockholm. För den pedagogiska delen av verksamheten i gymnasiet svarar skolstyrelsen i Solna.

Ansvar för den pedagogiska verksamheten vid den till Norrbackainstitutet provisoriskt förlagda gymnasiala skolan bör även i fortsättningen anförtros åt ortens skolstyrelse. Det huvudmannaskap för verksamheten med vårdtjänst, omvårdnad i övrigt och medicinsk vård och behandling som f. n. ankommer på Norrbackainstitutets styrelse bör föras över till en särskild beredning. Denna beredning bör få i uppdrag att lägga fram detaljerade förslag till utformning av försöksverksamheten i de avseenden som gäller vård och behandling av eleverna. Motsvarande uppdrag beträffande de allmänna riktlinjerna för undervisningen bör ges åt skolöverstyrelsen, som lämpligen bör tillsätta en arbetsgrupp för ändamålet.

Skolöverstyrelsen (arbetsgruppen) och beredningen bör jämsides med försöksverksamheten planera och lägga fram förslag om de permanenta anordningar, innefattande huvudmannaskap och framtida lokalisering, som bör avlösa försöksformerna.

I särskilt avsnitt lämnar vi en närmare redogörelse för den föreslagna beredningens organisation och sammansättning samt övriga arbetsuppgifter.

Den gymnasiala skolans uppgifter och organisation

Den gymnasiala skolan för svårt rörelsehindrade och andra handikappade skall fun-

gera som en vanlig gymnasial skola men med hänsyn till elevernas svåra handikapp syfta längre. Målet är att ge eleven en i vidaste mening social anpassning.

Det innebär att eleven får en efter sina önskemål och förutsättningar avpassad utbildning, att han får den medicinska och psykologiska vård och behandling och den rehabilitering, innefattande träning i sociala aktiviteter, som hans handikapp kräver och som gör det möjligt för honom att, så långt handikappet medger det, bli oberoende och klara sig själv.

Skolverksamheten bör ledas av en rektor. Skolöverstyrelsen bör efter förslag av den lokala skolstyrelsen bestämma den läraruppsättning som vid varje tidpunkt behövs. Eftersom verksamheten måste anpassas till elevernas individuella förutsättningar, räknar vi med att man i större utsträckning än vad som eljest är vanligt får utnyttja arvodesanställd personal. Detta gäller inte minst den nya yrkesskolverksamheten.

Elevernas svåra – i åtskilliga fall komplicerande – handikapp medför behov av individuellt inriktad handledning och utbildning. Vi anser det realistiskt att för denna verksamhet i någon högre grad räkna med linjebunden utbildning i gängse former. För många elever måste man sätta in speciella resurser och metoder för individualavpassad »skräddarsydd» utbildning.

Vi anser det nödvändigt att eleverna får hjälp med sitt yrkesval genom en kvalificerad arbetsprövning. Försöksverksamheten bör, som utvecklas i bilaga 7, därför äga rum i nära samarbete med statens arbetsklirik. Detta gäller såväl vid elevernas intagning och yrkesvägledning som vid deras utbildning. Vi anser det fördelaktigt om kliniken i dessa avseenden under försöksverksamheten på uppdragsbasis kan betjäna den gymnasiala skolan. Det får ankomma på beredningen och skolstyrelsen att i samråd med arbetsklirikens styrelse bedöma i vilken omfattning och i vilka former klirikens tjänster behöver tas in anspråk.

Ansvar för elevernas boende, tillsyn och omvårdnad bör närmast åvila en föreståndare med goda förutsättningar att förstå

svårt handikappades speciella behov och problem.

Elever som önskar och kan bör bo utanför skolområdet. Inackordering i familj kan komma ifråga. För elever för vilka denna boendeform inte är lämplig bör det övervägas att anordna skolhushåll utanför skolan. Vi utgår emellertid från att åtskilliga elever, särskilt bland de yngre, behöver bo i elevhem i anslutning till skolan. Under försöksperioden bör Norrbackainstitutets elevhem kunna användas för detta ändamål.

Samtliga elever kommer att behöva särskild omvårdnad och personlig service oberoende av boendeformen. De behöver också hjälp till fritidsaktiviteter och deltagande i kulturlivet utanför skolmiljön – handikappidrotten har här sin givna plats. Vi vill understryka att denna del av verksamheten är ett väsentligt inslag i elevernas rehabilitering.

Särskild uppmärksamhet bör ägnas de medicinska, sociala och psykologiska problem som hänger samman med svårt handikapp. Tillräckliga resurser för rehabilitering och elevvård måste finnas inom skolan. I detta syfte bör finnas en elevmedicinsk avdelning med företrädare för skilda rehabiliteringsgrenar, såsom läkare, psykolog, kurator, sjukgymnast och arbetsterapeut. Det bör också finnas former för ett fast organiserat samarbete mellan eleverna, lärarna och andra grupper inom verksamheten, såsom vårdpersonal och fritidsledare. Det är vidare nödvändigt att i verksamheten utnyttja konsulter av skilda slag, såsom psykiater och arbetsvårdstjänstemän/yrkesvägledare med erfarenhet av handikappfrågor.

Vi förutsätter att socialstyrelsen prövar i vilken utsträckning personalen vid den elevmedicinska avdelningen bör få ordinationsrätt ifråga om hjälpmedel för handikappade.

Verksamheten vid den föreslagna gymnasiala skolan för svårt handikappade måste innebära integration mellan pedagogisk verksamhet, omvårdnad samt medicinsk och arbetsmarknadsmässig rehabilitering. Det är viktigt för den handikappade eleven att hela verksamheten vid den gymnasiala skolan

fungerar som en sammanhållen enhet.

De föreslagna boendeformerna för eleverna och deras fritidsaktivitet förutsätter tillgång till en väl fungerande färdtjänst. Beredningen bör verka för att eleverna får möjlighet att i första hand utnyttja redan befintlig kommunal färdtjänst.

Vi konstaterar att det inom fackskolan och yrkesskolan inte går att anordna s. k. förlängd undervisning. Härmed avses möjlighet att efter normalstudietidens slut fullborda studierna i det eller de ämnen som lärokursen tidigare har reducerats med av hänsyn till elevens handikapp. Avsikten är att eleven under normalstudietiden skall kunna koncentrera sig på ett något mindre antal ämnen och därigenom ha större utsikter att fullfölja studierna.

Ungefär halva antalet svårt rörelsehindrade i gymnasiala skolformer – således ca 20 elever per årsgrupp – beräknas behöva den reservmöjlighet som en förlängd undervisning innebär (se bilaga 7). Vi föreslår därför att möjlighet härtill skall införas i den gymnasiala skolan för svårt handikappade.

Realistisk yrkesutbildning

Vi har enligt våra direktiv studerat svårt handikappade ungdomars möjligheter till yrkesutbildning. Vi har därvid låtit samla in uppgifter om en del handikappades placering i arbetslivet. Uppgifterna är redovisade i *Bilaga 8*. En analys av det insamlade materialet ger vid handen att även svårt handikappade kan få lämpliga arbeten om tillräckliga rehabiliterande och arbetsvårdande åtgärder sätts in.

Vi finner det felaktigt att vidmakthålla den traditionella uppfattningen om vissa samsättningar som speciellt lämpade för olika grupper av handikappade. Liksom för alla andra måste den handikappades yrkesval få bestämmas av hans intressen och förutsättningar i olika avseenden. Vi anser det naturligt att eleven själv har direkt inflytande vid bedömningen av såväl den gymnasiala skolgången som den eftergymnasiala situationen.

Syftet med yrkesutbildningen i den gymnasiala skolan – liksom i arbetsmarknadsutbildningen och annorstädes – måste med sina inslag av effektiv yrkesvägledning, arbets- och yrkesprövning och allmänt rehabiliterande åtgärder alltid vara att ge den svårt handikappade möjlighet att få ett arbete som passar honom och kan ge honom utkomst. Den tekniska utvecklingen och utvecklingen överhuvud inom arbetslivet och på arbetsplatserna bör utnyttjas för att ge även de svårt handikappade möjlighet att få ett lämpligt arbete som de trivs med och kan klara. Vi vill också understryka det värde som en god utbildning ger för den enskildes personliga utveckling.

Vi ser med optimism på de svårast handikappades möjligheter att utbilda sig till ett yrke som kan ge utkomst, trygghet och tillfredsställelse. Den föreslagna gymnasiala skolan med utbyggd yrkesskolverksamhet som individualavpassas efter den handikappades särskilda behov tillförsäkrar honom ökade utsikter till ett lämpligt yrkesval och en adekvat yrkesutbildning.

Även om, som vi förutsätter, den gymnasiala skolan kommer att erbjuda den enskilde en effektiv individuell undervisning och yrkesrådgivning som siktar till ett realistiskt yrkesval måste man räkna med att utbildning för svårt handikappade – som för alla andra – inte alltid leder till att de kan få och klara ett arbete på den öppna marknaden som ger dem försörjningsmöjligheter och drägliga villkor i övrigt. Handikappet kan i en del fall sätta en gräns för möjligheterna. Vi anser emellertid att det egenvärde som utbildningen har inte bör underskattas. Det är rimligt att samhället ger de svårast handikappade möjlighet till utbildning och högre undervisning även om deras studiemöda inte alltid kan medföra att de kan få och fullgöra arbetsuppgifter som svarar mot deras utbildning. För dem som inte kan få arbete på den öppna arbetsmarknaden bör tillfredsställande möjligheter finnas till skyddat arbete.

Ansvaret efter skoltiden

Den föreslagna gymnasiala skolans ansvar

för den enskilde svårt handikappade får inte upphöra när han har genomgått sin utbildning. Skolan och den föreslagna beredningen bör, om den handikappade själv önskar det, hjälpa honom i övergången. I samverkan med arbetsförmedling och arbetsvård bör skolan och beredningen medverka till att skaffa arbete och skapa förutsättningar för honom att sköta det. En ändamålsenlig bostad i förening med personlig hjälp, vårdtjänst, tekniska och andra hjälpmedel, kan vara ett villkor för att han skall klara arbetet och måste ordnas i god tid före skolans slut. Ett lämpligt färdmedel är ibland en förutsättning för att han skall kunna komma till arbetsplatsen. Om yrkesutbildningen skall få ett verkligt innehåll för den handikappade måste han få det personliga stöd som han behöver.

Inom blindvården har prövats formerna för en av skolan ledd introduktion av eleven i fortsatta studier och i arbetslivet. Läraren följer eleven till arbetet eller skolan och hjälper honom under den första tiden till rätta på arbetsplatsen, matstället och i de butiker och inrättningar som han behöver besöka. Introduktionen är många gånger en förutsättning för att eleven skall klara arbete eller fortsatta studier. Omfattningen av introduktionen varierar från elev till elev. Vi anser det önskvärt att en liknande verksamhet prövas för svårt rörelsehindrade och andra svårt handikappade elever.

Det enskilda huvudmannaskapet för Norrbackainstitutet bör avlösas

Till Norrbackainstitutet är förlagd karolinska mediko-kirurgiska institutets ortopediska klinik liksom tillhörande servicefunktioner, nämligen ortopediskt skomakeri och bandageverkstad. Norrbackainstitutet har också ett protestekniskt forskningslaboratorium och tandvårdsklinik för handikappade. Institutets skolverksamhet omfattar grundskolans högstadium, fackskola och gymnasium. Dessutom finns reguljär yrkesutbildning. Elev- och skolhem finns dels vid institutets huvudbyggnad i Solna, dels i Lidingö. Ett arbetshem är förlagt till Hede-

mora. Institutets s. k. gemensamma avdelningar – administration, kök, matsalar m. m. – sysselsätter ett 100-tal anställda. Sammanlagt är ca 425 personer anställda vid institutet.

Verksamheten vid Norrbackainstitutet drivs av föreningen för bistånd åt lytta och vanföra i Stockholm. Staten svarar dock helt för underskottet i verksamheten. Detta har för budgetåret 1969/70 beräknats till 6,9 milj. kr.

Vi har i det föregående föreslagit att den gymnasiala verksamheten vid institutet byggs ut till en fullständig gymnasial skola och att staten svarar för kostnaderna för denna. Vi har vidare utgått från att den reguljära yrkesutbildning som bedrivs vid institutet skall föras över till det ordinarie yrkesutbildningsväsendet och arbetsmarknadsutbildningen.

När det gäller skol- och elevhemsverksamheten på grundskolans högstadium konstaterar vi att sjukvårdshuvudmännens uppbyggnad av elevhem enligt elevhemslagen snabbt kommer att reducera behovet av de av staten bekostade riksplatserna vid Norrbackainstitutet. Vi anser därför att förhandlingar bör tas upp om ett överförande till annan huvudman av Norrbackainstitutets verksamhet för eleverna på grundskolans högstadium. Skol- och elevhemsverksamheten för barnen i grundskolan bör efter övergången till ny huvudman inte längre vara förlagd till Norrbackainstitutets huvudbyggnader. Förhandlingarna bör samordnas med de förhandlingar som statens förhandlingsnämnd enligt Kungl. Maj:ts uppdrag den 28.2.1969 har tagit upp om ett motsvarande överförande av verksamheten beträffande låg- och mellanstadiets elever vid Eugeniahemmet. Samtidigt bör förhandlingar tas upp om den nuvarande yrkesskolan vid Norrbackainstitutet. Den fortsatta utbildningen för kvarvarande elever i denna yrkesskola bör fr. o. m. höstterminen 1970 – när försöksverksamheten med den speciella gymnasiala skolan för svårt rörelsehindrade och andra svårt handikappade elever enligt vårt förslag skall inledas – i första hand ordnas vid andra yrkesskolor eller inom arbets-

marknadsutbildningen. I den mån detta inte kan ske, kan den nuvarande reguljära yrkeskolverksamheten vid Norrbackainstitutet i ett övergångsskede inordnas i den föreslagna speciella gymnasiala skolan. Förhandlingar bör även tas upp om institutets arbetshem i Hedemora.

Vad som härfter återstår är i stort sett den sjukvårdande verksamheten vid institutet med dess servicefunktioner samt de s. k. gemensamma avdelningarna. Efter att ha övervägt hur dessa verksamheter bör organiseras har vi stannat för att föreslå att förhandlingar tas upp om ett överförande av dem och Norrbackainstitutets byggnader till karolinska sjukhuset. Ett inordnande av Norrbackainstitutets sjukvårdande verksamhet under sjukhuset – som ändå enligt den av riksdagen fastställda generalplanen för sjukhuset inom få år skall överta den till institutet förlagda ortopediska kliniken (prop. 1965: 59, SU 99, rskr 273) – syns oss erbjuda den för alla parter smidigaste lösningen till en avveckling av statens engagemang i den verksamhet som drivs av föreningen för bistånd åt lytta och vanföra i Stockholm.

Samordnade åtgärder för att till andra huvudmän föra över all verksamhet som drivs av föreningen för bistånd åt lytta och vanföra i Stockholm innebär de bästa förutsättningarna för att rationellt ta till vara Norrbackainstitutets olika resurser. Förhandlingarna bör föras med sikte på att verksamheten förs över den 1.7.1970. Vi räknar med att den föreslagna övergången till karolinska sjukhuset redan på kort sikt medför rationaliseringsvinster och besparingar, framförallt genom samordningen av institutets gemensamma avdelningar med motsvarande funktioner vid karolinska sjukhuset.

Svårt handikappades möjligheter till eftergymnasiala studier

Vi finner det naturligt att svårt handikappade elever som har genomgått den gymnasiala skolan skall ha möjlighet att på samma villkor som gäller för studerande i allmänhet fullfölja utbildning vid universitet, högskola eller liknande utbildningsinstitution. Inom arbetsmarknadsutbildningen och vuxenutbildningen, vartill vi återkommer i det följande, finns också goda möjligheter att tillgodose de handikappades efterfrågan och behov av utbildning.

Vi vill framhålla nödvändigheten av att universitetens och andra utbildningsanstalters lokaler är utformade så att även svårt handikappade kan bedriva studier där. Universitetskanslersämbetet och motsvarande centrala organ samt huvudmän för utbildningsanstalter bör se till att personlig assistans och teknisk och pedagogisk utrustning finns tillgänglig i den omfattning som bedöms nödvändig för att handikappade skall kunna delta i undervisningen.

En ändamålsenlig bostad är ofta en förutsättning för att handikappade skall kunna genomföra sina studier. Det är viktigt att för dem avpassade bostäder finns i den utsträckning som behövs. Studerandebostädernas huvudmän har ansvaret för att av dem administrerade bostäder och gemensamma lokaler är utformade så att de också kan utnyttjas av handikappade studerande. Vi

erinrar om att invalidbostadsbidrag utgår för att anordna särskilda studerandebostäder för handikappade.

Vi utgår ifrån att de flesta handikappade i eftergymnasial och liknande situation har genomgått rehabilitering. Behov av rehabiliteringsåtgärder kommer dock att föreligga även under studietiden – liksom också där efter. Behovet av hälsovård, sjukvård, rehabiliteringsåtgärder och vårdtjänst bör i första hand tillgodoses genom de resurser som står till förfogande allmänt eller speciellt för studerande.

Vårdtjänst för studerande

Vi anser att särbestämmelser så långt som möjligt bör undvikas för handikappade. De svårt rörelsehindrades bostadsfråga under studietiden måste dock lösas på ett ändamålsenligt sätt vilket ibland kräver särskilda åtgärder. Det är därför rimligt att låta deras bostadsproblem få en särbehandling. Den svårt handikappade studerande har inte samma möjlighet som andra att välja bostad. Speciella villkor måste uppfyllas ifråga om bostadens läge och utformning. Kort avstånd till läroanstalter och centrumanläggningar är av särskild betydelse för de rörelsehindrade. Många av dem måste ha tillgång till vårdtjänst i anslutning till bostaden.

I vårt arbete med frågorna om undervisning och utbildning har vi funnit det nödvändigt att svårt handikappade studerande

har tillgång till en effektiv och rehabiliteringsfrämjande vårdtjänst. I princip är vårdtjänsten till stor del av den typ som kommunerna med statligt stöd tillhandahåller som social hemhjälp.

Bostäder i kombination med mera permanent service, betecknade än som inackorderingshem, än som servicehus eller bostadshus för handikappade, har under senare år kommit till i några kommuner. Ytterligare sådana bostäder byggs och planeras på en del håll bl. a. av kommuner, allmännyttiga och kooperativa bostadsföretag och genom medverkan av stiftelsen Fokus. Genom sådana anordningar kommer även svårt handikappade studerandes behov av vårdtjänst att i ökande grad kunna tillgodoses.

Som förut har nämnts bedrivs fr. o. m. läsåret 1967/68 i anslutning till Norrbackainstitutets verksamhet en försöksverksamhet med vårdtjänst för svårt handikappade studerande vid Stockholms universitet. En redogörelse för försöksverksamheten lämnas i *Bilaga 9*.

För försöksverksamheten gäller att staten står för kostnaderna för vårdtjänsten genom medel som anvisas till Norrbackainstitutet. För budgetåret 1969/70 har institutet för detta ändamål anvisats 420 000 kr.

Genom arbetsmarknadsverket finns tillgång till studieassistent. De studerandes resor och förflyttning har i de flesta fall hittills bekostats med bidrag från arbetsmarknadsverket. Den som mera stadigvarande vistas i Stockholm får emellertid använda stadens färdtjänst. De handikappade studerandena, som utöver andra pensionsförmåner i många fall har kommunalt bostadstillägg, betalar hyran för sina bostäder.

Vårdartjänstens innehåll och utformning

Behov av vårdtjänst kan finnas hos många handikappade studerande även om det största behovet torde finnas hos rörelsehindrade. Det är därför naturligt om man som bas för organisationen av vårdtjänsten utgår från de svårt rörelsehindrades behov och kompletterar organisationen med hänsyn till de särbehov som kan finnas hos andra han-

dikappade.

Vårdartjänsten bör omfatta hjälp med alla de funktioner som hör till den dagliga livsföringen och som den handikappade inte klarar själv. Till vårdtjänsten bör inte räknas färdtjänst och assistans för studiernas genomförande. Många uppgifter kan klaras genom att utnyttja annan form av service, t. ex. när det gäller städning, matlagning och tvätt. I detta sammanhang vill vi erinra om att den inom inrikesdepartementet tillkallade servicekommittén har i uppdrag att behandla vissa frågor om service i bostadsområden.

Det går inte att dra en skarp gräns mellan dessa serviceformer och vårdartjänsten. Genom samhällets utbyggnad med serviceanordningar för alla medborgare kommer behovet av särskild vårdtjänst för handikappade att minska.

De mest framträdande inslagen i vårdartjänsten gäller av- och påklädning, personlig hygien och hjälp att klara matfrågan. Det finns ingen metod att exakt mäta behovet av vårdtjänst. Man måste tillämpa ett flexibelt system. Utgångspunkten vid bedömningen måste vara vad den handikappade själv kan utföra och den tid som det tar för honom att göra det. Man måste också beakta alla de tekniska åtgärder som kan vara till hjälp att minska behovet av vårdtjänst. Det är viktigt att den handikappade i största möjliga utsträckning blir oberoende av andra personers hjälp genom att alla tekniska åtgärder vidtas och att han får resurser att klara sig själv.

Vårdartjänsten kan inte ses isolerad från boendesituationen och frågan om tekniska hjälpmedel. Den enskildes behov av vårdtjänst kan bara bedömas i den aktuella situationen. Denna bedömning kräver erfarenhet och kunskap om olika lösningar av de problem som den handikappade står inför.

Det är viktigt att påpeka att vårdartjänsten är något annat än sjukvård och rehabilitering. Detta innebär inte att man skall se bort från rehabiliteringsaspekterna när man bedömer servicebehovet. Men vårdartjänsten skall i första hand ses som en social angelägenhet, inte som en fråga om hälsovård

och sjukvård.

Den erfarenhet som vi har vunnit genom den av oss initierade försöksverksamheten med vårdartjänst för studerande i Stockholm – »Domusverksamheten» – har visat den grundläggande betydelsen av tekniskt välutrustade och i övrigt ändamålsenliga bostäder och gemensamhetsutrymmen. Studenthemmet Domus, som inte är byggt för detta ändamål, motsvarar inte dessa krav. Detta ställer där särskilda anspråk på personaltäthet och medför avsevärda kostnader som i och för sig inte motsvaras av de studerandes hjälpbehov. Det har också visat sig mindre lämpligt att till en boeenhet hänvisa ett alltför stort antal handikappade. Visserligen kan en grupp svårt handikappade integreras bland icke handikappade men den stora gruppen motverkar ett väsentligt syfte med integrationstanken, nämligen den enskildes möjlighet att välja individuella sociala kontakter och miljö.

Genom att försöksverksamheten med vårdartjänst har förlagts till studenthem utsluts vissa grupper av studerande. Det kan också vara svårt för de studerande att med bibehållen rätt till bostaden temporärt byta ut studierna mot annan verksamhet.

Vi anser att den pågående verksamheten med vårdartjänst för handikappade studerande bör utsträckas till alla former av eftergymnasiala studier och lokaliseras även till andra studieorter än Stockholm.

Vi har vid vår bedömning av hur frågan om bostäder och vårdartjänst för elever i eftergymnasial och liknande utbildning bör lösas övervägt olika möjligheter. En fortsättning av verksamheten med vårdartjänst i Norrbackainstitutets regi får anses mindre lämplig med tanke på det av oss föreslagna överförandet av institutets verksamhet på andra huvudmän och institutets svårigheter att administrera sådan service på andra orter än Stockholm.

Vi har under arbetets gång haft överläggningar med företrädare för Sveriges förenade studentkårer (SFS), Stockholms studentkårers centralorganisation (SSCO) och stiftelsen Fokus.

Vi har med studerandeorganisationerna

dryftat möjligheterna att få en vårdartjänstorganisation knuten till och administrerad genom studerandehälsovården. Företrädarna för SFS och SSCO har uttalat sin positiva inställning till en sådan lösning. SSCO:s företrädare har för sin del lagt till att de studerandes organ har administrativa resurser för att ordna vårdartjänst i Stockholm. Vi anser att ett sådant arrangemang kan erbjuda avsevärda fördelar, bl. a. genom anknytningen till studerandebostäderna. Eftersom studier vid utbildningsanstalt, vid vilken den studerande normalt är berättigad till studiemedel, är en förutsättning för att få hyra sådan bostad, innebär denna lösning emellertid att vissa studerandegrupper inte skulle kunna få vårdartjänst.

Stiftelsen Fokus, som är en riksomfattande organisation med uppgift att ordna bostäder med vårdartjänst åt svårt handikappade, har vid överläggningar med oss förklarat sig i princip beredd att – om man skulle finna det önskvärt att stiftelsen åtar sig denna uppgift – svara för att bostäder och service ställs till förfogande för studerandegrupper.

En sådan lösning skulle ge fördelen att svårt handikappade får sin bostads- och servicefråga löst oberoende av studieinriktning och studieort. Arrangemanget skulle vidare tillförsäkra de handikappade en smidig övergång från studier till förvärvsarbete genom att stiftelsen Fokus kan erbjuda de handikappade olika alternativ på olika håll i landet till bostad och service även efter studietiden och därigenom ge dem möjlighet till fortsatt integrering i samhället. Stiftelsen har vidare ett nära samarbete med landstingen och kommunerna.

I detta sammanhang vill vi erinra om att enskilda handikapporganisationer, särskilt De handikappades riksförbund (DHR), gjort och alltjämt gör betydelsefulla insatser ifråga om vårdartjänst åt olika studerandegrupper.

Som vi har redovisat i betänkandet Kommunerna och den sociala omvårdnaden (SOU 1967: 53) har alla kommuner numera en organisation för social hemhjälp. Den sociala hemhjälpen kan i viss utsträck-

ning tillgodose handikappades behov av vårdartjänst. Denna hemhjälp liksom kommunal boendeservice i övrigt byggs successivt ut. Vi finner anledning att anta att denna fortsatta utbyggnad – som stimuleras av det statliga bidraget till social hemhjälp – i allt högre grad kommer att kunna tillgodose behovet av vårdartjänst. I avvaktan på att sådana mera generella resurser kommer till, är det emellertid nödvändigt att andra åtgärder också vidtas för att få till stånd den behövliga vårdartjänsten.

Frågan om vårdartjänst för studerande i eftergymnasial situation måste enligt vår mening få en snabb lösning som är avpassad efter de lokala förhållandena på olika håll i landet. Det är viktigt att man utnyttjar och prövar alla de resurser som står till buds på olika studieorter. Man bör också pröva nya vägar för att ordna en effektiv vårdartjänst. Vi har därför funnit det mindre lämpligt att f. n. helt anknyta en landsomfattande serviceorganisation till en huvudman av typen studerandeorganisation, stiftelse eller annan enskild organisation.

Vi har vid vår prövning av denna fråga funnit det nödvändigt att den fortsatta verksamheten med vårdartjänst får en central ledning. Ansvaret för verksamheten bör enligt vår mening anförtros åt den beredning som enligt vad vi i det föregående har föreslagit skall svara för viss verksamhet för svårt handikappade i den gymnasiala skolan vid Norrbackainstitutet.

Den centrala beredningen bör genom lokala kontakter på studieorterna svara för att vårdartjänst erbjuds svårt handikappade studerande. Genom sin centrala ställning får beredningen överblick över problemen och hur de på olika håll bäst kan lösas. Beredningen bör förutsättningslöst pröva den lämpligaste lösningen på varje ort och utnyttja de lokala resurser som kan ordnas genom landstingens och kommunernas vårdar- och hemhjälporganisationer, studerandeorganisationerna, stiftelsen Fokus och andra.

Eftersom det gäller studerande från hela

landet och någon naturlig huvudman för verksamheten inte finns, anser vi det rimligt att staten svarar för kostnaderna för vårdartjänsten till den del som kostnaden inte kan betalas av den studerande själv.

Den av oss föreslagna utbyggnaden av vårdartjänsten bör gälla fr. o. m. budgetåret 1970/71. Den vårdartjänst för handikappade studerande vid Stockholms universitet som f. n. administreras av Norrbackainstitutet bör under budgetåret 1969/70 administreras av institutets styrelse i samarbete med den centrala beredningen. Denna bör därför tillsättas snarast.

Vi vill erinra om att erfarenheterna av den försöksverksamhet som hittills har bedrivits är begränsade. Vi anser därför att frågan om den fortsatta utformningen av vårdartjänsten fortlöpande bör övervägas tills ytterligare erfarenhet har vunnits. Vi förutsätter att beredningen i samband med de årliga anslagsframställningarna för verksamheten redovisar resultaten av denna och föreslår de åtgärder till ändringar som kan visa sig påkallade.

När det gäller färdtjänst för de här aktuella studerandegrupperna finner vi det naturligt att de får utnyttja de anordningar som finns på studieorterna. Vi erinrar om att den av oss i samarbete med Svenska kommunförbundet utförda undersökningen om färdtjänst den 20.2.1969 av socialministern har överlämnats till socialstyrelsen. Vi anser det angeläget att styrelsen i samråd med förbundet, som den 11.6.1969 har lämnat kommunerna vissa rekommendationer hur färdtjänsten bör organiseras, utfärda de närmare råd och anvisningar om färdtjänstens utformning som kan behövas. Då bör också beaktas studerandegruppernas behov av en effektiv färdtjänst.

I detta sammanhang vill vi anmäla att frågor som rör ekonomiskt stöd till handikappade studerande har tagits upp i en särskild arbetsgrupp med företrädare för riks-försäkringsverket, arbetsmarknadsstyrelsen, centrala studiehjälpsnämnden och oss. Vi räknar med att arbetsgruppen skall klarlägga de olika stödformernas inbördes förhållande.

Frågan om stödformernas utformning och samordning bör därefter tas upp till prövning i särskild ordning. Vid dessa överväganden, som bör göras av pensionsförsäkringskommittén och studiemedelsutredningen i samråd, bör även beaktas samordningen med de förmåner som utgår enligt lagen om allmän försäkring och de utbildningsbidrag som lämnas av arbetsmarknadsverket.

Folkhögskolans uppgifter

Folkhögskolorna och den gymnasiala vuxenutbildningen – vilken anordnas dels av kommunerna, dels av staten – svarar för en stor del av vuxenundervisningen. Den gymnasiala vuxenutbildningen håller på att snabbt byggas ut och når allt fler. Den har därmed också en växande betydelse för de handikappade. Liksom all annan utbildning måste den genom särskilda anordningar självfallet anpassas till de handikappades speciella behov. Vi förutsätter att skolöverstyrelsen bevakar att förekommande förstärkningsanordningar tas i anspråk inom den gymnasiala vuxenutbildningen så att handikappade kan delta i denna. För en del av de svårast handikappade torde det ändå inte alltid vara möjligt att delta i detta slags utbildning. Enligt vår mening erbjuder särskilt folkhögskolorna med deras speciella resurser, bl. a. i form av vårdartjänst som vi i det följande föreslår skall erbjudas vid dessa skolor, en möjlighet till frivillig utbildning för dessa handikappade. Till en del kan de handikappades behov av vuxenutbildning tillgodoses inom arbetsmarknadsutbildningen.

Studieförbundens föreläsning- och studiecirkelverksamhet liksom radions och televisionens kursverksamhet har också stor betydelse för de vuxnas utbildning. Till dessa studieformer, som kan vara lämpliga också för personer med olika handikapp, ämnar

vi komma åter i ett senare betänkande, när vi tar upp frågan om kulturell verksamhet. I förevarande sammanhang behandlar vi främst folkhögskolans uppgifter inom vuxenundervisningen.

Handikappade bör som alla andra ha möjlighet till folkhögskoloutbildning. Folkhögskolans mål bör vara att ge den handikappade en i vidaste mening social anpassning. Det innebär, liksom ifråga om annan utbildning, att den handikappade får en efter sina önskemål och förutsättningar individualavpassad utbildning och att samtidigt hans behov av rehabilitering tillgodoses. I denna rehabilitering bör ingå den träning i sociala aktiviteter som gör det möjligt för honom, så långt handikappet medger det, att bli oberoende och klara sig själv. Verksamheten för de handikappade i folkhögskolan skall, liksom i den gymnasiala skolan, innebära integration mellan pedagogisk verksamhet, omvårdnad, medicinsk och arbetsmarknadsmässig rehabilitering.

Folkhögskolan har inga fastställda kursplaner och är genom sin flexibilitet särskilt lämpad för vissa handikappade. Härtill kommer att folkhögskolan kompetensmässigt är jämförbar med grundskola och fackskola. Den är därför ett reellt alternativ till dessa skolformer. Den tar också i växande utsträckning emot handikappade. Arbetsåret 1967/68 undervisades vid vinterkurser i landets drygt 100 folkhögskolor ca 11 000 elever. Av dem var 180

handikappade.

Folkhögskolans alltmer ökande verksamhet för olika grupper handikappade belyses närmare i *Bilaga 10*. Därav framgår också bl. a. att ett avsevärt antal medel-svårt och svårt handikappade inte har fått fullgod folkskolundervisning. Många handikappade som har fått ofullständig utbildning i folkskolan behöver komplettera den. Här kan folkhögskolan också fylla en stor uppgift. Folkhögskolorna bör även i större utsträckning kunna utnyttjas för anpassningsundervisning.

Elevhemsplatser för svårt handikappade i folkhögskolan

Vi finner det angeläget att folkhögskolorna med tillhörande skolhem vid ny- och ombyggnader utrustas på ett sådant sätt att rörelsehindrade och andra handikappade kan få undervisning där. Liksom för övriga studerandebostäder kan invalidbostadsbidrag utnyttjas.

Riksdagen har bemyndigat Kungl. Maj:t att – med anlitande av det under utbildningsdepartementets huvudtitel uppförda reservationsanslaget Bidrag till byggnadsarbeten vid folkhögskolor – besluta om statsbidrag för att uppföra ett elevhem (folkhögskolannex) för svårt rörelsehindrade vid Gävleborgs läns landstings folkhögskola i Forsa (prop. 1968: 1, bil. 10, SU 8, rskr 8). Elevhemmet, som enligt vad vi har inhämtat kommer att vara färdigt till hösten 1971, har 15 platser och är kostnadsberäknat till 1 milj. kr.

Det planerade elevhemmet vid Forsa folkhögskola täcker inte behovet för svårt rörelsehindrade. Vi anser det angeläget att ytterligare utbildningsresurser snarast ställs till förfogande för handikappade vid folkhögskolorna. Som framgår av bilaga 10 kan behovet av platser för svårt handikappade vid dessa skolor beräknas till ca 50 per år. Utöver platserna vid Forsa behövs alltså ett 30-tal platser. Vi föreslår därför att 15 elevhemsplatser vid vardera av ytterligare två folkhögskolor utformas så att skolorna kan ta emot rörelsehindrade

och andra svårt handikappade elever. Vi anser att kostnaderna härför bör täckas av statsmedel på samma sätt som vid Forsa folkhögskola.

De ifrågavarande elevhemsplatserna bör förläggas till folkhögskolor med så allsidig verksamhet att behovet av differentierad utbildning kan tillgodoses. Skolöverstyrelsen bör få bestämma vid vilka skolor som elevhemmen skall inrättas. Vi förutsätter att överstyrelsen bevakar att dessa skolor också utrustas med sådana pedagogiska hjälpmedel och tekniska anordningar som behövs för att de svårt handikappade eleverna skall kunna tillgodogöra sig undervisningen.

Vårdartjänst för svårt handikappade i folkhögskolan

Vi har beträffande den eftergymnasiala utbildningen föreslagit att staten skall ha det ekonomiska ansvaret för den fortsatta verksamheten med vårdartjänst för svårt handikappade studerande vid universitet och liknande läroanstalter. En motsvarande verksamhet bör enligt vår mening komma till stånd vid vissa folkhögskolor. Även för denna verksamhet syns staten böra ta ekonomiskt ansvar, dock med den begränsning som framgår av lagen 1967: 940 angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda beträffande landstingens skyldighet att lämna viss vårdartjänst. Liksom ifråga om den eftergymnasiala utbildningen är det här fråga om svårt handikappade elever från hela landet varför någon naturlig huvudman för verksamheten inte kan anses finnas.

Ledningen av vårdartjänsten bör på motsvarande sätt som vid den eftergymnasiala utbildningen ankomma på den av oss tidigare föreslagna centrala beredningen. Vi räknar med att vårdartjänsten vid folkhögskolorna främst kommer att gälla de tre skolor där särskilda elevhemsplatser anordnas för svårt handikappade. Beredningen bör dock ha möjlighet att medge bidrag till vårdartjänst även till annan folkhögskola som tar emot svårt handikappade studeran-

de om särskilda skäl föreligger från elevens eller skolans synpunkt.

Vi konstaterar att folkhögskolan i vissa avseenden inte har samma möjligheter som den gymnasiala skolan att vidta speciella anordningar för att underlätta för handikappade elever att följa undervisningen. Vi tänker här på timtilldelningen vid specialkurser och specialavdelningar för handikappade, på möjligheten att förordna särskild föreståndare med organisatoriska, pedagogiska och kurativa uppgifter vid specialavdelning för handikappade. Vi tänker vidare på möjligheterna att anställa lärare med specialutbildning för undervisning av handikappade eller legitimerad sjukgymnast som övningslärare för elever vars gymnastikundervisning måste ha ett avsevärt sjukgymnastiskt inslag. Vi föreslår att skolöverstyrelsen får i uppdrag att närmare utreda hithörande frågor och föreslå de åtgärder som behövs för att folkhögskolorna i ökad utsträckning skall kunna ta emot elever med olika slag av handikapp.

Undervisning för vuxna utvecklingsstörda

Beträffande undervisning för vuxna utvecklingsstörda har skolöverstyrelsen i sin anslagsframställning för budgetåret 1969/70 anfört att sådan undervisning i så stor utsträckning som möjligt bör anknytas till annan vuxenundervisning. Vi delar denna uppfattning och anser att folkhögskola och studiecirkel är former som lämpar sig för många utvecklingsstörda, t. ex. förutvarande särskolelever och andra som inte behöver bo eller vårdas på institution. Även en del vuxna som vistas på vårdhem eller specialsjukhus kan delta i verksamhet som anordnas som reguljär studiecirkel.

Av de ca 9 000 vuxna utvecklingsstörda som vårdas på omkring 150 institutioner kan många dock inte delta i sådan verksamhet som nu har nämnts utan behöver annan typ av undervisning. Eftersom de ofta har fått otillräcklig skolutbildning eller ingen utbildning alls, har de ett stort behov av vuxenundervisning. Tillräcklig erfarenhet saknas för att nu lägga fram ett

program och en organisation som täcker hela behovet. Vi anser därför att en försöksverksamhet med undervisning för vuxna utvecklingsstörda snarast möjligt bör påbörjas men begränsas till ett mindre antal områden som har särskilda förutsättningar att genomföra en sådan verksamhet. Vi vill erinra om att skolöverstyrelsen för sin del har ansett att den speciella undervisningen för vuxna utvecklingsstörda till en början bör få en omfattning som motsvarar 15 lärartjänster. Statsbidrag till dessa tjänster bör utgå som till lärare i särskolan.

För de handikappade studerandena är det en tillgång och ofta en nödvändighet att olika omvårdnads- och stödåtgärder – i fråga om bostäder, vårdartjänst, tekniska och andra hjälpmedel, färdtjänst och ekonomiskt stöd – är väl samordnade och att information om dem lämnas från ett håll. Det är vidare viktigt att centralt kunna samla erfarenhet om hur handikappade studerandes behov av skilda slag skall tillgodoses för att möjliggöra ett effektivt utnyttjande av studietiden. Med hänsyn till de svårast handikappades vitt skilda behov och till svårigheten att finna generella lösningar måste det samlade stödet utformas flexibelt och individualavpassat. Stödåtgärderna måste kunna sättas in snabbt och dimensioneras efter antalet studerande på varje studieort.

Mot bakgrund av vad som nu har sagts har vi funnit det nödvändigt att den fortsatta verksamheten med stödåtgärder för svårt handikappade studerande får en central ledning.

Vi har därför föreslagit att ledningen för den med yrkesskola för svårt rörelsehindrade och andra svårt handikappade kompletterade gymnasiala skolan – i ett övergångsskede förlagd till Norrbackainstitutet – skall, såvitt avser vårdartjänst, social och medicinsk omvårdnad, ankomma på en särskild central beredning. Dessutom har vi föreslagit att den fortsatta verksamheten med vårdartjänst m. m. för svårt handikappade i eftergymnasial studiesituation samt verksamhet med sådan service vid

folkhögskolorna skall anförtros åt denna beredning.

Beredningen bör uppmärksamma alla de problem som hänger samman med de svårt handikappade studerandenas situation. Den bör därför beakta frågor om bl. a. bostäder, vårdartjänst, färdtjänst, studieassistans, de handikappades ekonomiska förhållanden och studielokalernas anpassning till de handikappade.

Eftersom beredningen bör följa de handikappades hela situation bör i den ingå företrädare för socialstyrelsen, skolöverstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen.

Till beredningen bör också knytas företrädare för de handikappade. Vidare bör representanter för kommunerna och landstingen ingå i beredningen. Den bör ha möjlighet att till sig knyta den rehabiliteringsexpertis och annan sakkunskap, bl. a. från studerandegruppen, som behövs för verksamheten. Beredningen bör utses av chefen för socialdepartementet och bestå av nio personer jämte suppleanter.

Den genom Norrbackainstitutet ordnade vårdartjänsten åt studenter vid Stockholms universitet bör under budgetåret 1969/70 administreras av institutets styrelse i samarbete med beredningen. Beredningen bör därför tillkallas snarast. Så länge Norrbackainstitutets styrelse är huvudman för denna vårdartjänst – och det nuvarande gymnasiet och fackskolan – bör i beredningen även ingå företrädare för institutets styrelse.

Genom samverkan mellan skolöverstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen bedrivs anpassningsundervisning för handikappade. Vi anser att denna undervisning fyller ett stort behov. De åtgärder ifråga om utbildning för handikappade som vi i det föregående har föreslagit torde emellertid på sikt komma att reducera denna typ av arbetsmarknadsutbildning för ungdom. Man torde dock få räkna med att anpassningsundervisning även i framtiden kan behövas för personer som blir handikappade vid vuxen ålder.

Vi har inte funnit skäl föreslå en utbyggnad av permanenta anordningar för anpassningsundervisning. I stället vill vi framhålla nödvändigheten av att skolöverstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen vidtar åtgärder för en temporär förstärkning av denna undervisning så att från utbildningssynpunkt eftersatta handikappade – hit hör även en del f. d. hjälpklasselärover – snabbt kan få den utbildning och anpassning som de behöver. Vi anser det viktigt att anpassningsundervisningen är klart inriktad på anpassning till handikappet, ADL-träning, användande av tekniska hjälpmedel, komplettering av ofullständig skolutbildning, praktisk yrkesorientering med inslag av arbetsprövning och arbetsträning samt förberedande yrkesutbildning. Det är väsentligt att de handikappades sociala och psykologiska anpassningsproblem särskilt beaktas i an-

passningskurserna. Syftet måste vara att de handikappade skall bli så oberoende som möjligt och kunna bli yrkesverksamma.

Vi har föreslagit att det nuvarande gymnasiet och fackskolan vid Norrbackainstitutet byggs ut till en fullständig gymnasial skola. Vi har i samband därmed föreslagit att den nuvarande yrkesskolverksamheten vid Norrbackainstitutet förhandlingsvägen skall föras över till annan huvudman och integreras i det reguljära yrkesutbildningsväsendet. Dessutom har vi föreslagit att förhandlingar tas upp om att skol- och elevhemsverksamheten för eleverna på grundskolans högstadium förs över till annan huvudman. Dessa förhandlingar bör lämpligen samordnas med de pågående förhandlingarna om motsvarande verksamhet för låg- och mellanstadiet vid Eugeniahemmet. Enligt vårt förslag skall vidare den sjukvårdande verksamheten vid institutet och dess s. k. gemensamma avdelningar liksom institutets byggnader föras över till karo-linska sjukhuset.

Det underskott i Norrbackainstitutets drift som staten f. n. täcker för institutets samtliga verksamhetsgrenar genom medel från anslaget Bidrag till vanförestalter m. m. utgör för budgetåret 1969/70 ca 6,9 milj. kr. Härutöver får institutet vanligt statsbidrag till lärarpersonal, vilket för budgetåret 1969/70 beräknas till ca 1,2 milj. kr.

Kostnaden för den av oss föreslagna fullständiga gymnasiala skolan för svårt handikappade vid Norrbackainstitutet är svår att precisera. Utbildningen måste i stor ut-

sträckning individuellt avpassas – »skräddarsys» – med hänsyn till handikappets art och svårighetsgrad och elevens förutsättningar i övrigt. Vi räknar med att till försöksverksamheten måste knytas expertis av skilda slag både för dess pedagogiska utformning och elevernas sociala och psykologiska anpassning. Verksamheten i den gymnasiala skolan måste ha tillgång till medicinsk, psykologisk och social sakkunskap. Vi beräknar den årliga kostnaden för en försöksvis anordnad, fullt utbyggd gymnasial skola vid Norrbackainstitutet till 4,5 à 5 milj. kr. Vi har då beaktat att eleverna har ett avsevärt behov av vårdartjänst. Dessutom har vi vid beräkningen av detta belopp tagit hänsyn till att den gymnasiala skolan i betydande omfattning måste repliera på statens arbetsklirik och ersätta denna för utförda tjänster. Eftersom yrkesskolan under den fullständiga gymnasiala skolans första verksamhetsår – 1970/71 – inte kommer att ha byggts ut till avsedd full kapacitet, torde kostnaderna för den gymnasiala skolan detta budgetår stanna vid ca 4 milj. kr. Till de angivna beloppen kommer statsbidrag till lärarpersonal med uppskattningsvis 0,5 milj. kr. De totala driftkostnaderna för den fullt utbyggda gymnasiala skolan kan alltså beräknas till drygt 5 milj. kr. per år.

Kostnaderna för den gymnasiala skolan bör tills vidare betalas från det under socialdepartementets huvudtitel uppförda för-

slagsanslaget Bidrag till vanförestalter m. m. Anslaget benämning bör ändras till Kostnader för viss utbildning av handikappade, m. m.

Karolinska sjukhusets övertagande av viss verksamhet vid Norrbackainstitutet medför ett ökat medelsbehov för sjukhuset. Eftersom vi förutser rationaliseringsvinster genom detta överförande – särskilt genom samordningen av administrativa rutiner, förordshållning, bespising och liknande funktioner – beräknar vi att sjukhusets ökade medelsbehov kommer att stanna vid ca 3 milj. kr. per år.

I detta sammanhang vill vi erinra om att Kungl. Maj:t, som tidigare har nämnts, på vårt förslag har uppdragit åt statens förhandlingsnämnd att ta upp förhandlingar om avveckling av statens engagemang i den verksamhet som bedrivs vid Sköldenborgsinstitutet och Änggårdens yrkesskolor. Driftunderskottet vid dessa anstalter, vilket staten täcker, har för budgetåret 1969/70 beräknats till 5,5 milj. kr. Vi vill vidare erinra om att det lämnade förhandlingsuppdraget också avser Eugeniahemmet. Dess driftunderskott, som täcks av statsmedel under anslaget Bidrag till Eugeniahemmet, är för budgetåret 1969/70 beräknat till 3,6 milj. kr. En avveckling av statens engagemang i verksamheten vid Sköldenborgsinstitutet, Änggårdens yrkesskolor och Eugeniahemmet skulle alltså medföra en minskning av statens utgifter med 9 milj. kr. per år.

Vi har vidare föreslagit att staten skall betala kostnaden för vårdartjänst åt elever i eftergymnasial utbildning och undervisning vid folkhögskola. Kostnaden för den f. n. genom Norrbackainstitutet administrerade försöksverksamheten med vårdartjänst åt studerande vid Stockholms universitet har för budgetåret 1969/70 beräknats till 420 000 kr. Vid denna beräkning har man antagit att 20–30 studerande kommer att behöva vårdartjänst.

Vårt förslag innebär att ett väsentligt större antal svårt handikappade elever erbjuds möjlighet till högre studier genom att vårdartjänst ställs till deras förfogande.

Förslaget att en central beredning skall tillgodose servicebehovet för de svårast handikappade studerandena medför avsevärt ökade möjligheter till val av studieinriktning och studieort.

Vi räknar med att kvalificerad vårdartjänst kommer att behövas för drygt 50 elever som bedriver eftergymnasiala studier. Antalet svårt handikappade elever vid folkhögskolor som behöver vårdartjänst torde utgöra omkring 50. Eftersom försöksverksamheten med vårdartjänst i Stockholm bedrivs under jämförelsevis ogynnsamma villkor i för ändamålet inte särskilt utrustade lokaler, beräknar vi den totala kostnaden för vårdartjänst åt sammanlagt 100 elever i eftergymnasiala studier och i folkhögskol-utbildning till 1 milj. kr. per år. Denna kostnad bör betalas från det förut nämnda anslaget Kostnader för viss utbildning av handikappade, m. m.

Kostnaderna för den centrala beredningens administration, som vi uppskattar till 200 000 à 250 000 kr. per år, bör likaså betalas från anslaget Kostnader för viss utbildning av handikappade, m. m. Skolöverstyrelsens kostnader för planering av verksamheten i den gymnasiala skolan för svårt handikappade antar vi kommer att utgöra ca 100 000 kr. om året.

Vi har förut föreslagit att förhandlingar skall tas upp om överförande av Norrbackainstitutets byggnader till karolinska sjukhuset. Vid ett sådant överförande kommer dessa byggnader att bli redovisade under karolinska sjukhusets delfond av statens allmänna fastighetsfond. Medel för de ombyggnadsarbeten som behövs för den försöksvis bedrivna gymnasiala skolan bör enligt vår uppfattning anvisas över fastighetsfonden och i sista hand täckas av de lokalhyror som beräknas för skollokalerna. För de permanenta skolbyggnader som sedermera blir aktuella när den slutliga lokaliseringen och utformningen av den gymnasiala skolan för svårt handikappade har bestämts bör investeringsanslag anvisas i särskild ordning.

Vårt förslag att elevhem för svårt handikappade skall inrättas vid ytterligare två

folkhögskolor medför en engångskostnad av 2 milj. kr. Kostnaden bör betalas från det under utbildningsdepartementets huvudtitel uppförda reservationsanslaget Bidrag till byggnadsarbeten vid folkhögskolor. Vi vill erinra om att statsbidrag till byggnadsarbeten vid folkhögskolor enligt gällande regler eljest utgår med högst 75 % av kostnaderna för lokaler samt inredning och inventarier till elevhem.

Om den föreslagna försöksverksamheten med undervisning för vuxna utvecklingsstörda, som skolöverstyrelsen har föreslagit, i ett inledningsskede får en omfattning som motsvarar 15 lärartjänster, kan kostnaderna beräknas till 700 000 kr. per år. De bör betalas från det under socialdepartementets huvudtitel uppförda förslagsanslaget Bidrag till driften av särskolor m. m.

De här angivna årliga kostnaderna för en förbättrad utbildning för handikappade kan alltså beräknas till sammanlagt ca 7 milj. kr. Häremot står, som framgår av det föregående, utgiftsminskningar för staten genom att andra huvudmän övertar verksamhet som nu bedrivs av enskilda och finansieras med statliga medel. Eftersom vissa utbildningskostnader förs över till den reguljära utbildningen och arbetsmarknadsutbildningen, är det dock svårt att ange nettobeloppet av utgiftsförändringen för staten.

Till de nämnda kostnaderna kommer 2 milj. kr. av engångskaraktär för iordningställande av elevhem vid två folkhögskolor. Även för den gymnasiala skolan för svårt handikappade uppkommer vissa engångskostnader, dels för ombyggnad av de provisoriska lokalerna vid Norrbackainstitutet, dels senare för anordnande av permanenta lokaler. Dessa kostnader är svåra att precisera. Beträffande anskaffandet av den utrustning för arbetsprövning som behövs i samband med att den gymnasiala skolan kommer att anlita statens arbetsklänik – kostnaderna har angetts till 12 000 kr. per plats – förutsätter vi att den sker i takt med verksamhetens utbyggnad.

Man får räkna med att de av oss före-

slagna åtgärderna medför ett ökat medelsbehov under andra anslag. Ytterligare medel kommer att behövas för utveckling av läromedel och anskaffning av tekniska och pedagogiska hjälpmedel åt handikappade elever. Man måste också räkna med större kostnader i vissa fall – vi uppskattar dem till 200 000 à 300 000 kr. per år – för lärarlöner och personell assistans i undervisningen åt eleverna. Likaså torde uppkomma ett ytterligare behov av invalidbostadsbidrag för att anordna bostäder åt handikappade elever. Kostnaden för den föreslagna temporära utbyggnaden av anpassningskurser för handikappade torde rymmas inom det under inrikesdepartementets huvudtitel uppförda förslagsanslaget Bidrag till arbetsmarknadsutbildning.

Våra förslag om undervisning, utbildning, vårdtjänst m. m. bör genomföras snarast. Vi räknar med att den vid Norrbackainstitutet redan pågående försöksverksamheten med gymnasium och fackskola höstterminen 1969 skall kunna börja att kompletteras med yrkesskola för svårt handikappade.

Åtgärderna för en förbättrad utbildning för de handikappade kommer att medföra ökade krav på den statliga arbetsvården att bereda de handikappade meningsfullt arbete och utkomst. För dem som inte kan placeras på den öppna arbetsmarknaden måste möjligheter till halvskyddat eller skyddat arbete kunna erbjudas.

Den obligatoriska skolan och den gymnasiala skolan

- Rapportering till länskolnämnden om alla handikappade barn och deras skolplacering bör införas för att möjliggöra en rationell planering av undervisningen för de handikappade (s. 12).
- De handikappade eleverna bör redan i grundskolan få individuellt avpassad yrkesvägledning (s. 13).
- De handikappade eleverna i det gymnasiala stadiet bör så långt som möjligt integreras i den vanliga gymnasiala skolan – gymnasium, fackskola och yrkesskola – på motsvarande sätt som i den obligatoriska skolan (s. 14).
- Skolöverstyrelsen bör se till att möjligheter kommer till stånd inom det ordinarie utbildningsväsendet i varje län för handikappade att bedriva studier på gymnasial nivå, i gymnasium, fackskola och yrkesskola (s. 15).
- Skolstadgan bör ändras så att hjälpklass kan inrättas i yrkesskolan (s. 15).
- Skolhem vid gymnasier bör lokaliseras till orter med gymnasiala skolor som kan ta emot handikappade elever och utformas så att handikappade kan bo där (s. 15).
- Vårdartjänst för elever på sådana orter bör ordnas genom den kommunala hemhjälsorganisationen eller på annat sätt (s. 16).
- Elever som på grund av försenad mognad och anpassning inte kan delta i yr-

kesutbildning efter grundskolan bör kunna få förlängd praktisk yrkesorientering genom den obligatoriska skolan eller genom särskolan (s. 17).

Särskild gymnasial skola för svårt handikappade

- En särskild gymnasial skola av riks-karaktär – beräknad för 130 elever – bör inrättas för svårt rörelsehindrade och andra svårt handikappade elever (s. 16).
- Staten bör svara för kostnaderna för denna skola (s. 17).
- Skolan bör under en försöksperiod vara förlagd till Norrbackainstitutet (s. 17).
- Försöksverksamheten med den särskilda gymnasiala skolan för svårt handikappade bör, såvitt avser den pedagogiska delen, ledas av ortens skolstyrelse och, såvitt avser vårdartjänst, social omvårdnad och medicinsk vård, av en central beredning (s. 18).
- I den centrala beredningen, som bör bestå av nio personer, bör ingå företrädare för socialstyrelsen, skolöverstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen, kommunerna, landstingen och de handikappade (s. 30).
- Utredning bör göras av skolöverstyrelsen och den centrala beredningen om skolans permanenta lokalisering och utformning (s. 18).
- Skolan bör i gymnasium, fackskola och yrkesskola ge den enskilde eleven en efter hans önskemål och förutsättning-

ar avpassad utbildning och en social anpassning i vidaste mening (s. 18).

- Statens arbetsklirik bör medverka vid elevernas skolbedömning, arbetsprövning och yrkesvägledning (s. 18).
- Elevernas bostadsfråga bör lösas flexibelt med olika boendeformer och tillgång till vårdtjänst (s. 19).
- Skolan bör lämna hjälp till fritidsaktiviteter och deltagande i kulturlivet utanför skolmiljön (s. 19).
- Elevernas medicinska vård och behandling bör närmast lämnas genom en elevmedicinsk avdelning (s. 19).
- Möjlighet bör införas till förlängd undervisning för svårt handikappade i alla former av den gymnasiala skolan (s. 19).
- Skolan bör erbjuda eleven en effektiv individuell undervisning och yrkesrådgivning som siktar till ett realistiskt yrkesval (s. 20).
- Skolan bör medverka till att skaffa eleven arbete som han trivs med och till att skapa förutsättningar för honom att klara det (s. 20).
- Förhandlingar bör tas upp om överförande till annan huvudman av Norrbackainstitutets skol- och elevhemsverksamhet (s. 21).
- Förhandlingar bör tas upp om den nuvarande reguljära yrkesskolverksamheten vid Norrbackainstitutet och institutets arbetshem i Hedemora (s. 21).
- Förhandlingar bör tas upp om överförande av den sjukvårdande verksamheten med tillhörande servicefunktioner och de s. k. gemensamma avdelningarna vid Norrbackainstitutet liksom institutets byggnader till karolinska sjukhuset (s. 21).

Eftergymnasiala studier

- Universitetens och andra utbildningsanstalters lokaler bör vara utformade så att även svårt handikappade kan studera där (s. 22).
- Universitetskanslersämbetet och motsvarande organ bör se till att personlig assistans och teknisk och pedagogisk ut-

rustning finns tillgänglig så att handikappade kan delta i undervisningen (s. 22).

- Den nuvarande verksamheten med vårdtjänst åt svårt handikappade studerande vid Stockholms universitet bör utsträckas till annan eftergymnasial utbildning och andra orter (s. 24).
- Ledningen av verksamheten bör ankomma på den förut nämnda centrala beredningen (s. 25).
- Staten bör svara för kostnaderna för denna vårdtjänst (s. 25).
- De handikappades studiefinansiella situation bör utredas i särskild ordning (s. 26).

Frivillig vuxenutbildning m. m.

- Skolöverstyrelsen bör bevaka att förekommande förstärkningsanordningar tas i anspråk inom den gymnasiala vuxenutbildningen så att handikappade kan delta i denna (s. 27).
- Folkhögskolans insatser för handikappade elever bör ökas. Vid ytterligare två folkhögskolor bör elevhem, som är anpassade för svårt rörelsehindrade elever, få byggas med statsbidrag (s. 28).
- Verksamhet med vårdtjänst bör komma till stånd vid vissa folkhögskolor (s. 28).
- Verksamheten bör ledas av den förut nämnda centrala beredningen och bekostas av statsmedel (s. 28).
- Försöksverksamhet med undervisning av vuxna utvecklingsstörda bör inledas och bekostas med statsmedel (s. 29).
- Anpassningsundervisningen bör temporärt förstärkas för att snabbt ge de från utbildningssynpunkt eftersatta handikappade den utbildning och anpassning som de behöver (s. 31).
- De årliga kostnaderna för bättre utbildning för handikappade beräknas till 7 milj. kr. Härtill kommer engångsutgifter och ökat medelsbehov under olika anslag. Mot dessa kostnader står dock utgiftsminskningar genom avveckling av statens engagemang i annan verksamhet (s. 34).

Bilaga 1 Katalog över bestämmelser angående skolväsendet m. m. med särskild hänsyn till handikappade

Av rektorn vid Forsa folkhögskola Helmer Söderbäck

SKOLLAGEN

SFS 1962: 319 (senast ändrad 1969: 167)

2 § Varje kommun skall

a) sörja för undervisningen av barn i grundskola,

b) främja åtgärder i syfte att bereda barn och ungdom undervisning i följande slag av kommunala skolor, nämligen yrkesskola, fackskola och gymnasium, ävensom

c) i övrigt vårda skolväsendet i kommunen, såvitt ej handhavandet därav ankommer på annan.

2 a § Staten sörjer för undervisningen i specialskola av barn som på grund av syn-, hörsel- eller talskada icke kunna följa undervisningen i grundskolan.

6 § Om undervisningen av vissa psykiskt utvecklingsstörda gälla bestämmelser i lagen den 15 december 1967 (nr 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda.

23 § Varje barn, för vilket gäller skolplikt enligt 30 §, äger rätt att få undervisning i grundskolan.

Skolpliktigt barn som på grund av syn-, hörsel- eller talskada icke kan följa undervisningen i grundskolan äger rätt till undervisning i specialskolan. Fråga om barns rätt till sådan undervisning prövas av lokal styrelse för specialskolan, sedan föräldrarna fått tillfälle att yttra sig.

24 § Grundskolan omfattar nio årskurser, betecknade 1-9 och fördelade på låg-

stadium, mellanstadium och högstadium, vart och ett om tre årskurser.

Inom grundskolan anordnas dels olika studievägar, avpassade efter barnens studieinriktning, dels ock specialundervisning för sådana barn, vilka ha svårt att följa den vanliga undervisningen eller anpassa sig till verksamheten i skolan.

För barn, som på grund av lyte, långvarig sjukdom eller liknande omständighet ej kunna deltaga i vanligt skolarbete, anordnas särskild för dem lämpad undervisning.

25 § Uttagning till specialundervisning av elev i grundskolan sker genom skolans försorg, sedan föräldrarna fått tillfälle att yttra sig.

28 a § Specialskolan omfattar tio årskurser, betecknade 1-10 och fördelade på lågstadium, mellanstadium och högstadium enligt bestämmelser som Konungen meddelar.

Bestämmelserna i 24 § andra och tredje styckena om studievägar, specialundervisning och särskild undervisning äga motsvarande tillämpning på specialskolan.

För elev i specialskolan som icke kan följa undervisning enligt första och andra styckena meddelas undervisning anpassad efter hans utveckling.

29 § Barn och ungdom, som äro bosatta i riket och som fylla föreskrivna inträdesfordringar, äga i mån av tillgång på plats få undervisning vid skola, som sägs i 2 § b).

30 § Skolplikt inträder med början av höstterminen det kalenderår, då barnet fyl-

ler sju år och upphör med utgången av vårterminen det kalenderår, då barnet fyller sexton år.

För barn som på grund av syn-, hörsel- eller talskada icke kan följa undervisningen i grundskolan upphör skolplikten senast vid utgången av vårterminen det kalenderår, då barnet fyller sjutton år.

SKOLSTADGAN

SFS 1962: 439 (senast ändrad 1969: 334)

Grundskolan

5 kap. 42 § Specialundervisning för sådana barn, vilka ha svårt att följa den vanliga undervisningen eller anpassa sig till verksamheten i skolan, må enligt vad i 43, 44 och 45 §§ närmare föreskrives, anordnas antingen i specialklass eller jämsides med vanlig undervisning (särskild specialundervisning).

I ärende om uttagning av elev till specialundervisning skall föräldrarna beredas tillfälle att yttra sig, varjämte läkarundersökning och annan erforderlig undersökning böra äga rum.

Fråga om uttagning avgöres av rektor. Äro rektor och föräldrarna av olika uppfattningar om lämplig åtgärd, skall ärendet hänskjutas till skolstyrelsen för avgörande.

43 § 1 mom. Specialklasser må anordnas av de slag och vid de elevantal som angivas i nedanstående uppställning.

Om särskilda skäl föreligga, må länskolnämnden medge, att klass för rörelsehindrade anordnas vid elevantal som gäller för hörselklass.

2 mom. Specialklass må anordnas eller bibehållas vid lägre elevantal än som angives i 1 mom., om särskilda skäl äro därtill och länskolnämnden lämnar sitt medgivande.

Linje i årskurs 9 må efter medgivande av länskolnämnden anordnas såsom specialklass utan hinder av att elevantalet är lägre än som angives i 1 mom. och i 26 §.

3 mom. Antalet specialklasser bör motsvara högst 15 procent av antalet normalklasser i kommunen. Specialklasser må dock anordnas till större antal än nu sagts, om elever från andra kommuner i större utsträckning mottagas i dem eller andra särskilda förhållanden föranleda därtill.

44 § 1 mom. Särskild specialundervisning är avsedd för vissa intellektuellt utvecklingshämjade elever (särskild hjälpundervisning), för elever med anpassningssvårigheter av tillfällig art (särskild observationsundervisning) samt för elever med hörsel-, syn- eller talsvårigheter eller med läs- och skrivsvårigheter.

2 mom. Särskild specialundervisning må anordnas dels såsom särskild hjälpundervisning och särskild observationsundervisning, dels för elever med läs- och skrivsvårigheter samt för elever med hörsel-, syn- eller talsvårigheter och dels för elever i specialklass, vilka även ha annan svårighet vid undervisningen än den som föranlett hänvisningen till specialklassen.

Särskild specialundervisning må anordnas för kortare tid än en termin.

45 § Annan specialundervisning än som angives i 43 och 44 §§ må anordnas efter medgivande av överstyrelsen, varvid överstyrelsen må föreskriva lägsta elevantal för

Klassens art	Elevantal som villkor för		Därutöver 1 klass för varje påbörjat
	1 klass	2 klasser	
Hjälpklass	8—15	16—28	14-tal elever
Hörselklass	5—8	9—14	7 » »
Synklass	5—10	11—16	8 » »
Klass för rörelsehindrade eller observationsklass	7—12	13—18	9 » »
Läsklass	8—14	15—26	13 » »
Friluftsklass eller hälsoklass	8—20	21—38	19 » »
Skolmognadsklass	8—15	16—28	14 » »

klass eller grupp inom de gränser, som eljest gälla för specialundervisning.

46 § Närmare bestämmelser om specialundervisning meddelas av skolöverstyrelsen.

47 § Särskild undervisning för barn, som på grund av lyte, långvarig sjukdom eller liknande omständighet ej kunna delta i vanligt skolarbete, anordnas på sjukvårdsanstalt, barnhem eller liknande anstalt eller ock i elevens hem eller på annan lämplig plats.

48 § För elev skall särskild undervisning anordnas, om den läkare som svarar för elevens vård bedömer, att hinder för skolgång kommer att föreligga under minst tre veckor efter det undervisningen kan påbörjas. Om undervisning i klass är anordnad på sätt i 50 § sägs, skall eleven erhålla undervisning även om tiden understiger tre veckor.

Undervisning må meddelas eleven endast i den mån läkaren det medger.

Undervisning i elevs hem må ej anordnas utan föräldrarnas samtycke. Undervisningen bör planläggas i samråd med föräldrarna.

49 § Särskild undervisning skall såvitt möjligt motsvara den skolundervisning, vari eleven ej kan delta. Den bör företrädesvis avse läroämnena.

Undervisningen skall efter omständigheterna meddelas elev enskilt eller i grupp. Undervisningen skall omfatta fem veckotimmar för elev, som åtnjuter undervisning enskilt. Gruppundervisning skall omfatta åtta veckotimmar för två elever och därutöver tre veckotimmar för varje ytterligare elev i gruppen, dock högst 26 veckotimmar för en grupp.

50 § Vid sjukvårdsanstalt, barnhem eller liknande anstalt må för särskild undervisning inrättas

en klass, om antalet elever beräknas varaktigt utgöra lägst 8,

två klasser, om antalet elever är 16–18, och

därutöver en klass för varje påbörjat 14-tal elever.

Äro särskilda skäl därtill, må länskolnämnden medgiva, att klass inrättas vid läg-

re elevantal än som sägs i första stycket.

Undervisningen för elever som tillhöra klass skall, i den mån omständigheterna så påkalla, meddelas enskilt eller i grupp. Fordras sådan undervisning i större omfattning må, utöver det antal veckotimmar som motsvarar undervisningsskyldigheten för läraren i klassen, anordnas undervisning enskilt eller i grupp under ytterligare tre veckotimmar för varje elev i klassen utöver tolv.

6 kap. 7 § Skolstyrelsen skall tillse att barn, som på grund av syn-, hörsel- eller talskada icke kunna följa undervisningen i grundskolan, och barn, som äro psykiskt efterblivna, anmälas till den undervisning, som är särskilt ordnad för dem. Närmare bestämmelser om anmälan av syn-, hörsel- eller talskadade barn meddelas i specialskolstadgan den 3 juni 1965 (nr 478).

Är barn i behov av vård eller undervisning på vanförestalt eller liknande anstalt, skall barnet, om föräldrarna önska det, genom skolstyrelsens försorg anmälas till anstalten.

8 § Skolstyrelsen skall årligen före den 15 september till länskolnämnden sända förteckning över de elever vid grundskolan, vilka beräknas erhålla särskild undervisning under hela läsåret, samt över barn, som äro kyrkobokförda i kommunen och som äro intagna i vanförestalt eller liknande anstalt.

Gymnasiet

11 kap. 27 § För elever som ha svårigheter att tillgodogöra sig undervisningen anordnas stödundervisning vid sidan av den vanliga undervisningen.

28 § För elever som på grund av syn- eller hörselskada, nedsatt rörelseförmåga eller annat handikapp ha svårt att följa den vanliga undervisningen får anordnas specialundervisning, antingen i specialklass eller vid sidan av vanlig undervisning (särskild specialundervisning).

Specialklasser få anordnas av de slag och vid de elevantal, som angivas i följande uppställning.

Klassens art	Elevantal som villkor för		Därutöver 1 klass för varje påbörjat
	1 klass	2 klasser	
Hörselklass	5—8	9—14	7-tal elever
Synklass	5—10	11—16	8 » »
Klass för rörelsehindrade	7—12	13—18	9 » »

Om särskilda skäl föreligga, får länskolnämnden medge, att specialklass anordnas eller bibehålls vid lägre antal än som anges i andra stycket.

Åtgärder för handikappade elever vid icke-obligatoriska skolor.
SÖ 1.11.1965, 22.12.1966

Undervisning

Beträffande specialundervisning för elever med syn-, hörsel- eller rörelsehinder eller med annat handikapp samt särskild undervisning åt elever, som på grund av lyte, långvarig sjukdom eller liknande omständighet ej kan delta i vanligt skolarbete skall jämlikt KBr. 3.6.1965 till D. Skolväsendet, d) Gymnasier m.m. för grundskolan gällande bestämmelser i skolstadgan 5 kap. 42—49 §§ äga motsvarande tillämpning i vad avser undervisning av dylika elever i statsunderstödda enskilda handelsgymnasier, kommunala fackskolor samt privatskolor, som avses i privatskolestadgan. I vad avser omförmäld undervisning åt elever i statliga och kommunala allmänna gymnasier, tekniska gymnasier, statsunderstödda kommunala handelsgymnasier, kommunala och landstingskommunala yrkesskolor, högre kommunala skolor (kommunala flickskolor, kommunala realskolor, praktiska kommunala realskolor), statliga realskolor och i folkskola inbyggd realskolelinje gäller bestämmelserna i skolstadgan 11 kap. 28—29 §§ och 20 kap. 25—26 §§.

Till statlig skola utgår medel för ifrågavarande undervisning i enahanda ordning som till avlöningar i övrigt vid skolan. Beträffande icke-statlig skola utgår statsbidrag till medgivna veckotimmar, varvid medel rekvideras i samma ordning som för driftbidrag till lärarlöner vid skolan.

Skolöverstyrelsens anvisningar för specialundervisning i grundskolan (SÖ:s skriftserie 60 a) gäller i tillämpliga delar.

Tekniska stödåtgärder

För tekniska stödåtgärder åt handikappade elever vid ovan nämnda skolformer har anslagsmedel ställts till överstyrelsens förfogande. Stödåtgärderna har av överstyrelsen beräknats innebära följande:

A. För hörselskadade elever bör kunna ifrågakomma bl. a. anskaffning av skolförstärkare, montering av telemagnetslinga och erforderlig service av liknande anläggningar samt ljudisolerande åtgärder. Observeras bör att vissa av dessa elever redan i grundskolan har utrustats med skolförstärkanläggningar, som bekostats av landsting, kommun, Hörselfrämjandet etc. Dessa anläggningar bör lämpligen följa den hörselskadade eleven under den fortsatta skolgången.

B. För enstaka synskadade elever bör kunna ifrågakomma bl. a. intalade läroböcker, bandspelare med inspelningsapparat och förslagsvis sex tomta band, ritbräde för synretarderade, förstoringsglas, skrivmaskin och extra bordslampor i t. ex. fyra lärosalar. Varje elev kan beräknas ha behov av c tio intalade läroböcker per år, vilket beräknas kosta c 600 kronor årligen. Samråd bör ske med den nyinrättade pedagogiska hjälpmedelscentralen vid Tomtebodaskolan rörande intalning och anskaffning av här avsedda läroböcker.

C. För rörelsehindrade elever bör kunna förekomma bl. a. bandspelare med inspelningsapparat, vissa skolskjutsanordningar samt viss personell assistans.

Medel för ovan exemplifierade tekniska stödåtgärder och hjälpmedel rekvideras av skolstyrelsen respektive vederbörande privatskolas styrelse hos överstyrelsen, sedan plan för medelsbehovet ingetts till och godkänts av överstyrelsen. Planen skall inges i förväg och senast vid hösterterminens början det läsår då medlen önskas disponibla. Vid akut behov under pågående läsår tas i varje enskilt fall kontakt med överstyrelsen.

29 § För elever som på grund av lyte, långvarig sjukdom eller liknande omständighet ej kunna delta i vanligt skolarbete får anordnas särskild undervisning. I fråga om sådan undervisning äga 5 kap. 47—49 §§ motsvarande tillämpning.

Fackskolan

15 kap. 20 § För elever som ha svårigheter att tillgodogöra sig undervisningen anordnas stödundervisning vid sidan av den vanliga undervisningen.

21 § Bestämmelserna om specialundervisning i 11 kap. 28 § äga motsvarande tillämpning på fackskolan.

22 § För elever som på grund av lyte, långvarig sjukdom eller liknande omständighet ej kunna detaga i vanligt skolarbete får anordnas särskild undervisning. I fråga om sådan undervisning äga 5 kap. 47–49 §§ motsvarande tillämpning.

Yrkesskolor

20 kap. 1 § Utbildningen vid yrkesskola bygger på grundskolan. Vissa kurser bygga dock på högre skolunderbyggnad än grundskolan. Undervisningen vid yrkesskola är avsedd att ge eleverna yrkesutbildning.

2 § Yrkesskolor anordnas av kommuner, landstingskommuner och enskilda.

Särskilda kurser för intellektuellt utvecklingshämmande elever vid yrkesskolor. Åmb. skr. 1.4.1966

Kungl. Maj:t medger att statsbidrag må, utan hinder av vad därom eljest är föreskrivet, utgå för vid central och lokal yrkesskola anordnad särskild kurs för yrkesutbildning av intellektuellt utvecklingshämmande, vilken vid igångsättandet har minst sju elever.

Härjämte bemyndigar Kungl. Maj:t skolöverstyrelsen att från och med läsåret 1966/67 i läroplan för sådan kurs föreskriva, att klass må delas, då elevantalet uppgår till lägst 14.

25 § För elever som ha svårigheter att tillgodogöra sig undervisningen anordnas stöd- undervisning vid sidan av den vanliga undervisningen.

26 § Bestämmelserna om specialundervisning i 11 kap. 28 § äga motsvarande tillämpning på yrkesskola.

27 § För elever som på grund av lyte, långvarig sjukdom eller liknande omständighet ej kunna deltaga i vanligt skolarbete må anordnas särskild undervisning. I fråga om sådan undervisning äga bestämmelserna i 5 kap. 47–49 §§ motsvarande tillämpning.

FOLKHÖGSKOLESTADGAN

SFS 1958: 478 (senast ändrad 1969: 181)

1 § Folkhögskolan har till uppgift att med-

delä allmän medborgerlig bildning. Dess verksamhet bör särskilt syfta till att bibringa eleverna insikt om deras ansvar som människor och samhällsmedlemmar. Den bör utformas så, att elevernas samarbetsvilja stärkes, deras förmåga till självständigt tänkande och kritiskt omdöme utvecklas samt deras mognad och studieintresse främjas.

I enlighet med denna målsättning utformas varje folkhögskola sitt arbetssätt.

2 § Folkhögskola skall stå under inseeende av skolöverstyrelsen, som äger utfärda närmare föreskrifter rörande undervisningen vid skolan.

10 § Undervisningen skall avse att giva eleverna kunskaper och orientering i ämnen, som äro väsentliga för folkhögskolans syften. Undervisningen skall så uppläggas och arbetsmetoderna så utformas, att elevernas uppmärksamhet fästes på samhörigheten mellan olika ämnen och de större sammanhangen inom varje ämne.

Särskild vikt skall läggas vid arbetsformer, som syfta till aktivitet, samarbete och självständighet.

11 § 1 mom. I första årskurs skola, om ej skolöverstyrelsen medger undantag, ingå ämnena svenska språket, litteratur, historia, samhällslära, psykologi, matematik och musik samt minst ett av ämnena geografi, fysik, kemi och biologi med hälsolära.

Undervisning må meddelas i andra än nämnda ämnen, i den mån så är förenligt med skolans allmänna syfte.

2 mom. I andra och tredje årskurs må förutom musik ingå ett lämpligt urval av de i 1 mom. nämnda läroämnena jämte de ämnen i övrigt, som anses böra upptagas med hänsyn till skolans syfte. Inom kurs eller avdelning därav må särskild vikt läggas vid undervisningen i visst ämne eller viss grupp av andra ämnen.

3 mom. Undervisningen i ämneskurs skall sammanfalla med folkhögskolans målsättning och vara samlad kring visst ämne eller viss grupp av ämnen. Plan för ämneskurs skall, i den utsträckning skolöverstyrelsen anger, godkännas av överstyrelsen.

4 mom. Eleverna böra beredas tillfälle till regelbundna gymnastik- och idrottsövningar.

13 § Undervisningen vid folkhögskola skall vara avgiftsfri.

14 § Folkhögskola skall förfoga över lämpliga undervisnings- och fritidslokaler jämte undervisningsmateriel.

Folkhögskola bör om möjligt bereda eleverna bostad i anslutning till skolanläggningen.

17 a § För elev i kurs som omfattar minst 21 veckor anordnar huvudmannen hälsovård. Den skall främst vara av förebyggande natur och ej avse egentlig sjukvård.

Hälsovården handhaves av skolläkare och skolsköterska. För dem gäller instruktion som meddelas av skolöverstyrelsen.

Elev för vilken hälsovård anordnas skall läkarundersökas vid början av kursen och därefter vartannat år. Det åligger eleven att underkasta sig sådan läkarundersökning. Eleven äger kostnadsfritt anlita hälsovården.

SPECIALSKOLSTADGAN

SFS 1965: 478 (senast ändrad 1969: 126)

1 § I denna stadga meddelas bestämmelser om specialskola som avses i 2 a § skollagen den 6 juni 1962 (nr 319).

2 § I specialskolan undervisas synskadade elever vid två skolenheter, belägna i Solna och Örebro,

hörselskadade elever dels vid sex skolenheter, belägna i Stockholm, Gnesta, Lund, Vänersborg, Örebro och Härnösand, dels i särskilda klasser förlagda till grundskolan (externa klasser),

talskadade och hörselskadade elever vid skolenheten i Sigtuna.

Närmare bestämmelser om fördelning av undervisningen på skolenheterna meddelar Kungl. Maj:t eller, efter Kungl. Maj:ts bemyndigande, skolöverstyrelsen. Om inrättande av extern klass beslutar skolöverstyrelsen.

3 § Vid varje skolenhet finnes ett elevhem.

4 § För skolenheterna i Stockholm, Lund, Vänersborg och Härnösand finnas följande upptagningsområden.

Skolenhet *Upptagningsområde*

Stockholm Stockholms stad samt Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Gotlands, Västmanlands och Kopparbergs län

Lund Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län

Vänersborg Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs, Värmlands och Örebro län

Härnösand Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län.

9 § Skolenhet vid vilken psykiskt utvecklingsstörda barn undervisas står i medicinskt avseende under tillsyn av socialstyrelsen.

10 § I denna stadga förstås med synskadat, hörselskadat eller talskadat barn (elev) sådant barn som på grund av syn-, hörsel- eller talskada icke kan följa undervisningen i grundskolan. Med hörselskada avses nedsättning av hörseln och talrubbing som orsakats av sådan nedsättning. Annan talrubbing betecknas talskada.

14 § Om särskilda skäl föreligga, må styrelsen för skolenheten medge att elev ersätter skolgång i årskurs 10 i specialskolan

med skolgång i skola för vuxna synskadade,

med utbildning hos hantverkare eller företagare, om eleven hos denne erhåller planmässig undervisning i yrkesarbete och yrkesteorier samt vid sidan härav får allmänbildande undervisning i årskurs 10 i specialskolan eller i annan skola som meddelar likvärdig undervisning.

16 § Arbetet i specialskolan skall bedrivas i så nära överensstämmelse som möjligt med vad som gäller i grundskolan.

28 § I årskurserna 9 och 10 anordnas praktisk yrkesorientering som för varje elev, om hinder ej möter, bör omfatta sammanlagt tre eller fyra hela läsveckor. Yrkesorienteringen bör som regel fördelas på två eller tre praktikperioder vid lika många arbetsplatser. Under praktikperiod bör hälften av eleverna i klassen deltaga i yrkesorienteringen på arbetsplatsen, medan övriga elever erhålla schemabunden undervisning.

Elev som icke kan tillägna sig praktisk

yrkesorientering må i stället erhålla lämplig praktisk sysselsättning inom skolenheten.

35 § Specialundervisning för sådana barn som ha svårt att följa den vanliga undervisningen eller att anpassa sig till verksamheten i skolan må anordnas antingen i specialklass eller jämsides med vanlig undervisning (särskild specialundervisning).

36 § Bestämmelserna om särskild undervisning i 5 kap. 47 § första stycket och 48–50 §§ skolstadgan äga motsvarande tillämpning på specialskolan.

46 § I specialskolan anordnas skolhälsovård som omfattar förebyggande hälsovård och sjukvård.

Skolhälsovården ombesörjes av skolläkare och skolsköterska.

47 § Elev skall snarast möjligt efter intagningen undergå fullständig läkarundersökning. Därvid skall den särskilda skada som föranlett intagningen undersökas av specialist.

Elev bör undergå allmän läkarundersökning minst två gånger årligen och undersökas av specialist när det är nödvändigt.

Utöver vad som sägs i första och andra styckena skall elev, som är klen, sjuk eller sjukdomshotad (kontrollbarn), läkarundersökas så ofta skolläkaren finner det behövt. Undersökning skall ske även av elev som skolledare, lärare, skolsköterska eller föräldrarna särskilt hänvisat till skolläkaren eller denne finner vara i behov av undersökning.

SÄRSKOLAN

Lag angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda. SFS 1967: 940

1 § Denna lag avser psykiskt utvecklingsstörda, som på grund av hämmad förståndsutveckling för sin utbildning eller anpassning i samhället eller i övrigt behöver särskilda omsorger genom det allmänna.

2 § Landstingskommun skall bereda psykiskt utvecklingsstörda som är bosatta inom landstingskommunen undervisning, vård och omsorger i övrigt enligt denna lag, i den mån annan icke drar försorg härom.

Staten sörjer för undervisning av psykiskt

utvecklingsstörda som avses i 3 § fjärde stycket. I samband därmed bereder staten dem omsorger enligt 5 §.

Lagens bestämmelser om landstingskommun äger motsvarande tillämpning på stad som icke tillhör landstingskommun, om annat ej föreskrives.

3 § Undervisning av psykiskt utvecklingsstörda meddelas i särskola. I samband därmed skall eleverna beredas den personliga och medicinska omvårdnad som behöves. Särskola omfattar förskola, skola för grundundervisning, träningsskola eller yrkesskola eller flera av dessa skolformer.

För psykiskt utvecklingsstörda, som kan gå i särskola men har svårt att anpassa sig till verksamheten i skolan eller för vilkas undervisning fordras särskilda anordningar, meddelas specialundervisning i särskola eller undervisning i specialsärskola.

För psykiskt utvecklingsstörda, som på grund av rörelsehinder, långvarig sjukdom eller liknande omständighet ej kan delta i särskolans vanliga arbete, anordnas särskild för dem lämpad undervisning.

Undervisning av sådana psykiskt utvecklingsstörda som på grund av syn- eller hörselskada icke kan följa undervisningen i särskola meddelas i specialskola som avses i 2 a § skollagen den 6 juni 1962 (nr 319).

4 § För vård av psykiskt utvecklingsstörda skall finnas vårdhem, specialsjukhus, daghem för barn och sysselsättningshem. För utvecklingsstörda som behöver vård i vårdhem med särskilda anordningar skall finnas specialvårdhem.

Psykiskt utvecklingsstörd, som behöver vård enligt denna lag men ej bör erhålla den i inrättning som avses i första stycket, skall tillhandahållas vård i hemmet.

5 § Psykiskt utvecklingsstörda, som ej kan bo i eget hem men icke behöver bo i vårdhem eller specialsjukhus, skall beredas bostad i annat enskilt hem, inackorderingshem eller elevhem.

8 § Landstingskommun skall upprätta plan för ordnandet av omsorgerna om psykiskt utvecklingsstörda. I plan skall upptagas de inrättningar för psykiskt utvecklingsstörda som behöves. Plan kan vara gemen-

sam för flera landstingskommuner.

Plan fastställas av Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer.

Plan kan fastställas även om behovet av platser för vissa psykiskt utvecklingsstörda i landstingskommunen tillsvidare tillgodoses i enskild inrättning, som ej upptagits i planen men som godkänts enligt 10 §.

9 § I den mån medel ej tillhandahålles på annat sätt, skall landstingskommun svara för kostnaderna för sådan i plan upptagen inrättning som drives av annan än landstingskommunen i den utsträckning platserna är avsedda för landstingskommunen.

10 § Annan än staten får driva inrättning för psykiskt utvecklingsstörda endast om den är godkänd i den ordning Konungen bestämmer. Utan sådant godkännande får annan än staten eller landstingskommun icke heller i övrigt driva verksamhet, som innefattar mottagande av psykiskt utvecklingsstörda för yrkesmässigt bedriven undervisning eller vård som ej meddelas enligt avtal med landstingskommun.

Drives godkänd inrättning eller verksamhet icke på tillfredsställande sätt eller föreligger annat uppenbart missförhållande och sker ej rättelse, kan godkännandet återkallas. Beslut härom går omedelbart i verkställighet, om annat ej förordnas.

13 § Högsta tillsynen över den verksamhet som bedrivs enligt denna lag utövas av skolöverstyrelsen och socialstyrelsen med den fördelning av uppgifterna som Konungen bestämmer. För varje inrättning för psykiskt utvecklingsstörda skall en av dessa myndigheter vara huvudtillsynsmyndighet.

Under skolöverstyrelsen har länskolnämnden inseende över den verksamhet som överstyrelsen har högsta tillsynen över.

14 § Ledamöter och suppleanter i särskild styrelse för omsorger om psykiskt utvecklingsstörda väljes av landstinget eller stadsfullmäktige till det antal landstinget eller stadsfullmäktige bestämmer.

24 § Psykiskt utvecklingsstörd, som kan tillgodogöra sig undervisning men icke kan följa undervisningen inom det allmänna skolväsendet, är särskolpliktig från och med höstterminen det kalenderår, då han fyller

sju år, så länge han behöver undervisning, dock längst till och med vårterminen det kalenderår då han fyller 21 år. Föreligger synnerliga skäl, kan särskolplikten förlängas till och med vårterminen det kalenderår, då han fyller 23 år.

26 § Får psykiskt utvecklingsstörd enskild undervisning, som väsentligen motsvarar den undervisning han skulle ha fått i särskola, skall han befrias från skolgång.

Har psykiskt utvecklingsstörd befriats från skolgång, skall prövas om han får tillfredsställande undervisning. Uteblir han från prövning utan godtagbar orsak eller finnes undervisningen otillfredsställande och vinnes ej rättelse, skall han inskrivas i särskola.

28 § Är det med hänsyn till svårigheter att dagligen färdas mellan hemmet och skolan eller annat förhållande påkallat att den som är inskriven i särskola bor i annat enskilt hem än det egna, i inackorderingshem eller i elevhem, får i samband med inskrivningen eller senare beslutas att han skall bo i sådant hem.

56 § Avgift utgår icke för omsorger enligt denna lag. Av den som icke är berättigad till folkpension i form av hel förtidspension eller ålderspension och som har inkomst av eget arbete får dock uttagas skälig ersättning för kost och för bostad, som tillhandahålles honom.

Vid tillämpning av 10 kap. 3 § lagen den 25 maj 1962 (nr 381) om allmän försäkring anses specialsjukhus som annan anstalt än sjukhus.

Kungl. Maj:ts stadga angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda. SFS 1968: 146

8 § Skolöverstyrelsen har högsta tillsynen över undervisningen av psykiskt utvecklingsstörda och därmed sammanhängande omsorger om dem. Överstyrelsen är huvudtillsynsmyndighet för särskolor, inackorderingshem för särskolelever och elevhem. I medicinskt hänseende står verksamheten under tillsyn av socialstyrelsen.

Socialstyrelsen har högsta tillsynen över övriga omsorger om psykiskt utvecklings-

störda och är huvudtillsynsmyndighet för vårdhem, specialsjukhus, daghem för barn, sysselsättningshem och inackorderingshem för andra utvecklingsstörda än särskolelever.

19 § Verksamheten i särskola har till syfte att meddela eleverna kunskaper och öva deras färdigheter samt i samarbete med hemmen främja elevernas utveckling till harmoniska människor och till dugliga och ansvarskännande samhällsmedlemmar.

34 § Verksamheten i särskolan bedrivs i så nära överensstämmelse med vad som gäller inom det allmänna skolväsendet som är möjligt och lämpligt.

35 § Särskolans *förskola* är avsedd företrädesvis för barn under skolåldern.

36 § Särskolans *skola för grundundervisning* omfattar tio årskurser, betecknade 1–10 och fördelade på lågstadium, mellanstadium och högstadium.

37 § Särskolans *träningsskola* omfattar tio årskurser. Den är avsedd för elever som ej kan följa undervisningen i skola för grundundervisning men är mottagliga för annan undervisning och träning. Undervisningen avser främst att öva upp elevernas allmänna färdigheter och främja deras sociala anpassning.

38 § Undervisningen i särskolans *yrkeskola* avser främst att ge yrkesutbildning eller yrkesträning. Undervisningen avser även fortsatt teoretisk utbildning.

42 § Specialundervisning enligt 3 § andra stycket lagen angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda anordnas antingen i specialklass eller jämsides med den vanliga särskolundervisningen.

44 § Särskild undervisning enligt 3 § tredje stycket lagen angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda anordnas på inrättning där eleven vistas eller i hans hem eller på annan lämplig plats.

91 § För elev som ej dagligen kan färdas mellan sitt eget hem och skolan eller som av medicinska eller sociala skäl ej bör vistas i sitt hem skall finnas bostad i annat enskilt hem, inackorderingshem eller elevhem.

Bostad i inackorderingshem bör också tillhandahållas elev i yrkesskola som förbe-

redelse till en friare bostadsform.

106 § I avgiftsfria omsorger enligt 56 § lagen angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda ingår undervisningsmaterial, läroböcker, skolmåltider, behövliga dagliga resor till och från skola, daghem för barn och sysselsättningshem, tandvård, talbehandling, sjukgymnastik, skolhälsovård samt annan hälso- och sjukvård som kan meddelas vid inrättning där den utvecklingsstörde beredes omsorger.

Psykiskt utvecklingsstörd som på huvudmannens bekostnad bor i annat enskilt hem än det egna eller på elevhem, inackorderingshem, vårdhem eller specialsjukhus skall förutom omvårdnad, bostad och kost få behövlig sjukvård samt ersättning för resor i minst den omfattning som anges i kungörelsen den 3 juni 1965 (nr 254) om ersättning för resor för vissa handikappade m. fl. Särskolelev som bor i annat enskilt hem än det egna, elevhem eller inackorderingshem endast under skolveckan skall få fria resor till och från det egna hemmet under veckosluten.

Uppbär huvudmannen barnbidrag, bidragsförskott eller folkpension för utvecklingsstörd, skall denne få skälig beklädnadsutrustning.

LAG OM ELEVHEM FÖR VISSA RÖRELSEHINDRADE BARN M. FL.

SFS 1965:136

1 § Landstingskommun skall sörja för att rörelsehindrade eller eljest fysiskt handikappade barn, som till följd av sitt handikapp eller av andra särskilda skäl äro i behov av inackordering för att kunna delta i undervisning i grundskola, erhålla inackordering i särskilt elevhem.

Landstingskommun skall även sörja för att rörelsehindrade eller eljest fysiskt handikappade barn före skolåldern erhålla inackordering i elevhem, om så erfordras för att bereda barnen den vård och förskoleundervisning som påkallas av handikappet.

Bestämmelserna i denna lag avse icke handikappade barn, för vilkas vård eller

undervisning särskilda bestämmelser gälla.

2 § Barn, som äro inackorderade i elevhem, skola erhålla den vård som påkallas av handikappet. Om det erfordras skall förskola finnas vid elevhem.

3 § Konungen fastställer efter förslag av landstingskommunerna plan över de elevhem som skola finnas i riket. Vid fastställande av planen må beaktas att behovet av elevhem i viss omfattning kan vara tillgodosett i annan ordning.

I planen upptaget elevhem inrättas och drives av den landstingskommun, för vilken hemmet är avsett, eller, om det är avsett för flera landstingskommuner, av dessa gemensamt.

4 § Med landstingskommun jämställs vid tillämpningen av denna lag stad som ej tillhör sådan kommun.

5 § För inackordering, vård eller förskoleundervisning enligt denna lag må ej uttagas avgift av enskild.

6 § Elevhem står under tillsyn av socialstyrelsen. Skolöverstyrelsen har tillsyn över förskoleundervisning som bedrivs vid elevhem.

7 § Närmare föreskrifter för tillämpningen av denna lag meddelas av Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, av socialstyrelsen.

Kungl. Maj:ts stadga för elevhem inom det obligatoriska skolväsendet. SFS 1961: 210 (senast ändrad 1965: 871)

1 § I anslutning till grundskolan må kommun anordna elevhem för skolpliktiga elever.

5 § I elevhem må mottagas elever, som bo avlägset från skolan. Om plats finnes tillgänglig, må därjämte på begäran av målsman eller barnvårdsnämnden i elevhem mottagas elev, som av medicinska eller sociala skäl icke bör vistas i sitt hem.

11 § Under vistelsen i elevhem skola elever som gå i grundskolan erhålla fri omvårdnad, däri inbegripet erforderlig läkarvård samt fri kost.

Eleverna skola, där så lämpligen kan ske, få handledning i förekommande husliga göromål vid hemmet.

16 § Vid elevhem skall finnas en föreståndare för den närmaste ledningen och skötselns av hemmet.

Är antalet elever i elevhem minst 30, skall en biträdande föreståndare anställas. Om särskilda skäl äro därtill, må efter medgivande av länskolnämnden biträdande föreståndare anställas eller bibehållas vid lägre elevantal än 30.

Därjämte skall vid elevhem finnas anställd annan personal i den omfattning som fordras för verksamheten.

STATSBIDRAG

Kungl. Maj:ts kungörelse om statsbidrag till driftkostnader för det allmänna skolväsendet. SFS 1958: 665 (senast ändrad 1968: 644)

1 § Kommun äger enligt de grunder och i den ordning som nedan stadgas erhålla statsbidrag till sina kostnader för

a) driften av grundskola, folkskola och fortsättningsskola (obligatoriska skolor) samt praktisk lärarutbildning vid grundskola,

b) driften av kommunal flickskola, kommunal realskola, praktisk kommunal realskola och högre folkskola (högre kommunala skolor) samt

c) avlöning och pensionering av skoldirektör och biträdande skoldirektör.

Med kommun jämställs kommunalförbund mellan kommuner.

Om statsbidrag till avgifter till försäkring för tilläggspension gälla särskilda bestämmelser.

13 § Det allmänna driftbidraget för obligatoriska skolor utgår med det för sådana skolor i kommunen beräknade bidragsunderlaget, minskat med en *kommunandel*.

14 § Det allmänna driftbidraget för högre kommunal skola utgår med 78 procent av det för skolan beräknade bidragsunderlaget. Dock utgår bidraget med hela det beräknade bidragsunderlaget i vad detta avser specialundervisning och särskild undervisning.

31 § Bestämmelserna om allmänt driftbidrag för obligatoriska skolor skola i tillämpliga delar gälla jämväl beträffande särskild undervisning för barn, vilka ej kunna

deltaga i vanligt skolarbete, när undervisningen enligt vad därom stadgas anordnats vid sjukvårdsanstalt, barnhem eller liknande anstalt av huvudman, som ej är primärkommun.

Kungl. Maj:ts kungörelse om statsbidrag till driftkostnader för gymnasiala skolor. SFS 1966: 115 (senast ändrad 1968: 645)

1 § Enligt bestämmelserna i denna kungörelse äger kommun få statsbidrag till kostnader för driften av yrkesskola, fackskola eller gymnasium och för praktisk lärarutbildning som lärarhögskola bedriver vid fackskola eller gymnasium. Landstingskommun äger enligt denna kungörelse få statsbidrag till kostnader för driften av yrkesskola.

4 § Statsbidrag till driftkostnader för skola utgår

dels med belopp som motsvarar lönekostnaderna för skolledare, biträdande skolledare och lärare vid skolan

dels för vissa särskilda ändamål.

12 § Statsbidrag för särskilda kostnader vid heltidskurs med normalläsår för industri och hantverk av verkstadsskolkaraktär samt därmed till sin art jämförlig kurs vid yrkesskola utgår med 7 000 kronor för läsår.

13 § Statsbidrag för särskilda kostnader för undervisning i yrkesarbete eller annat praktiskt arbete vid inbyggd skola utgår för redovisningsår med högst

a) 13 000 kronor för skola inom industri och hantverk eller handelns område,

b) 10 800 kronor för skola inom det husliga arbetets område eller vårdyrke.

14 § Statsbidrag för särskilda kostnader för förhyrande av skollokaler åt central verkstadsskola eller sjömannsskola utgår med belopp som länskolnämnden bestämmer i varje särskilt fall.

Kungl. Maj:ts kungörelse om statsbidrag till yrkesskolor. SFS 1957: 480 (senast ändrad 1967: 822)

1 § Enligt bestämmelserna i denna kungörelse äger kommun eller landstingskommun få statsbidrag till kostnader för anläggning av yrkesskola samt enskild huvud-

man få statsbidrag till kostnader för anläggning och drift av yrkesskola.

Med kommun jämställes i denna kungörelse kommunalförbund mellan kommuner och med landstingskommun kommunalförbund mellan landstingskommuner samt mellan landstingskommun och stad, som icke tillhör landstingskommun.

4 § För *kommuns* eller *landstingskommuns yrkesskola* utgår statsbidrag till kostnader för anskaffande av skollokaler, första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel och för anordnande av elevhem.

5 § För *enskilda yrkesskolor* må statsbidrag utgå till kostnader för anskaffande av första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel samt till driftkostnader.

6 § Som *allmänna villkor* för statsbidrag till yrkesskola gäller bl. a.

b) att skolans huvudman svarar för de med skolans anläggning och drift förenade kostnaderna, i den mån dessa icke täckas av statsbidrag eller andra inkomster.

13 § För anskaffande av permanenta skollokaler utgår statsbidrag med 35–80 % av bidragsunderlaget beroende på kommunens skattekraft.

24 § För *central yrkesskola med landstingskommun som huvudman* utgår statsbidrag till anskaffande av första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel med nio tiondelar av kostnaderna.

Efter samma grund utgår statsbidrag för *central verkstadsskola* och *sjömannsskola*, även om kommun är huvudman för skolan.

Är kommun eljest huvudman för central yrkesskola må statsbidrag för skolan, efter överstyrelsens bestämmande i särskilda fall, utgå enligt vad nyss sagts.

25 § För *yrkesskola med kommun som huvudman* utgår statsbidrag till anskaffande av första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel med hälften eller, i undantagsfall, högst två tredjedelar av kostnaderna, såvitt ej annat följer av 24 §.

Efter samma grund må statsbidrag utgå för *lokal yrkesskola*, även om landstingskommun är huvudman för skolan.

Kungl. Maj:ts kungörelse om statsbidrag till driftkostnader för folkhögskolor. SFS 1966: 758 (senast ändrad 1968: 647)

3 § Statsbidrag till driftkostnader för skola utgår

dels med belopp som motsvarar lönekostnaderna för rektor och lärare,

dels för vissa särskilda ändamål.

4 § Statsbidrag för lönekostnader utgår för högst 2,2 lärartimmar för elev och kursvecka, om Kungl. Maj:t ej bestämmer annat för särskilt fall.

8 § Statsbidrag till kostnader för avlöning till annan personal än rektor och lärare samt för skolhälsovård utgår för redovisningsår med 65 000 kronor, om summan av de tal som motsvara antalet kursveckor för varje elev under redovisningsåret utgör 3 400. Är talet högre eller lägre, ökas eller minskas beloppet i förhållande härtill, dock med högst hälften.

För varje redovisningsår skall skolöverstyrelsen jämka beloppet i första stycket i förhållande till den ändring av den statligt lönereglerade personalens lönenivå som efter år 1965 inträtt före redovisningsårets början.

9 § Statsbidrag till kostnader för pedagogisk utrustning såsom litteratur, tidningar, tidskrifter och förbrukningsmateriel utgår för redovisningsår med 13 000 kronor, om summan av de tal som motsvara antalet kursveckor för varje elev under redovisningsåret utgör 3 400. Beloppet jämkas enligt de i 8 § första stycket angivna grunderna.

Kungl. Maj:ts kungörelse angående statsbidrag till förskolor, skolhem och hemundervisning för döva och hörselskadade barn. SFS 1956: 252 (senast ändrad 1967: 820)

1 § Till kommun eller landstingskommun ävensom till enskild, förening eller stiftelse må i enlighet med bestämmelserna i denna kungörelse utgå statsbidrag till driften av förskolor och skolhem för döva och hörselskadade barn i förskolåldern samt till hemundervisning av sådana barn.

3 § Statsbidrag utgår i efterskott för re-

dovisningsår (den 1 juli—den 30 juni) med följande belopp nämligen

a) med 2 000 kronor för varje barn, som under redovisningsåret erhållit undervisning vid förskolan, och därutöver med 1 000 kronor för varje barn, som under året tillika varit intaget i skolhem eller eljest genom huvudmannens försorg och på dennes bekostnad åtnjutit vård och underhåll; samt

b) med 1 000 kronor för varje barn, som — utan att ha varit inskrivet vid förskola — under redovisningsåret erhållit regelbunden hemundervisning av förskolans lärare eller annan av skolöverstyrelsen godkänd lärare.

Kungl. Maj:ts kungörelse angående statsbidrag till omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda. SFS 1968: 350 (senast ändrad 1968: 751)

1 § Till landstingskommun och stad som ej tillhör landstingskommun utgår enligt denna kungörelse statsbidrag till kostnader för sådana omsorger om psykiskt utvecklingsstörda som avses i lagen den 15 december 1967 (nr 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda. Statsbidrag utgår även till enskild, förening eller stiftelse, om särskilda skäl föreligger.

2 § Statsbidrag utgår endast för inrättning som upptagits i plan som avses i 8 § lagen angående omsorger om psykiskt utvecklingsstörda eller godkänts enligt 10 § samma lag.

3 § Statsbidrag utgår i mån av tillgång på medel till kostnad för nybyggnad eller tillbyggnad eller inköp av byggnad jämte ombyggnad enligt följande,

a) för lokaler för särskola med elevhem med 12 000 kronor för varje plats,

b) för vårdhem eller specialistsjukhus med 9 000 kronor för varje plats,

c) för lokaler för särskola i andra fall än som avses under a) samt lokaler för daghem för barn eller sysselsättningshem med 50 procent av den verkliga kostnaden dock med högst 9 000 kronor för varje plats.

Statsbidrag utgår även för ändring av byggnad som äges av huvudmannen. Sådant statsbidrag utgår med 30 procent av byggnadskostnaden, dock med högst 12 000 kro-

nor för varje plats vid särskola med elevhem och med högst 9 000 kronor för varje plats vid annan särskola eller vid vårdhem eller specialistsjukhus.

Anordnas vid särskola med elevhem eller vid vårdhem även platser för dem som kan bo i enskilt hem eller inackorderingshem, kan, om så anses skäligt, byggnadsbidrag utgå med högst 50 procent av byggnadskostnaden för anordnandet av dessa platser.

7 § Statsbidrag utgår till kostnader för löner åt rektorer och lärare i kunskapsämnen, lärare i yrkesämnen, övningslärare och förskollärare för undervisning vid särskola som anordnats enligt gällande bestämmelser.

10 § Summan av de bidragsgrundande tjänsternas årslönebelopp utgör bidragsunderlag för lönebidraget.

11 § Lönebidrag utgår med 95 procent av bidragsunderlaget.

15 § Skolöverstyrelsen och socialstyrelsen meddelar, envar inom sitt område, de anvisningar och fastställer de formulär som behövs för tillämpningen av denna kungörelse.

Kungl. Maj:ts kungörelse om statsbidrag till byggnadsarbeten inom det allmänna skolväsendet. SFS 1957:318 (senast ändrad 1967:821)

2 § 5 mom. Statsbidrag må utgå till kostnader för tekniska hjälpmedel och särskild inredning av lokaler för specialundervisning i hörselklass (*hörselteknisk utrustning*).

7 § För ny-, till- och ombyggnad utgår statsbidrag med 35–80 % av bidragsunderlaget beroende på kommunens skattekraft.

Byggnadsbidrag till anordningar för rörelsehämmande elever. SÖ 20.9.1967

Statsmakterna har godtagit SÖ:s förslag till kompensation av den merkostnad som skolbyggnaders planering för rörelsehindrade elevers behov kan väntas medföra. På framställning härom kan i förekommande fall

a) till bidragsunderlaget för byggnadsarbeten läggas ett schablonbelopp om 38 000 kronor för installation av en hiss,

b) för övriga åtgärder som skall vidtas eljest tillämplig bidragsprocent höjas för byggnadsarbeten vid grundskolor med högst 0,7 % och vid gymnasiala skolor med högst 1,4 %.

Uppgift om de beräknade merkostnaderna

bör lämnas i byggnadsärendet. Anvisningar om lämpliga åtgärder intas i SÖ:s skriftserie nr 20.

Kungl. Maj:ts kungörelse angående statsbidrag till skolhem för lärjungar vid högre skolor och till avlöning av föreståndare vid dylikt skolhem. SFS 1945:594 (senast ändrad 1967:471)

1 § 1. Statsbidrag till uppförande och inredning av skolhemsbyggnader för lärjungar vid kommunalt gymnasium, kommunal fackskola, högre kommunal skola eller enskild läroanstalt under inseeende av skolöverstyrelsen samt till anskaffande av erforderliga inventarier för skolhem må utgå till landstingskommun, annan kommun, stiftelse eller enskild sammanslutning.

2. Statsbidrag må jämväl utgå till inköp och ändring av befintlig byggnad, som finnes lämplig för skolhem, och skall därom i tillämpliga delar gälla vad i denna kungörelse sägs angående statsbidrag till uppförande och inredning av skolhemsbyggnad.

3. Om statsbidrag till skolhem vid internatskolor beslutar Kungl. Maj:t i varje särskilt fall.

2 § Statsbidrag utgår med 75 procent av de styrkta verkliga kostnaderna för skolhemsbyggnader och inredning därav jämte inventarier. Där särskilda skäl föreligga, må statsbidrag beviljas med belopp intill 90 procent av de styrkta verkliga kostnaderna.

Kungl. Maj:ts kungörelse om statsbidrag till byggnadsarbeten vid folkhögskolor. SFS 1958:480 (senast ändrad 1969:111)

1 § Huvudman för folkhögskola, som Kungl. Maj:t förklarar berättigad till statsunderstöd, äger enligt bestämmelserna i denna kungörelse få statsbidrag till byggnadsarbeten, första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel samt inredning av och inventarier till bostäder åt elever.

2 § Statsbidrag må utgå till kostnaderna för anskaffande av permanenta skollokaler och bostäder åt lärare och elever genom nybyggnad, tillbyggnad eller ombyggnad eller genom förvärv och iordningställande av befintlig byggnad.

3 § Statsbidrag till kostnaderna för permanenta lokaler må utgå med högst 75 % av bidragsunderlaget.

11 a § Statsbidrag utgår till kostnader för anskaffande av första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel, däri inbegripet laboratorieutrustning och elevbibliotek.

Med anskaffande enligt första stycket jämställas väsentlig anskaffning av stadigvarande undervisningsmateriel som föränledes av att undervisning i kurs omlägges eller utvidgas.

Statsbidrag utgår med hälften av den beräknade kostnaden enligt normalutrustningslista som riksrevisionsverket upprättar efter samråd med skolöverstyrelsen.

11 c § Statsbidrag utgår till inredning av och inventarier till bostäder åt elever med högst 75 procent av de beräknade kostnaderna.

BESTÄMMELSER OM UTBILDNINGSBIDRAG M. M.

Arbetsmarknadsutbildning är utbildning, som beviljas på sysselsättningspolitiska grunder. Syftet med denna utbildning (omskolning, fortbildning, vidareutbildning och annan yrkesutbildning) är *dels*, att underlätta för arbetslösa och personer, som riskerar att bli arbetslösa vid omställningar i näringslivet att gå över till nya uppgifter, samt att bereda handikappade och andra, som har svårigheter att erhålla stadigvarande arbete, sådan utbildning, att deras sysselsättningsproblem lättare kan lösas, *dels* att tillgodose näringslivets efterfrågan på yrkesutbildad arbetskraft.

Författningsbestämmelser m. m.

Arbetsmarknadskungörelsen (AMK) den 3 juni 1966 (nr 368, ändr. 1968: 246), §§ 14–28 och 115.

Kungl. brev

- den 5 juni 1963 (ändr. den 3 juni 1966) rörande viss omskolning m. m.,
- den 3 juni 1966 om lokaliseringsutbildning och bidrag till företag för yrkesut-

- bildning för handikappade,
- den 15 december 1967 angående särskilda föreskrifter om utbildningsbidrag åt den som inte fyllt 21 år,
- den 28 maj 1968 rörande militärskadade,
- den 28 augusti 1968 om fortsatt försöksverksamhet med bristyrkesutbildning,
- den 25 maj 1967 om bidrag till företag för yrkesutbildning av äldre arbetskraft.

Arbetsmarknadsstyrelsens cirkulär den 30 maj 1969 D: 1

I cirkulär D: 1 den 30 maj 1969 har arbetsmarknadsstyrelsen utfärdat närmare föreskrifter och anvisningar till ovan angivna författningsbestämmelser m. m. I det följande återges huvuddragen av bestämmelserna samt föreskrifterna och anvisningarna till dem.

Bidragsformer

- 14 § Utbildningsbidrag utgöres av grundbidrag
- hyresbidrag
- familjetillägg
- särskilt bidrag

Allmänna förutsättningar för utbildningsbidrag

15 § Utbildningsbidrag utgår till den som undergår utredning om förutsättningarna för yrkesutbildning,

den som deltager i yrkesutbildning enligt kungörelsen den 29 juni 1945 (nr 445) angående yrkesutbildningskurser för arbetslösa eller som av sysselsättningspolitiska skäl får yrkesutbildning i annan ordning,

äldre arbetstagare, som utbildas för nya arbetsuppgifter i provanställning vilken han erhållit genom den offentliga arbetsförmedlingen.

16 § Person som avses i 15 § kan erhålla utbildningsbidrag under förutsättning att

- 1) han är eller löper risk att bli arbetslös eller är svårplacerad på arbetsmarknaden,
- 2) han fyllt 21 år och söker arbete genom den offentliga arbetsförmedlingen,
- 3) utbildningen kan antagas vara ägnad

att medföra stadigvarande arbete som icke kan komma till stånd utan utbildningen.

Enligt särskilda föreskrifter av Kungl. Maj:t kan även den som icke fyllt 21 år erhålla utbildningsbidrag.

Krav på utbildningen är planerad. Utbildningen skall prövas av arbetsförmedlingen och planeras i samråd med denna.

Om utbildningen påbörjats utan arbetsförmedlingens medverkan, får ansökan om utbildningsbidrag bifallas endast om särskilda skäl föreligger.

Utbildningsformer. Den yrkesutbildning, för vilken utbildningsbidrag utgår, skall företrädesvis ske vid kurser, vilka anordnas i särskild ordning av skolöverstyrelsen eller annan kursanordnare eller inom det ordinarie utbildningsväsendet.

För att utbildning i nedan angivna former skall kunna beviljas skall särskilda villkor uppfyllas.

Utbildningsform

Särskilda villkor

Inom ramen för den kommunala vuxenutbildningen

om lämpligare utbildningsform inte finns eller om vederbörande inte kan delta i annan utbildningsform p. g. a. sjukdom, handikapp eller annan anledning (t. ex. barntillsyn).

Korrespondensinstitut eller vuxenläroverk

om i det enskilda fallet denna utbildningsform är lämpligast; se cirkulärmeddelanden för närmare information.

Preparandkurs, folkhögskola, gymnasiestudier eller annan utbildning

om dessa är en nödvändig förberedelse för elevs yrkesutbildning.

Praktiktjänstgöring

om den är en obligatorisk del i utbildning.

Utbildning i utlandet

om motsvarande utbildning inte kan erhållas inom landet.

Anm.: Sådant ärendande skall alltid underställas styrelsens prövning.

Inga särskilda villkor gäller för deltagande i anpassningsundervisning för handikappade eller arbetsprövning vid statens arbets-klinik.

Särskilda föreskrifter om den som inte fyllt 21 år. Kungl. Maj:t har meddelat följande föreskrifter om möjligheterna för den som inte fyllt 21 år att erhålla utbildningsbidrag.

Utbildningsbidrag får utan hinder av den i 16 § första stycket arbetsmarknadskungörelsen angivna åldersgränsen utgå till dem som inte fyllt 21 år om sökanden,

a) genomgår utbildning vid s. k. riksyrs-skola eller

b) genomgår annan i arbetsmarknadskungörelsen avsedd yrkesutbildning och är ensamstående mor, handikappad eller flykting eller

c) genomgår lokaliseringsutbildning.

Utbildningsbidrag får vidare utgå till dem som har fyllt 18 men inte 20 år på villkor – utöver de i arbetsmarknadskungörelsen angivna allmänna förutsättningarna för utbildningsbidrag

att sökanden har försörjningsbörda

att han tidigare haft stadigvarande försörjning genom förvärvsarbete

att han inte kan beredas utbildning inom det ordinarie utbildningsväsendet samt

att han inte heller kan beredas omskolning på hemorten.

Utbildningsbidrag får vidare utgå till den som har fyllt 20 men inte 21 år, om de i arbetsmarknadskungörelsen angivna allmänna förutsättningarna för utbildningsbidrag föreligger samt sökanden tidigare haft stadigvarande försörjning genom förvärvsarbete.

Grundbidrag

17 § Grundbidrag utgår som bidrag till kostnaderna för uppehälle med

1) högst 550 kronor i månaden till den som är gift, fullgör underhållsskyldighet mot tidigare make eller har någon, som förestår hans hushåll och varaktigt har gemensam bostad med honom, dock endast om förutsättningarna enligt 20 § för familjetilllägg för barn eller särskilda skäl föreligger

2) högst 500 kronor i månaden i annat fall.

Reduceringsregler. De belopp för grundbidrag som nämns i AMK 17 § är maximibelopp och skall reduceras om utbildningen sker vid skola med fri lunch, vid skola med fri kost och logi eller vid riksyrikeskola.

Hyresbidrag

18 § Hyresbidrag utgår som

ersättning för bostadskostnad med högst det belopp som motsvarar bidragstagarens faktiska bostadskostnad, vari inräknas kostnad för uppvärmning av bostaden, normalersättning med högst följande belopp.

Utbildningen äger rum i	Kronor för månad
-------------------------	------------------

Kommun i Stockholms län som tillhör ortsgroup 5 enligt allmänt avlöningsavtal den 29 december 1965 för statliga och vissa andra tjänstemän	175
Annan kommun som tillhör ortsgroup 5	150
Kommun som tillhör ortsgroup 3 eller 4	125

19 § Till den som utbildas i sin hemort utgår ersättning för faktisk bostadskostnad, om han har fast bostad, och normalersättning i annat fall.

Till den som utbildas utom hemorten utgår normalersättning. Har han fast bostad i hemorten, utgår dessutom ersättning för faktisk bostadskostnad. Till annan än familjeförsörjare utgår ersättning för faktisk bostadskostnad dock endast om särskilda skäl föreligga.

Vare sig utbildningen äger rum i eller utom hemorten utgår hyresbidrag till den, som är försörjningsskyldig mot sin familj men icke stadigvarande bor samman med denna, i form av såväl ersättning för faktisk bostadskostnad som normalersättning,

om familjen har fast bostad. Ersättning för faktisk bostadskostnad beräknas i sådant fall med hänsyn till kostnaden för familjens bostad.

Familjetillägg

20 § Familjetillägg utgår

1) om utbildningen äger rum utom hemorten med högst 150 kronor i månaden för make,

person som förestår bidragstagarens hushåll och varaktigt har gemensam bostad med honom, dock endast om familjetillägg för make icke utgår och förutsättningarna för familjetillägg för barn eller särskilda skäl föreligga,

2) för eget eller makes barn under 16 år, som stadigvarande bor samman med bidragstagaren, med 60 eller, om det föreligger särskilda skäl, högst 150 kronor i månaden för varje barn.

Särskilt bidrag

21 § Vid utredning om förutsättningarna för yrkesutbildning utgår särskilt bidrag i form av resekostnadsersättning och traktamente, ersättning för kostnad för läkarundersökning eller anlagsprövning samt ersättning för förlorad arbetsförtjänst.

Vid yrkesutbildning utgår särskilt bidrag i form av dels resekostnadsersättning och traktamente vid resor mellan hemorten och utbildningsorten samt sådana studieresor inom landet som ingå i utbildningen, dels bidrag till dagliga resor i utbildningsorten mellan bostaden och utbildningsplatsen, dels bidrag till kursavgifter, undervisningsmateriel och arbetskläder.

Resekostnadsersättning och traktamente utgå med högst de belopp som gälla för statstjänsteman i lägsta rese- och traktamentsklass vid tjänsteresa. Ersättning för förlorad arbetsförtjänst utgår med belopp som motsvarar den faktiska förlusten.

Resekostnadsersättning och traktamente. Resekostnadsersättning och traktamente utgår även till ledsagare i de fall sådan erfordras.

Ersättning för kostnad för läkarundersökning. Läkarundersökning och ev. utlåtande i samband med utredning av yrkesutbildning betalas av länsarbetsnämnden. Det samma gäller när läkarintyg erfordras i samband med utbildningen och för undersökning som behövs för att bedöma om pågående utbildning kan fullföljas.

Om hälsokontroll inte sker i annan ordning skall länsarbetsnämnden efter samråd med sin läkare sörja för hälsokontroll vid skolöverstyrelsens kurser.

Fråga om anställning av personal för kurativa uppgifter, läkare, sjuksköterska etc. avgöres av arbetsmarknadsstyrelsen.

Ersättning för kostnad för anlagsprövning. Bidrag utgår till kostnader för anlagsprövning (fackpsykologisk undersökning) i enlighet med särskilda föreskrifter.

Särskilt bidrag vid yrkesutbildning. Om läkare tillrätt färd med ambulans eller med I klass järnväg för resa till hemorten, må länsarbetsnämnd utgiva ersättning härför.

Beträffande resor för vissa handikappade hänvisas till SFS 1965: 254. Som allmän regel bör gälla, att länsarbetsnämnden beviljar första resan från hemorten till utbildningsorten samt månadsresor för familjeförsörjare. Institutionen svarar för övriga resor under utbildningstiden.

Bidrag till dagliga resor mellan bostaden och utbildningsplatsen. Bidrag till dagliga resor mellan bostaden och utbildningsplatsen utgår till elev som har sådan kostnad med ett schabloniserat belopp av högst 60 kr./mån. Till elev som kan styrka resekostnader överstigande detta belopp utgår bidrag med den faktiska resekostnaden.

Till handikappad, som måste färdas med eget fordon, och till andra om allmänna kommunikationsmedel inte kan utnyttjas, utgår ersättning med 25 öre/km i de fall det schabloniserade beloppet är otillräckligt. Om andra särskilda transportmedel måste utnyttjas utgår ersättning för dagliga resor motsvarande de faktiska kostnaderna. Ledsagare som åsamkas resekostnader må erhålla ersättning med faktiskt belopp.

Bidrag till kursavgifter. Bidrag till kursavgifter utgår med belopp motsvarande de

faktiska kostnaderna. Enligt överenskommelse med korrespondensinstitutet erläggs betalning endast för sådana undervisningsbrev och annat studiemateriel som skickats ut.

Bidrag till undervisningsmateriel. Vid av skolöverstyrelsen anordnade kurser för arbetslösa m. fl. bekostas undervisningsmateriel av skolöverstyrelsen.

Kursdeltagare, som har kostnader för erforderlig undervisningsmateriel, erhåller ersättning av länsarbetsnämnd. Materielen skall till kvalitet och pris motsvara vid skolan gängse standard.

Dyrbarare undervisningsmateriel av kapitalvarukaraktär (t. ex. fotoutrustning, bandspelare o. dyl.) utlämnas som lån.

Gemensamma bestämmelser

22 § Utbildningsbidrag till familjeförsörjare skall bestämmas med hänsyn till familjemedlems inkomst under utbildningstiden. Oberoende av sådan inkomst utgår dock lägsta familjetillägg för barn enligt 20 §.

23 § Utbildningsbidrag får icke överstiga den genomsnittliga lönen i utbildningsorten i det yrke som utbildningen avser. Härvid skall beaktas att utbildningsbidraget är skattefritt.

24 § Åtnjuter bidragstagare pension, livränta, sjukpenning eller annan därmed jämförlig ersättning för samma tid som utbildningsbidraget, skall detta till den del det icke kan anses motsvara merkostnader till följd av vistelse utom hemorten minskas med ersättningsbeloppet, dock icke med belopp som utgör invaliditetstillägg eller invaliditetsersättning enligt lagen den 25 maj 1962 (nr 381) om allmän försäkring. Utan hinder härav utgår dels grundbidrag med högst hälften av det högsta belopp som kan utgå enligt 17 §, dels lägsta familjetillägg för barn enligt 20 §.

Utöver vad som föreskrives i första stycket skall utbildningsbidraget minskas med inkomst som är förenad med utbildningen.

25 § Utbildningsbidrag utgår under den tid yrkesutbildning eller utredning om försättningar för sådan utbildning pågår. Ut-

bildningsbidrag vid provanställning utgår under högst tre månader.

Utbildningsbidrag utgår även vid ledighet på grund av sjukdom under högst 25 eller, om det föreligger särskilda skäl, högst 35 dagar varje år samt vid kortvarig ledighet som bidragstagaren behöver för att vårda sin hälsa eller ombesörja annan enskild angelägenhet av vikt.

28 § Fråga om utbildningsbidrag eller lån prövas av arbetsmarknadsstyrelsen eller, efter styrelsens beslut, av länsarbetsnämnden.

115 § Bestämmelserna om barn i denna kungörelse avser även adoptivbarn.

Med familjeförsörjare avses den som bor samman med

- 1) sin make,
- 2) eget eller makes barn under sexton år,
- 3) annan till vars försörjning han under längre tid och i väsentlig mån bidragit och fortfarande bidrager.

Med familjemedlem avses den som familjeförsörjare bor samman med enligt andra stycket.

Utbildningsbidrag – studiemedel

I brev den 29 september 1967 har Kungl. Maj:t meddelat följande föreskrifter att gälla vid sammanträffande av utbildningsbidrag enligt arbetsmarknadskungörelsen och studiemedel enligt studiemedelsförordningen (SFS 1964: 401) i de fall person beredes omskolning och annan yrkesutbildning genom arbetsmarknadsverket.

»Utbildningsbidrag utgår ej för studier vid läroanstalt där studierna kan finansieras med studiemedel. Utan hinder härav får dock utbildningsbidrag utgå för nu avsedda studier i form av a) särskilt bidrag till handikappad studerande och b) hyresbidrag för skäligen bostadskostnad, där kostnaden överstiger 200 kronor för månad, till ensamställd studerande med minderårigt barn, vilken efter längre tids bortovaro från arbetsmarknaden av den offentliga arbetsförmedlingen bedömes behöva utbildning för att kunna antaga förvärvsarbete.»

Länsarbetsnämnden har därför att iakttaga följande:

a) Personer, som efter utredning av länsarbetsnämnd rekommenderas till och antages för utbildning vid läroanstalt, där studiemedelsförordningen är tillämplig, skall själv göra ansökan om studiemedel hos vederbörande studiemedelsnämnd. Nyinskriven studerande erhåller studiemedel enligt bestämmelserna i studiemedelsförordningen utan särskild prövning av studielämpligheten. Denna anses ådagalagd i och med att inträde vunnits vid läroanstalten.

b) Meddelar studiemedelsnämnd avslag på ansökan om studiemedel på grund av sökandens ålder – att vederbörande är över 45 år – bemyndigas länsarbetsnämnd, om denna finner, att den planerade utbildningen ändå bör komma till stånd, bevilja utbildningsbidrag för studietiderna enligt bestämmelserna i cirkulär D 1. Det bör särskilt observeras, att studiemedelsnämnderna tillämpar en mjuk tolkning av åldersregeln, och att till följd härav åtskilliga personer över 45 år kan erhålla studiemedel.

c) I de fall studiemedelsnämnd beviljat handikappad sökande eller ensamställd person med minderårigt barn studiemedel – sådana beviljas som regel för ett år i sänder – men efter ett år eller senare finner, att studiemedel enligt de regler som gäller för studiemedelsnämndernas verksamhet inte vidare kan beviljas på grund av otillräckliga studieresultat jämfört med vad som normalt krävs, må länsarbetsnämnd, om de otillfredsställande studieresultaten beror på handikappet eller barntillsyn bevilja utbildningsbidrag för de fortsatta studierna. En förutsättning för att utbildningsbidrag skall beviljas i sådana fall skall vara, att länsarbetsnämnden – även om studierna inte kan bedrivas i normal takt – bedömer att vederbörande inom rimlig tid beräknas kunna slutföra studierna.

d) Sökande, som på grund av behovsprövningsreglerna inom studiemedelsystemet – egen eller makes inkomst/förmögenhet – inte kan erhålla studiemedel av studiemedelsnämnd, kan inte heller beviljas utbildningsbidrag från länsarbetsnämnd.

Till handikappad studerande utgår resekostnadsersättning och traktamente för resa

mellan hemort och utbildningsorten. I förekommande fall även ersättning till ledsagare, bidrag till resekostnader vid dagliga resor samt undervisningsmateriel, dock endast under förutsättning att dessa kostnader förhöjts p. g. a. handikappet. Normala kostnader täcks av studiemedel.

Kungl. brev den 3 juni 1966 om ... bidrag till företag för yrkesutbildning av handikappade

1. Bidrag utgår i särskilda fall till företag, som förbinder sig att utbilda person med svårare handikapp för anställning i företaget. Endast om särskilda skäl föreligger får bidrag utgå för utbildning av person, som ådragit sig handikapp under anställning hos företaget.

2. Utbildningen skall ske enligt av nämnden fastställd läroplan.

3. Hänvisningen till utbildningen skall ske genom arbetsförmedlingen.

4. Bidraget utgår till företaget och skall bestämmas till visst belopp per timme. Läroplan och timbelopp fastställs av länsarbetsnämnd. Bidraget kan utgå under högst sex månader för en och samma handikappad.

5. Till den handikappade skall företaget utge avtalsenliga förmåner under utbildningstiden.

Anm.

Om arbetsmarknadens parter är överens därom, kan timersättningen utbytas mot utbildningsbidrag direkt till eleven, t. ex. då det utbildande företaget vid utbildningens början inte har möjlighet att anställa den som skall utbildas. Utbildningsbidrag kan utgå under längre tid än sex månader.

Bilaga 2 Elevsituationen vid Eugeniahemmet, Sköldenborgsinstitutet och Änggårdens yrkesskolor

Av prosektorn vid Göteborgs universitet Sven-Olof Brattgård

På uppdrag av handikapputredningen har i samverkan med Eugeniahemmet, Sköldenborgsinstitutet och Änggårdens yrkesskolor material samlats in om elevsituationen vid ifrågavarande institutioner. Avsikten har varit att belysa bl. a. elevernas antal och hemort.

Förskolålderns barn

Vid Sköldenborgsinstitutet har någon förskolverksamhet inte ägt rum höstterminen 1968. Något enstaka barn som undervisats i första årskursen är att betrakta som förskolbarn.

Vid Eugeniahemmets sjukavdelning har barn i såväl förskol- som skolåldern mottagits för utredning och terapi. I regel har dessa åtgärder omfattat någon eller några månader. Tabell 1 redovisar dels antalet handikappade barn med neurosedynskador och liknande skador, dels barn med andra skador. De neurosedynskadade barnen utgör sammanlagt 42. I regel är ett à två barn hemmahörande i varje län utom vad gäller Stockholms stad och län. Där bor 17 barn. De flesta av de neurosedynskadade barnen har varit intagna för protesutprovning.

Vid en jämförelse mellan nyintagna och återintagna barn (utom barnen med neurosedynskador och liknande skador) vid Eugeniahemmets sjukavdelning framgår av tabellen att antalet barn från Stockholmsregionen dominerar i båda dessa avseenden.

Samma förhållande gäller barnen med neurosedynskador och liknande skador. Barnen från Stockholmsregionen har i regel längre vårdtid än barnen från övriga regioner.

Elever i grundskolan

Höstterminen 1968 hade Eugeniahemmet 51 elever och Sköldenborgsinstitutet 20 elever.

Av tabell 2 framgår att Eugeniahemmets elever höstterminen 1968 till övervägande delen kommer från Stockholms (stad och) län. En mindre elevgrupp hör hemma inom Linköpingsregionen. Några elever hör till Uppsala- och Umeåregionerna.

Vid Eugeniahemmet undervisades höstterminen 1968 åtta barn med uttalade hörselbesvär. Dessa barn är inskrivna vid Manilla-skolan. På grund av rörelsehinder bor de på Eugeniahemmet och får sin undervisning där. Tre av de åtta barnen, alla i sista årsgruppen, är från Stockholmsregionen. Övriga fem barn med hörselbesvär vid Eugeniahemmet har sin hemort inom andra regioner.

Eleverna vid Sköldenborgsinstitutet hör främst till Lund/Malmöregionen. Några elever har sin hemort inom Linköpingsregionen.

Yrkesskolelever

Läsåret 1966/67 deltog vid Änggårdens yrkesskolor och Sköldenborgsinstitutet 262

respektive 189 elever i utbildningen. Elevernas hemortslän framgår av tabell 3. Den visar att det övervägande antalet elever kommer från de områden inom vilka skolorna är belägna.

Änggårdens yrkesskolor har redovisat vissa uppgifter om elever som höstterminen 1968 genomgick yrkesskolutbildning jämte uppgifter om deras handikapp. Av dessa uppgifter framgår att av 98 elever 32 har psykiska besvär, 19 rörelsehinder – de flesta av lättare slag. En elev är rullstolsbunden. 10 har sociala svårigheter. Det bör samtidigt framhållas att 23 elever går i avkortade kurser.

Tabell 1. Eugeniahemmets sjukavdelning 1966 och 1967.

Län	Barn med neurosedynskador och liknande skador	Återintagna barn (utom barn med neurosedynskador)	Nyintagna barn (utom barn med neurosedynskador)
A	7	14	17
B	10	11	28
C	1		
D		3	1
E	3	2	6
F	2	1	2
G			
H	1	2	2
I	1	1	4
K	1	1	
L	1	2	1
M	3	1	1
N	2		
O	2	1	
P	1		
R			
S	2	1	
T	1		
U	1	4	1
W			2
X	1		2
Y		1	
Z	1		
AC	1	1	1
BD			
Summa	42	46	68

Tabell 2. Elever i grundskolan höstterminen 1968 vid Sköldenborgsinstitutet och Eugeniahemmet.

Län	Sköldenborgsinstitutet	Eugeniahemmet
A		10
B		22
C		1
D		
E		5
F	1	1
G	1	
H	3	1
I		1
K	1	
L	2	2
M	11	
N	1	
O		
P		
R		
S		
T		
U		1
W		1
X		2
Y		
Z		
AC		3
BD		1
Summa	20	51

Tabell 3. Elever i yrkesutbildning läsåret 1966/67 vid Änggårdens yrkesskolor och Sköldenborgsinstitutet

Län	Änggårdens yrkesskolor	Sköldenborgsinstitutet
A		
B		
C		
D		6
E		1
F	1	1
G		7
H		5
I	1	1
K		3
L	1	34
M	3	111
N	7	14
O	171	2
P	30	2
R	24	1
S	10	
T		
U	4	
W	3	
X	2	
Y		
Z	2	
AC	1	
BD	2	1
Summa	262	189

Bilaga 3 Handikapputredningens skrivelse till socialministern med promemoria om Eugeniahemmet, Skölden- borgsinstitutet och Änggårdens yrkesskolor

Statsrådet och chefen för socialdepartementet.

Handikapputredningen prövar f. n. frågor om undervisning, utbildning, vårdarservice och därmed sammanhängande spörsmål. Vid sina överväganden har utredningen, som framgår av den promemoria som härmed överlämnas, kommit fram till att statens engagemang i den verksamhet som bedrivs vid de båda vanförestalterna Sköldenborgsinstitutet och Änggårdens yrkesskolor samt Eugeniahemmet bör avvecklas. Utredningen avser att i övrigt redovisa sina synpunkter och förslag i de angivna frågorna inom den närmaste tiden.

Frågan om de tre institutionerna har vid sammanträde med utredningen dryftats tillsammans med företrädare för institutionernas huvudmän, som innan dess bereddes tillfälle att ta del av utredningens mening i denna fråga. De synpunkter som då anfördes har sammanfattats i ett protokoll¹ som bifogas promemorian.

Utredningen räknar med att de nuvarande huvudmännen för de nämnda institutionerna – liksom den förre huvudmannen för vanförestalten i Härnösand – kommer att bestå och även i fortsättningen bedriva verksamhet som gagnar de handikappade. Området är vittgripande och rörelsefriheten för enskilda initiativ utan tvivel stor. De resurser som kan ställas till förfogande för de handikappade kommer förvisso att tas i an-

språk för att tillgodose angelägna behov.

I behandlingen av detta ärende har deltagit undertecknad Bengtsson och samtliga ledamöter utom kanslirådet Forslund.

Stockholm den 20 januari 1969.

Ingemund Bengtsson

B.-O. Mattsson

Eugeniahemmet, Sköldenborgsinstitutet och Änggårdens yrkesskolor (18.12.1968)

Direktiven

Handikapputredningen skall enligt direktiven vid sin prövning av frågan om undervisning, vård och behandling av barn i förskolåldern och grundskolan beakta de möjligheter som erbjuds genom den elevhemsorganisation som sjukvårdshuvudmännen är skyldiga att bygga upp enligt lagen den 26 maj 1965 (nr 136) om elevhem för vissa rörelsehindrade barn m. fl. Utredningen bör undersöka i vilken omfattning riksplatser behövs, deras lokalisering och huvudmannaskapet för dem. Utredningen skall ta hänsyn till att Eugeniahemmets mark framdeles kommer att tas i anspråk för karolinska sjukhuset.

Vid sina överväganden om de handikappades yrkesutbildning skall utredningen pröva på vilket sätt verksamheten vid vanförestalterna kan integreras i den allmänna yrkesutbildningsorganisationen.

¹ Inte intaget här.

Utredningen är nu inne i ett skede av sin verksamhet då den närmare överväger de i direktiven angivna frågorna om undervisning, utbildning, vårdarservice och därmed sammanhängande spörsmål. Utredningen avser att redovisa sina synpunkter i dessa frågor inom de närmaste månaderna. Arbetet har emellertid fortskridit så långt att utredningen anser sig kunna göra följande bedömning ifråga om Eugeniahemmet och vanförestalterna i Göteborg (Änggårdens yrkesskolor) och Hälsingborg (Sköldenborgsinstitutet).

Elevhemsfrågan

Kungl. Maj:t har genom beslut den 10.5. 1968 fastställt plan över de elevhem som skall finnas enligt elevhemslagen. Samtidigt har socialstyrelsen fått i uppdrag att före den 1 januari 1969 till Kungl. Maj:t redovisa vilka åtgärder som har vidtagits för att förverkliga den sålunda fastställda planen. Enligt vad handikapputredningen har erfarenhet, bl. a. genom upplysningar som under hand har inhämtats, är det sannolikt att planen i stort sett kan vara förverkligad i början av 1970-talet.

De resurser som redan har tillkommit på olika håll i landet har enligt utredningens bedömning i avsevärd mån betagit Eugeniahemmets elevhem karaktär av riksinstitution. Av de 51 elever som hösten 1968 är inskrivna vid elevhemmet har 33 hemort i Stockholms stad och län och Gotlands län. Sju elever hör till Linköpings-, 5 till Uppsala-, 4 till Umeå- och 2 till Lundaregionen. Hemmet har i allt högre grad kommit att fungera som elevhem för Stockholmsområdet. Denna tendens torde under de närmaste åren bli än mer utpräglad genom tillkomsten av elevhem ute i landet.

Enligt utredningens bedömning bör det vara möjligt för de olika landstingen att redan läsåret 1969/70 ta ansvaret för barnen och härvid repliera på egna resurser eller göra det i samarbete med andra landsting. Eugeniahemmets elevhem för barn i grundskolan kan vid nämnda läsårs början därmed anses som ett elevhem för Stockholms-

regionen.

Enligt de planer som Stockholmsregionens sjukvårdshuvudmän har redovisat planeras för grundskolans låg- och mellanstadium 31 elevhemsplatser av internattyp och 50 externatplatser. Ett provisoriskt elevhem med 10 platser håller på att färdigställas i Åkeshov. Ytterligare 16 platser planeras i Årsta. Platserna beräknas bli färdiga 1970. Elevhemmet i Årsta skall repliera på Skanskvarnsskolan, som blir klar 1969. Enligt planerna skall ytterligare elevhemsresurser senare skapas i norra Stockholmsområdet. För högstadieelever anordnas ett elevhem med 20 platser i Sätra. Eleverna skall gå i Skärholmens skola.

Sköldenborgsinstitutets elevhem (»skolhem») har än mer än Eugeniahemmets elevhem karaktär av regionanstalt. Hösten 1968 vistas 22 barn på elevhemmet. Med undantag av något barn har alla barn hemort i södra sjukvårdsregionen. Förskolverksamhet förekommer inte.

Enligt den av Kungl. Maj:t fastställda planen skall elevhem för den södra regionen finnas i Lund. Hemmet, som enligt planerna skall bli färdigt 1971, uppförs i anslutning till lasarettets rehabiliteringscentrum, vilket i övriga delar beräknas bli klart 1973. Elevhemmet kommer att få 20 internatplatser för låg- och mellanstadiet, 10 för högstadiet och ytterligare några platser för elever som behöver extra skolår.

Vid Eugeniahemmet finns utöver elevhemmet en sjukavdelning för utredning och behandling av barn i förskolåldern. Det fastställda antalet platser vid avdelningen utgör 39. Den genomsnittliga beläggningen per dag har de senaste åren varit mellan 20 och 25. Åren 1966 och 1967 har sammanlagt ca 120 barn varit intagna en eller flera gånger vid Eugeniahemmets sjukavdelning. Av de under dessa år för första gången inskrivna 80 barnen har 56 haft hemort inom Stockholmsregionen. De har i genomsnitt haft avsevärt längre behandlingstid än barn från övriga regioner. Av de 24 barnen utanför Stockholmsregionen hör 12 till Linköpingsregionen, tre till södra regionen, två till västra, fem till Uppsalaregionen och ett

barn till vardera Örebro- och Umeåregionen. Eftersom utrednings- och behandlingsverksamheten i de senare regionerna har byggts ut och är under utbyggnad i samverkan med de pediatrika klinikerna, kan man räkna med att Eugeniahemmets sjukavdelning om några år uteslutande kommer att betjäna Stockholmsregionen.

År 1970 skall enligt planerna 20 långtidsvårdsplatser med utredningsmöjligheter stå färdiga vid Sankt Görans sjukhus. Dessutom finns redan nu utrednings- och vårdmöjligheter vid karolinska sjukhuset och Danderyds sjukhus.

De hörselskadade barn, hösten 1968 sammanlagt åtta barn, som är inskrivna vid »statens skolor för döva å Manilla» och bor på Eugeniahemmet kommer, som handikapputredningen tidigare har förordat och socialstyrelsen har tillstyrkt, att hösten 1970 kunna beredas plats och få sin undervisning vid Birgittaskolan i Örebro.

Yrkesutbildningsfrågan

Sedan gammalt bedrivs yrkesutbildning för äldre och yngre elever vid vanförestalterna. Avsikten har varit att bereda vanföra, dvs. rörelsehindrade, yrkesutbildning och omvårdnad som inte kunnat tillgodoses dem på annat sätt. Av de undersökningar som handikapputredningen har utfört framgår att svårt rörelsehindrade elever i ringa utsträckning får utbildning inom den ordinarie yrkesutbildningsorganisationen. Undersökningarna visar motsvarande förhållanden vid vanförestalterna. Antalet elever vid Änggårdens yrkesskolor utgör hösten 1968 ca 100. Också antalet elever på Sköldborgsinstitutets yrkesutbildningslinjer är omkring 100. Som exempel kan nämnas att vid vardera vanförestalten finns en rullstolsbunden elev. Rörelsehinder i lättare grad, t. ex. vissa gångsvårigheter eller armbefekter, förekommer i ett antal fall. Hos ett förhållandevis stort antal elever vid båda anstalterna har man funnit psykiska besvär. Sociala svårigheter har i många fall motiverat yrkesutbildning vid Änggårdens yrkesskolor och Sköldborgsinstitutet.

Eleverna vid Änggårdens yrkesskolor kommer till ca 75 % från Göteborgs och Bohus län och från staden Göteborgs omedelbara omgivningar. Av de övriga eleverna hör nästan alla hemma i Halland och Västergötland. Endast enstaka elever har hemort i andra landsting. Sköldborgsinstitutet rekryterar yrkes eleverna till drygt 80 % från Skåne och Halland. Så gott som samtliga elever har remitterats av arbetsvårdsorganet. Eftersom vanförestalterna har haft ledig kapacitet, har skolöverstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen förlagt en del omskolningskurser för vuxna handikappade till dessa anstalter.

Det står klart att elevrekryteringen till yrkesutbildningen vid Änggårdens yrkesskolor och Sköldborgsinstitutet är geografiskt koncentrerad till utbildningsorterna och de närmaste länen. Det är vidare så att yrkes eleverna vid de båda vanförestalterna med hänsyn till sitt handikapp inte nämnvärt skiljer sig från de förhållanden som råder inom den ordinarie yrkesutbildningsorganisationen eller inom arbetsmarknadsutbildningen.

Frågan om yrkesutbildning för de handikappade övervägs f. n. inom handikapputredningen. Utredningen avser därvid att föreslå en förstärkning av den ordinarie yrkesutbildningsverksamheten. För att möjliggöra en bättre integrering av de svårast handikappade – som inte får någon yrkesutbildning vare sig inom den reguljära organisationen eller vid vanförestalterna – ämnar utredningen i ett kommande betänkande föreslå särskilda och snabba åtgärder.

Särskilda arbets- och vårdhem

Det s. k. Nya Hemmet vid Eugeniahemmet bereder f. n. bostad, tillsyn och omvårdnad åt nio kvinnor i åldern 45–75 år. Sköldborgsinstitutet driver ett arbetshem, Österhemmet, för män och kvinnor. Hemmet hade hösten 1968 ca 20 gäster. Gästerna vid dessa hem är från skilda delar av landet.

Ortopedisk verksamhet

Vid Eugeniahemmet har tidigare förekom-

mit en viss operationsverksamhet. Numera bedrivs ingen sådan verksamhet där. Bandage- och protessservicen för Eugeniahemmets barn har ombesörjts dels från ett enskilt företag (Een-Holmgren Ortopediska AB), dels från Norrbackainstitutet. Sköldenborgsinstitutets ortopediska klinik drivs numera i praktiken av Malmöhus läns landsting. Verksamheten administreras av institutet. Institutet har alltjämt kvar ortopediska verkstäder.

Finansieringsfrågan

Såväl de båda vanförestalterna Änggårdens yrkesskolor och Sköldenborgsinstitutet som Eugeniahemmet drivs av enskilda huvudmän. Staten täcker sedan gammalt det uppkommande driftunderskottet i anstalternas verksamhet. Kungl. Maj:t fastställer årligen stater för anstalterna. Det beräknade driftunderskottet för budgetåret 1968/69 uppgår till ca 3,8 milj. kr. vid Eugeniahemmet, ca 2,1 milj. kr. vid Änggårdens yrkesskolor och ca 3,1 milj. kr. vid Sköldenborgsinstitutet.

Förslag

Enligt 1965 års lag om elevhem åligger det sjukvårdshuvudmännen att svara för utredning, vård och behandling av rörelsehindrade barn i förskol- och skolåldern.

Huvudmännen skall, i den mån det behövs, anordna elevhem. Den lokala skolmyndigheten skall svara för barnens undervisning. Genom Kungl. Maj:ts beslut den 10.5.1968 har en plan fastställts för utbyggnaden av denna verksamhet. Sjukvårdshuvudmännen är nu i färd med att förverkliga denna plan. Handikapputredningen räknar med att socialstyrelsen, om det behövs, intensifierar åtgärder som kan påskynda planens förverkligande.

Elevhemmen vid Eugeniahemmet och Sköldenborgsinstitutet har på grund av 1965 års lag i viss mån redan fått och kommer i ännu högre grad att få karaktären av elevhem exklusivt för de områden där de är belägna. Även för verksamheten vid Eugenia-

hemmets sjukavdelning gäller detta förhållande. Det är följdriktigt att sjukvårdshuvudmännen övertar ansvaret för verksamheten för barnen vid Eugeniahemmet och Sköldenborgsinstitutet. Statens engagemang i verksamheten bör samtidigt avvecklas. Det speciella protesbehovet för svårt handikappade barn bör kunna tillgodoses i samarbete mellan Norrbackainstitutet och karolinska sjukhuset.

Handikapputredningen vill framhålla möjligheten för sjukvårdshuvudmännen att, om de önskar det, genom avtal disponera lokaler vid Eugeniahemmet och Sköldenborgsinstitutet för en fortsatt verksamhet under en övergångstid. Det finns också möjligheter att tillfälligtvis utnyttja platser vid Bräcke Östergård i Göteborg och Folke Bernadottehemmet i Uppsala.

De svårt rörelsehindrade barnen med grav hörselskador kommer, som handikapputredningen i annat sammanhang har förordat, att kunna få sin undervisning, vård och behandling vid Birgittaskolan i Örebro. Den del av vården som hänger samman med rörelsehindret bör i dessa fall kunna lämnas genom Olaihemmet. Med den utbyggnad och specialisering som vården kommer att få på olika håll i landet finner utredningen det angeläget att sjukvårdshuvudmännen i samarbete med varandra tillgodoser det ytterligare behov av speciella platser som kan föreligga. Någon riksinstitution – t. ex. riksplatser av traditionell typ – blir då inte aktuell för dessa barn.

Den ortopediska verksamheten vid vanförestalterna i Göteborg och Härnösand har helt överförs till de lokala sjukvårdshuvudmännen. Vid Sköldenborgsinstitutet har den ortopediska sjukvårdsverksamheten, som förut har nämnts, i praktiken också övertagits av landstinget. Tillhörande servicefunktioner, nämligen bandageverkstaden och skomakeriet, bör på samma sätt överföras till sjukvårdshuvudmannen.

Yrkesutbildningsverksamheten vid vanförestalten i Härnösand kommer den 1.1. 1969 att övertas av landstinget i Väster-norrlands län. Man räknar härvid med en integrering med det övriga yrkesutbildnings-

väsendet. Enligt handikapputredningen bör också den yrkesutbildning som f. n. bedrivs vid Änggårdens yrkesskolor och Sköldenborgsinstitutet kunna inlemmas i ordinarie utbildningsverksamhet. Den del av verksamheten som rör vuxna bör föras över till omskolningsverksamheten.

För de svårt handikappade elever som inte kan beredas utbildning i den reguljära organisationen – och som f. n. inte heller får sådan utbildning vid vanförestaltnerna – kommer handikapputredningen enligt sina direktiv att föreslå speciella åtgärder. Under en övergångstid bör denna verksamhet enligt utredningens mening förläggas till Norrbac-kainstitutet.

Handikapputredningen föreslår att statens förhandlingsnämnd, i likhet med vad som redan har skett beträffande vanförestaltnerna i Härnösand, får i uppdrag att ta upp förhandlingar med berörda parter om en avveckling av statens engagemang i den verksamhet som bedrivs av Eugeniahemmet, Änggårdens yrkesskolor och Sköldenborgsinstitutet.

Utredningen vill understryka vikten av att ett ändrat huvudmannaskap för den verksamhet som bedrivs vid dessa anstalter inte får medföra minskade omvårdnads- och utbildningsmöjligheter. Det bör enligt utredningens mening tvärtom vara möjligt att genom den integrering med verksamheten i övrigt på området vartill förslaget syftar, få till stånd ökade resurser för de handikappade. Det finns inte heller anledning att anta att nya huvudmän skulle eftersätta åtgärder som behövs för att elevernas vård och utbildning skall bli tillfredsställande.

Utredningen, som närmast kommer att pröva frågor om undervisning, utbildning, vårdarservice, m. m. och i detta sammanhang även kommer att ta ställning till den verksamhet som f. n. bedrivs vid Norrbac-kainstitutet, är beredd att medverka vid förhandlingarna om förhandlingsuppdrag lämnas.

Eugeniahemmet och Sköldenborgsinstitutet har bl. a. sett som sin uppgift att bedriva den speciella form av omvårdnad för handikappade som förekommer vid Nya Hemmet

och Österhemmet. Det kan av flera skäl anses önskvärt att de nuvarande huvudmännen har möjlighet att fortsätta denna verksamhet.

Bilaga 4 Terminologisk översikt

Av undervisningsrådet hos skolöverstyrelsen Karin Lundström

Den terminologi som används för att beteckna elever för vilka skolan och samhället måste tillhandahålla särskilda resurser växlar i olika sammanhang, delvis beroende på i vilket syfte terminologin skall användas. I Sverige har termen handikappade i skolsammanhang blivit den vedertagna övergripande benämningen på elever med skolsvårigheter av skilda slag. Orsakerna kan vara fysiska eller psykiska skador eller kombinationer av båda.

Socialstyrelsens förslag till allmän hälsokontroll av 4-åringar talar om »sjukdomar och handikappande tillstånd i vidaste bemärkelse». I vissa frekvenstabeller uppdelas de handikappade barnen i mentalt, somatiskt samt mentalt i förening med somatiskt handikappade.

Önskvärdheten av att få en enhetlig terminologi har uppmärksammats även internationellt. Då har också kravet ställts på att ange inte bara arten utan också graden av handikappet. I det följande ges en översikt över gängse terminologi, innehållande även graderingstermer.

Inom pedagogiska institutionen vid lärarhögskolan i Göteborg gjordes 1968 en genomgång av här avsedd terminologi. I detta sammanhang avsågs i första hand de psykiskt utvecklingsstörda¹. Förutom den övergripande terminologin (använd bl. a. av WHO, Samuel Kirk, USA², Clarke & Clarke, England³) redovisas olika etiologiska och psykometriska klassifikationssys-

tem.

Terminologiska frågor beaktas också i Olle Österlings avhandling »The efficacy of special education» (Uppsala 1967). Han påpekar att handikappterminologin är varierande från land till land, bl. a. med hänsyn till de skilda problemtyper som diskuteras: etiologiska, medicinska, psykologiska, pedagogiska och psykometriska. Österling berör först och främst den allmänt övergripande benämningen »mentally retarded» som anges innefatta alla barn med någon påfallande grad av »mental retardation».

Vid nordiska mötet för administrativt samarbete i specialpedagogik i Jvaskylä den 5–8 februari 1968 berördes bl. a. terminologiska frågor. De norska representanterna förde fram förslag om att man skulle försöka finna en bättre benämning än handikappad på den grupp elever som behöver de särskilda omsorger och åtgärder som innefattas i begreppen specialundervisning eller handikappundervisning. I Norge används sedan en tid termerna funktionshämning och funktionshämmand. Man har funnit att de fyller kravet att åtminstone i skolsammanhang vara mera deskrip-

¹ Niels Söndergård: Nordisk terminologi i förbindelse med psykisk utvecklingshämning sammenholdt med de mest anvendte engelske og amerikanske termer. Samnordiske forskergruppen i Specialpædagogik. Januari 1968.

² Kirk: Educating Exceptional Children. Boston 1962.

³ Clarke & Clarke: Mental Deficiency. The Canzing Outlook. London 1965.

tiva och adekvata än »handikapp» och »handikappad». De blindas förening i Sverige har vid årsmötet 2-4 juni 1967 uttalat sympatier för denna terminologi. Två skäl framhålls härför. Dels ligger det inte någon omedelbar värdering i beteckningen, dels ger den en antydning om hur problemen skall angripas.

En helt enhetlig terminologi synes inte kunna införas på detta område. Äldre och nyare termer kommer att finnas sida vid sida. Psykologiska och emotionella faktorer kommer att färga benämningar och termer inom området. Den realitet som ligger bakom en term eller en definition upplevs alltid individuellt både av den handikappade och hans närmaste.

Orden »funktionshämrad» och »funktionshämning» synes kunna användas i många sammanhang där denna terminologi är mera funktionell och distinkt än andra termer.

I de flesta deskriptiva sammanhang finns emellertid också behov av klassificering eller gradering av funktionshämningen. Detta gäller även i planeringssammanhang, exempelvis vid lokalplanering, skolplanering eller planering för serviceåtgärder och fritid.

I detta sammanhang är den amerikanska Manual Terminology and Classification (utarbetad av Rick Heber m. fl. vid University of Illinois) med sin 5-gradiga skala och WHO:s med sin 3-gradiga av särskilt intresse.

Heber m. fl.		WHO	
<i>Mental retardation</i>		<i>Mental subnormality</i>	
<i>Level</i>	<i>Term</i>	<i>Level</i>	<i>Term</i>
1	borderline	1	mild
2	mild	2	moderate
3	moderate	3	severe
4	severe		
5	profound		

Österlings avhandling anger mental retardation i tre grader, nämligen 1) slow learners, 2) mentally handicapped och 3) mentally deficient med vissa definitioner av begreppen.

»Slow learners» uppvisar oförmåga att följa samma inlärnings- och utvecklingstakt som övriga elever i en »vanlig klass». De

har vanligen vissa initialsvårigheter och visar tendenser att sacka efter i skolarbete men företer i övrigt senare i livet ringa avvikelser från ordinära utvecklingsmönster, socialt, ekonomiskt etc. Deras handikapp är med andra ord relativt lindrigt.

»Mentally handicapped» är tämligen normala i fråga om fysisk och motorisk utveckling. Intellektuellt avviker de emellertid så avsevärt att de inte kan följa undervisningen i vanlig klass. De kan inhämta elementär teoretisk undervisning och yrkesutbildning eller kan i varje fall yrkestränas. Handikappet inverkar i så hög grad på deras totala prestationsförmåga att det inte kan anses som lätt eller lindrigt.

»Mentally deficient» är starkt avvikande i fråga om intellektuell utveckling men företer därtill ofta anomalier och stigmata samt bristande fysisk utveckling vilket gör dem i hög grad beroende av andra. De flesta fall behöver tillsyn och hjälp hela livet. Handikappet måste anses vara svårt.

Den uppdelning i tre huvudkategorier med hänsyn till svårighetsgrad som Österling gör återfinns man i ett stort antal studier över handikappade och deras funktioner.

Diskussion om lämplig graderingsterminologi har förts i många utredningar. Det går inte att ange en funktionshämning i absoluta värden. Intelligenskvot, mått på synskärpa eller audiogram (som anger hörselnedsättningen i decibel) ter sig tillförlitligt från graderingssynpunkt genom sin matematiska form. Det har emellertid visat sig otillfredsställande att i undervisnings- och skolplaceringssammanhang dela in eleverna i kategorier efter dessa uppgifter. Sådana data måste ställas samman med ett stort antal andra uppgifter, t. ex. tidpunkten för hämningens inträdande, intellektuell, mögnadsmässig, vilje- och känslomässig utrustning, liksom miljöförhållanden och andra faktorer som påverkar individen.

När det gäller rörelsehinder finns i allmänhet inga matematiskt angivbara mått på svårighetsgraden. Den kan endast anges i förhållande till den handikappades situation. Försök till gradering har gjorts av

forskarna Mitchell⁴ och von Sydow⁵. Enligt dem måste man vid bedömningen av rörelsehindrets svårighetsgrad se till hela den motoriska rubbningen. De framhåller att detta visserligen gör bedömningen mera subjektiv men att den ändå är användbar när det gäller att klargöra elevens svårigheter och hjälpbehov. Skolöverstyrelsens utredning om rörelsehindrade (RH-utredningen Stencil 1966) använde – med hänvisning till de åberopade forskarna – konsekvent indelningen lätt, medelsvårt och svårt rörelsehinder. Denna gradering gjorde det möjligt för utredningen att föreslå åtgärder och kombinationer av åtgärder, differentierade efter barnets behov. Vid den undersökning som handikapputredningen utförde för att kartlägga förekomsten av anordningar för att ta emot handikappade i vanliga yrkesskolor (Handikapputredningens yrkeskolorundersökning Stencil 1967) använde utredningen försöksvis den gradering och de kommentarer till graderingen som tidigare hade använts av RH-utredningen. Till ledning för uppgiftslämnarna angavs att uppgifterna skulle avse medelsvårt och svårt handikappade elever. Lätt eller lindrigt handikappade förutsattes kunna delta i undervisningen utan mera omfattande åtgärder än vad som ordinarie ingår i skolans resurser för att tillgodose kravet på individualisering i undervisningen.

På undersökningsblanketterna angavs:

»Med medelsvårt handikappade avses elever med en viss begränsning i de normala funktionerna, t. ex. då en elev behöver gångstöd, ej kan gå i trappor, behöver hörapparat, har betydande synsvårigheter etc.

Med svårt handikapp avses att eleven behöver hjälp i nästan varje aktivitet, t. ex. att klä sig, förflytta sig eller har stora svårigheter av annat slag.»

Det är även med denna definition ytterst vanskligt att bedöma graden av funktionshämningen. Uppgiftslämnarna skulle själva bedöma graden av handikapp enligt de givna definitionerna. I de fall då hämningen har angivits vara »svår» har ofta genom tilläggsupplysningar klarlagts att det rör sig om elever som på grund av sin funktionshämning har stora svårigheter att delta

i den ordinarie undervisningen. Ofta innebär detta att eleven hade flera handikapp. I stort sett tycks den givna graderingen ha uppfattats korrekt. Den förefaller sålunda användbar.

Handikapputredningens arbete avser närmast svårt handikappade, dvs. de som behöver hjälp i nästan varje aktivitet, t. ex. att klä sig, förflytta sig och använda pedagogiskt material. Bland dessa finns åtskilliga som genom insats av speciella resurser kan klara skolgång som är integrerad i vanlig undervisning. Det kommer emellertid att finnas svårt handikappade som den vanliga skolan inte helt klarar med sina resurser, en grupp som själv önskar möjlighet att fullfölja sina studier i en speciellt tillrättalagd skolsituation. Det bör bli dessa handikappade – de som handikapputredningens direktiv benämner »de svårast handikappade» – som skall omfattas av utredningens överväganden när det gäller en gymnasial skola på riksplanet.

⁴ Mitchell. RG: Cerebral palsy in childhood and adolescence. Ed. J. L. Hendersson, Livingstone, Edinburgh 1961 samt Ingram, TTS m. fl.: Living with cerebral palsy. Clinics in development medicine nr 14. William Heinemann Medical Books Ltd, London 1964.

⁵ G. v. Sydow: A survey of the motor handicapped children in a Swedish county. Courrier Juin 1965, Centre International de l'Enfance Vol. XV: 6.

Bilaga 5 Sammanfattning av handikapputredningens yrkesskolundersökning

Av byrådirektörerna hos arbetsmarknadsstyrelsen Seved Eriksson och Gunvor Kuylenstierna samt undervisningsrådet hos skolöverstyrelsen Karin Lundström

Handikapputredningen har efter samråd med skolöverstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen låtit göra en undersökning om förekomsten av handikappade elever inom det ordinarie yrkesskolväsendet m. m. för att få del av de erfarenheter som har gjorts där i fråga om utbildning av medelsvårt och svårt handikappade. Hos samtliga rektorer vid yrkesskolor och centrala verkstadsskolor begärde utredningen uppgifter om i vilken omfattning skolorna läsåren 1963/64, 1964/65 och 1965/66 tagit emot medelsvårt och svårt handikappade elever för yrkesutbildning samt resultatet av denna. Uppgifter begärdes också om antalet handikappade elever som antagits höstterminen 1966 och hur många som hade ansökt om plats men inte kunnat tas emot. Vidare begärdes uppgifter om skolornas förutsättningar att ta emot handikappade elever. Utformningen och utrustningen av undervisningslokaler, tillgången på tekniska och pedagogiska hjälpmedel samt möjligheterna att få hjälp i olika avseenden är exempel på frågor som utredningen i det sammanhanget önskade få besvarade.

Samtliga skolstyrelser underrättades om undersökningen. Samtidigt anhölls att skolstyrelserna till handikapputredningen skulle ange på vilket sätt skolstyrelsen aktivt kunde verka för att i ökad utsträckning bereda handikappade yrkesutbildning och vilka planer som förelåg för att få till stånd en ökad integrering av medelsvårt och svårt handi-

kappade vid vanliga skolor för yrkesutbildning.

En kortfattad redovisning begärdes även för de åtgärder som därutöver kunde bli nödvändiga för att handikappade skulle kunna beredas samma möjligheter till yrkesutbildning som icke handikappade ungdomar.

I det följande redovisas en sammanfattning av undersökningsresultatet. Den fullständiga rapporten om handikapputredningens yrkesskolundersökning har överlämnats till chefen för socialdepartementet den 23.5. 1969.

Svarsfrekvens

I undersökningen ingick drygt 600 landstingskommunala och primärkommunala yrkesskolor. Svar kom in från 556 av dessa. Det innebär en svarsprocent av ca 90. Yrkesskolor med självständiga rektorsavdelningar har i detta sammanhang räknats som en skola, t. ex. Stockholms stads yrkesskolor.

Enkäten skickades därjämte till ett 70-tal enskilda statsunderstödda skolor. Av dessa kom ca 40 in med svar. (En har lämnat svar för 20 lokala skolavdelningar.)

Flertalet skolor har för sina svar använt blanketterna men det förekommer att rektor sammanfattningsvis har besvarat enkäten i särskild skrivelse. Korta meddelanden om att inget finns att anmäla i anslutning

till undersökningen återfinns också bland inkomna svar.

Från skolstyrelserna har kommit in 35 svarsskrivelser. Synpunkter och uppgifter om planering m. m. för att i ökad utsträckning bereda handikappade utbildning inom det ordinarie yrkesskolväsendet har emellertid i många fall framförts av rektorerna i samband med besvarande av övriga frågor.

Handikappade elever

Undersökningen avsåg att kartlägga förekomst av elever med hörselskada, synskada, rörelsehinder, psykisk utvecklingsstörning och annat handikapp. I fråga om »annat handikapp» begärdes uppgift om vilket slag av handikapp som förelåg. Det inkomna materialet rymmer många olika slag av annat handikapp. I mindre omfattning återkommer samma skada eller sjukdom.

Epilepsi liksom avsaknad av en arm eller några fingrar eller defekta fötter förekommer i ett flertal fall. I övrigt inrymmer beteckningen annat handikapp bl. a. diabetes, hjärtfel, dvärgväxt, cp-skador samt psykiska besvär.

Undersökningen avsåg medelsvårt och svårt handikappade elever. Uppgiftslämnaren hade att själv bedöma graden av handikappet. I anvisningar angavs att med medelsvårt handikappade avsågs elever med en viss begränsning i de normala funktionerna, t. ex. då en elev behöver gångstöd, inte kan gå i trappor, behöver hörapparat eller har betydande synsvårigheter.

Med svårt handikapp avsågs att eleven behöver hjälp i nästan varje aktivitet, t. ex. att klä sig, förflytta sig eller har stora svårigheter av annat slag. Det framhölls särskilt att redovisningen även borde omfatta psykiskt utvecklingsstörda. Hjälpklass elever (intellektuellt utvecklingshämmade) skulle däremot inte redovisas i detta sammanhang.

Av de inkomna svaren har för redovisning kunnat medtas 338 handikappade elever (187 manliga och 151 kvinnliga) för vilka detaljuppgifter har lämnats i de avseenden som undersökningen avsåg. Av des-

sa har 41 (18 manliga och 23 kvinnliga) elever betecknats som svårt handikappade (12 %). Det totala antalet elever i yrkesskolornas första årskurs utgjorde för den period som undersökningen avsåg 186 000.

Den största handikappgruppen var de rörelsehindrade med 141 elever (42 % av hela antalet). Hörselskadade och elever med annat handikapp utgjorde 70 respektive 55 (21 % respektive 16 %). Synskadade var 43 (13 %) och psykiskt utvecklingsstörda 29 (8 %).

Därutöver har uppgifter lämnats om ett 100-tal handikappade, därav 43 med svårt handikapp, som fått utbildning i maskinskrivning och i några fall i maskinräkning vid Facitskolan. Av eleverna hade 41 utbildningsbidrag. Facitskolan är en enskild statsunderstödd skola som bedriver kurser i bl. a. ovannämnda ämnen på ett 20-tal orter i landet. Eftersom kurserna är av mycket varierande längd och utbildningen till sin omfattning inte är att jämföra med kontorsutbildning vid yrkesskola har dessa elever inte i vidare mån medtagits i redovisningen.

Vidare har ett par skolor uppgett att handikappade elever i undersökningens mening förekommit men att de detaljuppgifter som efterfrågades inte kunnat lämnas. En skola har meddelat att elever från särskola har placerats i yrkesskolans avdelningar för elever från hjälpklass.

Genom en särskild förfrågan till de sju s. k. riksyrkesskolorna, vilka drivs av skolöverstyrelsen i samverkan med arbetsmarknadsstyrelsen, har kommit fram att ett 30-tal handikappade elever varit i utbildning vid dessa skolor under den tid undersökningen omfattar.

Utbildning och utbildningsresultat

Redovisningen av de 338 elevernas utbildning och utbildningsresultatet följer i fråga om indelningen i utbildningsområden m. m. den systematisering som används inom arbetsmarknadsverket. Dessutom redovisas eleverna efter handikappgrupper, nämligen

hörselskadade, synskadade, rörelsehindrade, psykiskt utvecklingsstörda och »annat handikapp».

Flertalet elever har fått sin utbildning inom de två sektorerna kontor och handel samt industri och hantverk, nämligen 249 av 338 eller 74 %.

Inom kontor och handel är kontorskurs den dominerande utbildningslinjen med 140 elever (53 manliga och 87 kvinnliga) från samtliga handikappgrupper. I övrigt kan nämnas att 3 elever fanns vid detaljhandelskurs, därav 2 psykiskt utvecklingsstörda, samt 2 elever vid handelsgymnasier.

Inom industri och hantverk fanns närmare 100 handikappade elever fördelade på 22 utbildningslinjer. Verkstadsmekanikerkurs dominerade med 28 elever, samtliga manliga och representerande alla handikappgrupper. I övrigt kan nämnas att 6 synskadade utbildades vid bokbindarkurs och att 4 elever deltog i tapetserarkurs, därav 1 psykiskt utvecklingsstörd.

I huslig utbildning deltog endast kvinnliga elever. Vid hemteknisk skola var samtliga handikappgrupper representerade.

Uppgifterna ger vid handen att rörelsehindrade och hörselskadade har den största spridningen inom utbildningsfältet och är representerade inom samtliga här förekommande sektorer. Synskadade och psykiskt utvecklingsstörda fanns inte inom sektorerna teknisk utbildning (teknisk skola och ritbiträdeskurs), laboratorieutbildning (laboratorieassistentkurs och laboratoriebiträdeskurs) eller vid kurs för inträdessökande till tekniskt gymnasium.

Ungefär en tredjedel av antalet fortsätter utbildningen, vilket torde innebära att de går i flerårig utbildning. Av dem som avslutat utbildningen uppgavs 80 (24 %) vara arbetsplacerade. Antalet kan vara högre eftersom uppgifter om arbetsplacering inte har lämnats för ca 40 elever som har fullföljt utbildningen. Av de 44 elever (13 %) som avbrutit utbildningen har för 16 handikappet angetts som orsak och för 8 otillräckliga anlag. Några har avbrutit utbildningen på grund av sjukdom. Några har fått annan sysselsättning. För 56 elever

(17 %) saknas uppgift om utbildningsresultat.

Ej intagna elever

Undersökningen tog även upp frågan hur många handikappade elever som höstterminen 1966 hade ansökt om plats vid yrkesskola men inte kunnat tas emot. Sammanlagda antalet sådana elever utgör 7. Anledning till att intagning inte kunnat ske har för 1 elev angetts vara att ansökningen kommit för sent, för 3 elever att betygen inte räckt till och att stor konkurrens rådde om platserna, för 2 elever endast platsbrist och för 1 elev att talfel lade hinder i vägen (gällde barnsköterskeutbildning).

Antalet inskrivna

Totala antalet elever i yrkesskolornas första årskurs framgår av nedanstående tabell. Uppgifterna är hämtade från statistisk årsbok och innefattar även elever i företagskolor. Dessa torde uppskattningsvis utgöra 5-7 % av hela antalet. Företagsskolorna har inte berörts av enkäten rörande förekomst av handikappade elever.

Elevernas ålder

Uppgift om ålder saknas för 57 elever; 47 var födda före 1940. Beträffande övriga elever kan noteras att de flesta, sammanlagt 105, var födda 1947, 1948 och 1949. Tillsammans med 32 elever, födda 1950-1952, utgör de 41 % av hela gruppen. Dessa elever har alltså före 20 års ålder börjat utbildning som berörs av undersökningen.

Antal nyinskrivna elever i åk 1 vid yrkesskolkurser om minst 5 månader		Därav handikappade enligt enkäten
(i antalet ingår även elever vid företagskolor)		
Ht 1963	42 864	63 (0,15 %)
Ht 1964	46 794	61 (0,13 %)
Ht 1965	47 976	91 (0,19 %)
Ht 1966	48 423	123 (0,25 %)
Summa	186 057	338 (0,18 %)

Tidigare skolgång

En fråga i enkäten gällde uppgift om tidigare skolgång. Av intresse var att få fram i vilken utsträckning elever från specialskolor och liknande skolformer var representerade. I svaren har redovisats 74 elever eller 22 % med tidigare speciell skolgång. Av dessa 74 elever kom 21 från skola vid vanförelanstalt, 25 från specialskola för hörselskadade (även hörselklass), 10 från specialskola för synskadade, 16 från särskola och 2 från annan skolform (skola för cp-barn respektive undervisning i hemmet). För 53 elever saknas uppgift om tidigare skolgång. Övriga elever kom från vanlig grundskola, realskola eller motsvarande skolform. Hit har hänförts enstaka elever med gymnasium eller utbildning från vanlig yrkesskola.

Bostad och ekonomiska förmåner

Enkäten omfattade även uppgifter om elevernas bostadsförhållanden och ekonomiska förmåner under sista utbildningsåret. Kartläggningen av elevernas bostadsförhållanden visade att 167 elever (49 %) bodde i föräldrahemmet, 44 (13 %) i elevhem och 53 (16 %) bodde privat. För 74 elever (22 %) saknas uppgift om bostadsförhållanden. Bland de elever som bodde i elevhem var den största gruppen rörelsehindrade.

De ekonomiska förmåner som efterfrågades var bl. a. studiehjälp, utbildningsbidrag, förtidspension, invaliditetsersättning, invaliditetstillägg. I redovisningen förekommer 128 elever (38 %) med utbildningsbidrag från länsarbetsnämnd. Av dessa hade 16 därjämte studiehjälp. Härutöver har rapporterats att 40 elever vid Påhlmans handelsinstitut i Stockholm torde ha erhållit utbildningsbidrag.

Förtidspension hade 24 elever – huvudparten rörelsehindrade – vanligen i kombination med utbildningsbidrag. Invaliditetsersättning hade 6 elever och invaliditetstillägg 3 elever.

Bedömning av handikappad elev

Vid de ca 600 skolor som undersökningen omfattar har enligt lämnade uppgifter handikappade elever under den avsedda tiden undervisats vid 117 skolor och skolavdelningar. Från 58 av dessa skolor har uppgetts att särskild hänsyn har tagits till handikappade vid prövningen av inträdesansökningarna.

Av skolor som inte har haft handikappade elever har ca 60 uttalat att särskild hänsyn tas till handikappade. Detta torde få tolkas så – vilket i några fall framgår av skolornas kommentar – att skolan är positivt inställd till att ta emot handikappade elever. Bland övriga skolor har många angett att handikappad sökande inte förekommit varför frågan aldrig varit aktuell.

Många rektorer har angett att en bedömning av elevens möjligheter att klara utbildningen görs eller bör göras liksom prövning av frågan om det avsedda yrket är lämpligt eller möjligt att utöva för eleven. Härvid förekommer det att läkare och representanter för yrkesområdet deltar i prövningen av elevens förutsättningar. En hotell- och restaurangskola anser att restaurangyrkenas speciella karaktär gör det omöjligt att ta emot elever med svårare handikapp. Samråd med arbetsvården har redovisats från ett par håll. Anlagstest rekommenderas i några svar.

Uttalande som innebär att handikappade generellt sett inte skulle vara lämpade för viss utbildning eller visst arbetsområde har från flera håll gjorts i fråga om vårdområdet. Sålunda har anförts att vårdpersonalen har påfrestande arbetsuppgifter och inte bör vara handikappad. Dessutom krävs friskintyg för att bli antagen till utbildning inom detta område.

Från en skola har angetts att särskild nämnd med läkare, skolpsykolog, yrkesvalslärare och rektor granskar de sökandes förutsättningar. Det har även uppgetts att vissa platser främst är avsedda för elever som av sociala eller medicinska skäl är i speciellt behov av utbildning. Dessa elever tas emot även om betygen inte är fullt tillräckliga.

Några skolor uppger att intagning äger rum efter strikt poängmässiga principer – betyg och andra meriter. Från några skolor framhålls att intagning sker centralt och att man vid bedömningen av de sökande inte känner till förekomst av handikapp.

Från några håll har understrukits behovet av särskild utbildning för lärare som skall undervisa handikappade. Eftersom handledningen av handikappade elever är mer tidskrävande framhålls också att det är nödvändigt med större lärartäthet om handikappade skall undervisas.

Generellt gäller att i kommentarer och synpunkter från rektorer uttrycks en positiv inställning till handikappade elever. Samtidigt framhålls att särskilda resurser – som nu i stor utsträckning saknas i fråga om utrustning, lärarkrafter och lokaler – är nödvändiga för att handikappade elever skall kunna integreras i vanliga yrkesskolor.

Trappor, trösklar, trånga passager och svåra kommunikationer mellan olika lokaler inom en skolanläggning är enligt enkätsvaren exempel på förhållanden som försvårar skolornas möjligheter att ge de handikappade undervisning.

Planering för handikappade elever

Enkäten till skolstyrelserna innefattade frågor om planeringen för handikappade elever vid vanliga skolor för yrkesutbildning. De svar som kommit in från skolstyrelserna visar att hänsyn i viss utsträckning och på en del håll har tagits till de handikappade beträffande t. ex. entréförhållanden och hissar vid projektering av nya skolor.

I en del svar framhålls att i fråga om speciell utrustning och särskilda anordningar åtgärderna bör vidtas med hänsyn till de individuella förhållandena för varje handikappad elev. Några skolstyrelser uppger att frågan aldrig varit aktuell men att en positiv medverkan kan påräknas om handikappade önskar utbildning. Smärre byggnadsförändringar vid befintliga yrkesskolor uppges på sina håll vara en lösning.

Några skolstyrelser anser att svårt handikappade ibland måste hänvisas till större

yrkesskolor som är anpassade för att undervisa handikappade och i övrigt förfogar över särskild utrustning och andra resurser. Förbättrade statsbidrag för särskilda åtgärder vid utbildning av handikappade, t. ex. lärartimmar för individuell undervisning, tas också upp.

Handikapputredningens enkät har för en del skolmyndigheter utgjort en stimulans att ägna frågan om de handikappades yrkesutbildning ökad uppmärksamhet. Stockholms skoldirektion anför att överläggningar med yrkesskolrektorerna inom kort kommer att tas upp för att utreda vilka ytterligare åtgärder som kan vidtas för att underlätta för handikappade att få yrkesutbildning.

Skolornas lokaler och utrustning

Undersökningen sökte även klarlägga de lokalmässiga förutsättningarna för handikappade elever vid skolorna och förekomsten av särskild utrustning och särskilda anordningar som kunde underlätta undervisningen.

Fråga om skollokalerna gällde framför allt att söka få fram i vilken utsträckning en rullstolsbunden elev kunde utnyttja skolanläggningarna. De frågor som skulle besvaras avsåg entréförhållanden, förekomst av skollokal byggd i ett plan, tillgång till hiss, tillgång till toalett som var användbar för rullstolelev samt möjligheter till förflyttning mellan olika lokaler.

Beträffande särskild utrustning och speciella anordningar som kunde underlätta handikappades skolgång skulle uppgifter lämnas om särskild maskinell utrustning, tekniska och pedagogiska hjälpmedel, personlig assistans åt eleverna och om förekomsten av elevhem med möjlighet att ta emot handikappade elever. Åtgärder för att lösa frågan om elevernas möjlighet till färdtjänst och tillgång till parkeringsplats ingick i enkäten.

De uppgifter som kommit in är ofullständiga och utgör inte tillräckligt underlag för en samlad bedömning av lokalförhållandena m. m. för handikappade elever in-

om yrkesskolområdet. Många skolor som i övrigt är representerade i det inkomna materialet har inte besvarat dessa frågor. En del skolor har provisoriska lokaler, andra bedriver undervisning i den allmänna skolans lokaler eller i förhyrda lokaler. Större yrkesskolor har ofta undervisning i flera olika byggnader och det har i många fall inte varit möjligt att med ledning av lämnade uppgifter få närmare kännedom om de olika lokalerna.

Sammanlagda antalet skolor och självständiga skolavdelningar som i något avseende har lämnat uppgift om sina skollokaler utgör ca 380. Skolor med endast deltidskurser och utan egna lokaler har frånräknats. I det angivna antalet ingår även skolor som inte har lämnat specificerade uppgifter eller som har flera olika skollokaler för vilka särredovisning inte har lämnats.

Enligt de inkomna enkätsvaren föreligger endast i begränsad omfattning resurser som möjliggör eller underlättar utbildning för handikappade elever. Sålunda har för ca 25 skolor angetts att lokalmässiga och andra förutsättningar finns för att rullstolelev skall kunna utnyttja skolanläggningen. Toalett som kan användas av rullstolelever saknas dock vid flera av de skolor som i övrigt syns vara lämpade att ta emot sådana elever. Skolhus i ett plan eller med hiss som kan användas av rullstolsbundna elever har redovisats för ytterligare ca 110 skollokaler. En del av dessa har dessutom entré genom vilken elever i rullstol kan passera och lokalerna är även i vissa andra avseenden tillgängliga för sådana elever.

Mindre ändringar i skollokalerna, t. ex. anordnande av rullbanor, gångstöd och borttagande av trösklar, är enligt svaren i många fall tillräckliga för att göra skolorna anpassade för handikappade elever. Avsaknaden av hiss framhålls i flera svar som ett hinder för att kunna ta emot rörelsehindrade elever.

Det framhålls som väsentligt att alla lokaler som måste utnyttjas under utbildningen är tillgängliga för eleverna. I några kommentarer påpekas att ett väl utrustat elevhem i nära anslutning till undervisningsloka-

lerna väsentligt skulle underlätta handikappades skolgång.

Ofta återkommande synpunkter i enkätsvaren är att skolorna inte har planerats med tanke på handikappade elever. I fråga om en del skolor som har uppförts eller byggts om under senare år har dock åtgärder för handikappade vidtagits. Såväl skolstyrelser som rektorer har också i många fall meddelat att planerade nya skolor kommer att få handikappvänlig utformning. En rektor har i detta sammanhang anfört att handikapputredningens enkät har kommit honom att inse vikten av att nya skollokaler utformas så att även handikappade kan tas emot som elever.

När det gäller »övriga åtgärder» – särskild utrustning och särskilda anordningar som kan underlätta utbildning för handikappade – visar utredningsmaterialet att anordnande av parkeringsplats är den vanligaste och i många fall den enda särskilda åtgärd som har vidtagits. Ett 80-tal skolor har anfört att parkeringsplats är tillgänglig.

Åtgärder för att handikappade elever skall kunna komma till och från skolan har vidtagits vid ca 20 skolor. Som anordnare av sådan färdtjänst redovisas i de flesta fall kommunen eller länsarbetsnämnden.

I ca 15 skolor lämnas sjukgymnastik eller annan medicinsk behandling åt handikappade elever.

Särskild personlig service åt handikappade elever vid förflyttning, måltider osv. har redovisats vid 15 skolor. Det är framför allt kamrater och personal som lämnar denna hjälp och som därigenom har gjort det möjligt för de handikappade eleverna att gå i skolan. Av skolor med elevhem har ett 10-tal uppgett att handikappade elever kan bo i elevhem men att förutsättningen är att de får hjälp av kamrater och personal.

Assistans eller särskilda åtgärder för handikappade elever vid fullgörande av skriftliga eller laborativa uppgifter har redovisats av 3 skolor. Av dessa skolor har en uppgett att elev fått handledning av lärare och en att synskadad elev skrivit sina prov med punktskriftsmaskin. Särskild maskinell utrustning och särskilda tekniska och peda-

gogiska hjälpmedel, främst för synskadade och hörselskadade, har redovisats av ca 25 skolor.

Sammanfattning

Handikapputredningens yrkesskolundersökning, som omfattar ca 600 yrkesskolor, visar

att 338 medelsvårt och svårt handikappade elever – av totalt 186 000 elever – höstterminerna 1963–1966 skrevs in vid yrkesskolkurser om minst fem månader,

att av dem 41 har angivits som svårt handikappade,

att 117 av skolorna har meddelat undervisning för handikappade elever,

att elever med rörelsehinder och hörselskador är starkast representerade bland de elever med handikapp som fick utbildning,

att flertalet elever har fått utbildning i facken kontor och handel samt industri och hantverk,

att av de handikappade eleverna 47 var äldre än 23 år,

att hälften av de handikappade eleverna bodde i sitt föräldrahem,

att skolorna i allmänhet har förklarat sig beredda att ta emot handikappade elever,

att särskilda stödåtgärder, t. ex. ökad lärartäthet, enligt skolornas mening behövs för att kunna undervisa handikappade elever,

att 25 skolor har förklarat sig ha lokalmässiga förutsättningar att undervisa rullstolsbundna och andra elever med särskilda behov,

att nya skolor som planeras avses få sådan utformning att handikappade elever kan tas emot.

Bilaga 6 Rapportering av handikappade barns skolgång

Av undervisningsrådet hos skolöverstyrelsen Karin Lundström

I handikapputredningens uppdrag ingår att pröva bl. a. frågor om platser av riks-karakter för undervisning och vård av svårt rörelsehindrade barn med komplicerande handikapp samt frågor om yrkesutbildningen för de svårast handikappade. För att bedöma behovet av utbildningsplatser för sådana elever behövs allsidiga och lätt tillgängliga uppgifter om handikappade skolelever. Inget organ kan f. n. tillhandahålla samlade uppgifter om barnens särskilda behov, ålder, hemort och skolutbildning.

Handikappade barn får i allt större utsträckning såväl grundskolutbildning som gymnasial utbildning inom det ordinarie skolväsendet. Därför är det angeläget att de planerande organen har god överblick över skolsituationen för dessa barn.

Allmän hälsokontroll

En departementspromemoria om hälsokontroll av 4-åringar (Socialdepartementet Stencil 1966: 9) har legat till grund för normer för sådan hälsokontroll, vilka har utarbetats inom socialstyrelsen och lagts fram som förslag den 31.5.1968 i serien »Socialstyrelsen redovisar» nr 2: Hälsokontroll av 4-åringar.

Syftet med hälsokontrollen är att klarlägga förekomsten av sjukdomar och handikapp hos barn i förskoleåldern. Hälsokontrollen är avsedd att ingå i den förebyggande barnvården. Den innebär en viktig

utbyggnad av verksamheten. Erfarenheterna från hälsokontrollen bör kunna bilda ett gott underlag för planering av behandlings-, vård- och undervisningsresurserna för handikappade barn och ungdomar. Uppgifterna från hälsokontrollen skall följa barnet tills det börjar skolan. Då övertar skolhälsovården ansvaret.

Inom skolhälsovården finns goda möjligheter att även under skoltiden mer ingående kontrollera de handikappade barnens och ungdomarnas hälsotillstånd och se till att de får möjlighet till vård och kontroll. Skolgången bör följas med största noggrannhet så att skolans resurser maximalt utnyttjas och barnet får en utbildning som svarar mot behov och förmåga. Genom tillkomsten av hälsokontrollen för 4-åringar får skolan större möjlighet än tidigare att göra en adekvat skolplanering även för handikappade.

Ansvar för alla elevers skolrättighet och skolplikt

Det är önskvärt att få klarhet om gällande bestämmelser om elevers skolplikt och skolrättigheter är tillräckliga för att garantera att inga barn går miste om undervisning och utbildning.

De nu gällande skolpliktsbestämmelserna m. m. innebär bl. a. följande. Skollagen 1962: 319 (ändrad 1965: 247), skolstadgan 1962: 439 (ändrad 1966: 114) och special-

skolstadgan 1965: 478 reglerar frågorna om skolplikt och skolrättighet för alla barn utom de psykiskt utvecklingsstörda. Skolplikt och skolrättighet för dem regleras i lagen 1967: 940 angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda («Omsorgslagen») och stadgan 1968: 146 i samma ämne («Omsorgsstadgan»).

Skollagen föreskriver att varje kommun skall sörja för undervisning av barn i grundskola. Staten sörjer för undervisningen i specialskola av barn som på grund av syn-, hörsel- eller talskada inte kan följa undervisningen i grundskolan.

Omsorgslagen ålägger landstingen (och de landstingsfria städerna) att bereda psykiskt utvecklingsstörda som bor inom landstingsområdet undervisning, vård och omsorger i övrigt.

Skolstyrelsen har skyldighet att ta behövliga initiativ för att bereda barn och ungdom tillfredsställande utbildning (skollagen 2 kap. 9 §) och se till att skolpliktiga elever fullgör sin skolgång. Skolstyrelsen skall även föra anteckningar över skolpliktiga barn (skolstadgan 2 kap. 19 §).

Enligt 75 § folkbokföringskungörelsen 1967: 495 skall länsstyrelsen årligen före den 1 april till skolstyrelsen sända skolkort för varje barn i kommunen, som under året fyller 7 år och är upptaget i länsstyrelsens register. Inträffar ändring i detta register ifråga om barn som under året fyller lägst 7 och högst 16 år har länsstyrelsen likaså skyldighet att snarast underrätta skolstyrelsen härom genom personavi.

Enligt samma stadgande i folkbokföringskungörelsen meddelar centrala folkbokförings- och uppborgsnämnden efter samråd med skolöverstyrelsen närmare anvisningar om tillämpningen av dessa bestämmelser.

Skolstadgan innehåller föreskrifter om specialundervisning (5 kap. 42–44 §§) och om särskild undervisning av sjuka barn m. fl. (5 kap. 47 § ff). Denna stadga reglerar slutligen skolstyrelsens skyldigheter beträffande anmälan av vissa barn till speciellt för dem ordnad undervisning (6 kap. 6–7 §§).

Föräldrar delar med skolstyrelsen ansvaret för barnets skolgång (skollagen 6 kap.

38 §). De skall anmäla sina barn för inskrivning det år dessa fyller 7 år. Föräldrarna skall i god tid meddela skolstyrelsen hur de ämnar ordna barnets undervisning om barnet inte skall gå i grundskolan i hemkommunen. Likaså skall föräldrarna anmäla sitt barn vid inflyttning i kommun (skolstadgan 6 kap. 1–4 §§). Om föräldrarna inte har vårdnaden om barnet tillkommer dessa skyldigheter barnets vårdnadshavare.

Föräldrar och skolmyndigheter har således gemensamt ansvaret för barnets skolgång. Gällande bestämmelser syns ge garantier för att alla barn anmäls till skolundervisning.

I vissa fall har underlåtenhet i fråga om barns skolgång kunnat konstateras eller att barn har placerats i fel skola eller skolform. Detta synes i de påtalade fallen inte ha hängt samman med »luckor» i bestämmelserna utan med att de ansvariga inte har känt till eller följt gällande bestämmelser.

Skyldighet att redovisa handikappade elevers skolgång

Av det föregående framgår att syn-, hörsel- och talskadade barn har skolplikt och skolrättighet i specialskola och psykiskt utvecklingsstörda barn i särskola. Dessa skolformer har »undervisning som är särskilt ordnad» för dessa barngrupper. Den lokala skolstyrelsen skall se till att barn som på grund av angivna handikapp inte kan följa undervisningen i grundskolan anmäls till specialskola och särskola (skolstadgan 6 kap. 7 §).

För barn med rörelsehinder – som behöver vård eller undervisning »på vanförestalt eller liknande» – finns inte skolplikt i annan skolform än den vanliga grundskolan. Om föräldrarna önskar placering av barnet i särskild skola för rörelsehindrade är det emellertid skolstyrelsens skyldighet att hjälpa till med anmälan till sådan skola (skolstadgan 6 kap. 7 §, andra stycket). För de handikappade barn som åsyftas i denna paragraf har alltså skolstyrelsen ett särskilt ansvar och särskilda

skyldigheter. Skolstyrelsen har likaså särskilda skyldigheter när det gäller undervisning för barn, som »på grund av lyte, långvarig sjukdom eller liknande omständighet» inte kan delta i vanligt skolarbete (skolstadgan 5 kap. 47 §).

När det gäller elever i grundskolan som beräknas få särskild undervisning hela läsåret – »sjuka barn» – skall skolstyrelsen årligen före den 15 september till länskolnämnden sända förteckning över dessa barn. Detta gäller också barn som är kyrkobokförda i kommunen och som vistas på vanförestalt eller liknande institution (skolstadgan 6 kap. 8 §). Hos länskolnämnden finns författningsenligt alltså dessa båda elevgrupper kontinuerligt förtecknade. Begränsningen till elever som behöver undervisning »vid vanförestalt eller liknande» gör förteckningen föga användbar exempelvis vid undersökningar om handikappades skolgång i specialskola och särskola. Tolkningen av vilka barn som hör till »liknande anstalt» växlar länskolnämnderna emellan.

När syn-, hörsel- och talskadade barn har anmälts för skolgång i specialskolan prövas deras rätt till undervisning i denna skolform av vederbörande specialskolstyrelse (specialskolstadgan 12 §). Inom varje specialskola förtecknas skolans elever på samma sätt som i grundskolan. Någon skyldighet syns emellertid inte föreligga för skolstyrelsen i barnets hemkommun eller för specialskolans styrelse att till länskolnämnden sända förteckningar över de skolpliktiga syn-, hörsel- och talskadade barn som fullgör skolplikten i specialskolan.

Inskrivning i särskola beslutas av särskolchefen (omsorgslagen 27 §) efter samråd med överläkaren vid omsorgsstyrelsen (i vissa fall av beslutsnämnd för psykiskt utvecklingsstörda).

Det åligger särskolchefen att föra förteckning över eleverna (omsorgsstadgan 27 §). Skyldighet att hålla länskolnämnden underrättad om elever som är inskrivna i särskola föreligger inte.

Det framgår av den gjorda sammanställningen av skolpliktsbestämmelser m. m. att

omfattande skyldigheter åvilar skolstyrelser och rektorer när det gäller att föra anteckningar över skolpliktiga elever och att hålla varandra underrättade om elevers flyttningar och elevers fullgörande av skolplikten. Varje enskild skolstyrelse syns sålunda ha tillgång till kontinuerligt förda uppgifter i varje fall om vilka elever som fullgör skolplikt i specialskola, i skola för rörelsehindrade i annan kommun än hemkommunen eller i annan skola för handikappade (exempelvis de s. k. Järna-anstalterna och epileptikerskolorna). Varje särskolchef för förteckning över psykiskt utvecklingsstörda elever.

Det är en brist i gällande föreskrifter att inte alla sådana uppgifter från den enskilda kommunens skolväsen finns samlade även hos länskolnämnden. I och med att länskolnämnden under senare år har fått tillsynen över specialskolan och särskolan måste det också från länskolnämndens synpunkt vara angeläget att få samlade uppgifter från kommunerna om vilka speciella åtgärder som har vidtagits för handikappades skolgång. Det rör sig här om relativt små grupper elever. Specialskolan för synskadade omfattar ca 300 skolpliktiga, specialskolan för hörsel- och talskadade ca 500, särskolan ca 8 000. Antalet rörelsehindrade elever i skolor med elevhem är f. n. ca 300.

Om rapportskyldigheten beträffande elever som beräknas få »särskild undervisning hela läsåret» (skolstadgan 6 kap. 8 §) utvidgas till att gälla de handikappade elever för vilka kommunens egna resurser är otillräckliga eller för vilka skolplikten innebär skolgång i specialskola eller särskola får länskolnämnden värdefulla data även om dessa elever och deras skolgång. Tidpunkten för att sända förteckningarna till länskolnämnden bör flyttas till exempelvis den 15 oktober så att skolstyrelserna dessförinnan kan ställa samman uppgifterna. Genom den årliga rapporteringen hålls förteckningen aktuell. Den gör det lättare för länskolnämnden, skolöverstyrelsen och andra intressenter att följa utvecklingen på området. Genom kompletterande uppgifter

om handikappade för vilka undervisnings-
åtgärder har kunnat genomföras i hem-
kommunens skolväsen kan bl. a. integrere-
ningssträvandena följas och belysas.

Rapportering av handikappade i icke-obligh- toriska skolor

Det är önskvärt att rapportering till regio-
nal eller central myndighet kommer till
stånd. Rapporteringen bör avse såväl vid-
tagna som behövliga men inte lokalt ge-
nomförbara åtgärder för frivillig fortsatt
utbildning av handikappade efter genom-
gången grundskola, bl. a. för att samordna
resurser och skapa utbildningsplatser.

Om den tidigare nämnda rapportskyldig-
heten genomförs medför det att man re-
dan under elevernas skolpliktstid länsvis
har uppgifter för planering av elevernas
skolgång på det gymnasiala stadiet.

Förslag till ändrad lydelse av vissa för- fattningar

Följande ändringar tillgodoser de redovi-
sade behoven.

A) Skolstadgan 6 kap. 8 § ges följande
lydelse:

Skolstyrelsen skall årligen före den 15
oktober till länskolnämnden insända för-
teckning över

1. elever vid grundskolan vilka beräknas
få särskild undervisning under hela läsåret

2. i kommunen kyrkobokförda skolplik-
tiga barn som undervisas i specialskolan
eller särskolan, (som är inskrivna vid van-
förestanstalt) eller som vistas i elevhem som
har anordnats enligt lagen 1965:136 om
elevhem för vissa rörelsehindrade barn
m. fl.

3. skolpliktiga barn som är inskrivna
i annan skola eller anstalt än som nu
nämnts och där får undervisning.

B) Specialskolstadgan kompletteras med
en bestämmelse om att det åligger styrelse,
alternativt rektor för specialskola, att årligen
före den 15 september till skolstyrelsen
i varje elevs hemkommun inge uppgift om
att eleven fullgör skolgången i specialskolan

med angivande av årskurstillhörighet. När
elevens skolplikt i specialskolan har upphört
bör även detta meddelas skolstyrelsen i
hemkommunen.

C) Omsorgsstadgan bör kompletteras med
motsvarande bestämmelser som specialskol-
stadgan.

Bilaga 7 Gymnasial utbildning för svårt handikappade

Av prorektorn vid Göteborgs universitet Sven-Olof Brattgård, byrådirektören hos arbetsmarknadsstyrelsen Seved Eriksson och undervisningsrådet hos skolöverstyrelsen Karin Lundström

De handikappades skolmöjligheter

Handikapputredningen skall enligt sina direktiv utreda frågan om yrkesutbildning för svårt handikappade. Utvecklingen inom skolväsendet medför att yrkesutbildningen samordnas med gymnasiet och fackskolan. Yrkesutbildningen för de svårast handikappade bör därför anordnas inom ramen för denna gymnasiala skola (gymnasium, fackskola och yrkesskola).

Det bör inledningsvis framhållas att de handikappades utbildningssituation i hög grad är beroende både av de åtgärder som har vidtagits inom grundskolan för elever med olika handikapp och av de åtgärder som kan vidtas för eleverna inom den gymnasiala utbildningen. Det är nödvändigt att se de svårt handikappades gymnasiala utbildning i ett totalsammanhang. Pedagogiska, medicinska, sociala och arbetsmässiga aspekter bör bedömas samtidigt. Det gäller att öka elevernas egna förutsättningar genom medicinsk rehabilitering, att ge bättre utbildning och bredda deras möjligheter inom arbets- och yrkesliv. Den handikappades kunskaper och färdigheter men också hans sociala och psykologiska anpassning måste bli sådan att han kan leva ett i största möjliga utsträckning normalt liv med sociala och kulturella kontakter, produktivt arbete och inspirerande fritidsaktivitet. Det är viktigt att samhället anpassar sig till de handikappade så att de liksom alla andra kan

utnyttja de anordningar av skilda slag som är tillkomna för medborgarna i allmänhet.

Under det senaste årtiondet har mycket gjorts för att anpassa samhället till de handikappades behov. Den väldiga utvecklingen inom utbildningen med ökande pedagogiska insatser, den kraftigt stigande bostadsstandarden med de allt större möjligheterna att anpassa bostäderna till de handikappade, den allt bättre tillgången på tekniska hjälpmedel, medicinska och sociala åtgärder i rehabiliterande syfte och arbetsvårdens förstärkta resurser har förbättrat situationen för de handikappade. Ett led i strävandena är att göra det möjligt också för de svårast handikappade att få en fullgod utbildning.

Genom olika åtgärder på skolans område, medicinsk rehabilitering och ökade sociala insatser har de handikappade fått möjlighet till grundskolutbildning. Även för svårt rörelsehindrade barn som av olika skäl inte kan genomföra sin skolgång har 1965 års elevhemslag – genom anordningar för boende, vård och behandling – skapat förutsättningar för en fullgod utbildning och omvårdnad.

Det är självklart att den fortsatta och frivilliga utbildningen inom de tre gymnasiala skolformerna skall stå öppen för de handikappade. Nuvarande bestämmelser och resurser torde i huvudsak innebära att ungdomar med lätt eller medelsvårt, i vissa fall även svårt handikapp men med i övrigt ordinarie studieförutsättningar kan delta i och

tillgodogöra sig utbildningen i gymnasium, fackskola och yrkesskola. Det är emellertid ofrånkomligt att den gymnasiala undervisningen, samtidigt som den strävar efter att tillgodose elevernas önskemål och behov, ställer stora krav på deras fysiska och psykiska uthållighet och mognad. Den gymnasiala undervisningen förutsätter att eleverna har fått grundläggande kunskaper i den obligatoriska skolan och att de har färdigheter och förmåga att hämta in nya kunskaper. Det är inte ovanligt att en svår eller komplicerad funktionshämning har försenat eller försvårat elevens utveckling ifråga om dessa förutsättningar. För dessa elever måste ökade resurser skapas så att även de får större frihet att välja yrke och bättre kan utnyttja sina resurser och anlag.

Genom samordningen av de tre skolformerna gymnasium, fackskola och yrkesskola till en sammanhållen enhet kommer utbildningen för de handikappade liksom för andra elever att underlättas. Friheten att välja studieinriktning ökar. Det är viktigt att den gymnasiala skolan får resurser som motsvarar dem som finns inom grundskolan när det gäller att tillgodose handikappades behov.

Frekvenser

1966 års utredning inom skolöverstyrelsen angående åtgärder för rörelsehindrade elever i grundskolan (RH-utredningen) sammanställde ett material baserat på undersökningar av Mitchell-Ingram, von Sydow och Brattgård-Olow. Enligt detta material syns det realistiskt att räkna med att ca 1,5 % av antalet födda barn har sådan cp-skada att särskilda pedagogiska åtgärder behöver övervägas. Vid en schablonberäkning av 100 000 födda per år innebär detta 150 barn per årsklass. Ca 40 % eller ca 60 av dessa barn är enligt Brattgård-Olow psykiskt utvecklingsstörda och skall alltså få sin undervisning i särskolan. De återstående ca 90 (60 %) barnen bör få del av det övriga skolväsendets undervisning. Härtill bör enligt 1958 års CP-utredning läggas ett antal barn, motsvarande en femtedel av hela an-

talet cp-skadade, dvs. ca 30 barn per årsklass, vilka har annat rörelsehinder än cp-skada och som behöver speciella insatser.

Sammanlagt bör genom det allmänna skolväsendets försorg eller i nära anknytning till detta utbildningsresurser ställas till förfogande för ca 120 rörelsehindrade barn per årsklass.

RH-utredningen beräknade antalet barn som behöver omfattande eller åtminstone relativt omfattande åtgärder till 0,4–0,5 % av hela antalet barn i varje årsklass, dvs. 40–50 barn. Dessa elever beräknades i allmänhet behöva behandling och bostad på sådana elevhem som avses i elevhemslagen.

Socialstyrelsen redovisar i skriften »Hälsokontroll av 4-åringar», bl. a. från en klinisk kartläggning av rörelsehindrade barn i åldern 4–16 år i Malmöhus läns landstingsområde att 1,3 % av alla barn är svårt rörelsehindrade. Enligt skolöverstyrelsens undersökning av 7-åringar, födda 1960, var i Malmöhus läns landstingsområde 0,6 % svårt och 0,5 % medelsvårt rörelsehindrade. Skillnaden torde bero på att i det ena fallet en medicinsk kartläggning åsyftas, i det andra en pedagogisk. Jämförda med varandra visar frekvensundersökningarna att den dimensionering för gymnasial utbildning av de svårast rörelsehindrade som förordas i det följande inte kan anses för högt tilltagen.

Förutom denna grupp svårt handikappade barn och ungdomar finns barn inom varje årsklass med mindre uttalade fysiska handikapp. Dessa barn har i stor utsträckning kunnat genomföra grundskoloutbildning inom den vanliga skolan. Detta har kunnat ske genom olika speciella åtgärder (specialundervisning) och särskilda stödåtgärder, såsom tekniska hjälpmedel, personell assistans och transportbidrag. Det är omöjligt att med säkerhet ange antalet elever det här är fråga om. Under läsåret 1967/68 har emellertid sammanlagt 150 elever i grundskolan, gymnasium, fackskola och yrkesskola fått tekniska hjälpmedel, personell assistans och transporthjälp genom skolöverstyrelsen.

Handikapputredningen har i sitt arbete konstaterat (jfr bilaga 2) att psykiska be-

svär förekommer i stor utsträckning bland vanföreanstalternas yrkesskolelever. Även dessa handikappade ungdomar bör få möjligheter till ändamålsenlig utbildning inom den gymnasiala skolan. Genom dimensionering av utbildningskapaciteten enligt vad vi förordar kan även dessa gruppers problem beaktas.

Till gruppen handikappade för vilka särskilda åtgärder kan vara aktuella inom den gymnasiala skolan hör också de elever som har mera uttalade syn- och hörselskador. För de ungdomar som är gravt hörselskadade byggs f. n. upp en gymnasial utbildning knuten till skolverksamheten i Örebro. Denna grupp handikappade påverkar därför inte nämnvärt de här angivna frekvens-talen. För gruppen gravt synskadade har blindvårdsutredningen lagt fram förslag som ännu inte slutgiltigt har behandlats.

Stödåtgärder för handikappade elever i vanliga skolor

Pedagogiska åtgärder

Skolstadgans bestämmelser om speciella åtgärder (specialundervisning) och särskilda stödåtgärder innebär att skolsituationen även för det gymnasiala stadiets elever kan underlättas inom den ordinära skolans ram.

Det nya gymnasiets konstruktion syns i stort sett ge möjligheter för den handikappade eleven – liksom för hans icke-handikappade kamrater som av andra skäl inte fullt kan utnyttja inlärningssituationen – att genom successivt tillval och genom val av mindre omfattande studiekurs anpassa studiegången efter individuella förutsättningar. Även möjligheterna att genom s. k. förlängd undervisning efter normalstudietidens slut fullborda studierna i det eller de ämnen, varmed lärokursen kan ha reducerats, beräknas tillgodose vissa elevers behov av att i sin egen takt fördjupa kunskaperna.

Yrkesskolan har sin speciella inlärningssituation. Den innebär i väsentlig grad ett inhämtande av yrkestekniska färdigheter, övning av motorik, handlag och praktisk bedömningsförmåga.

Erfarenheten har visat att såväl anpassningen till den praktiska arbetsmiljön som den tidsmässigt korta och koncentrerade yrketeorin ofta innebär stora svårigheter för en del handikappade elever. Det är därför nödvändigt att skapa möjligheter till sådan komplettering av grundkunskaperna att yrketeorin inte medför alltför stora hinder för elever att genomgå yrkesutbildning. Redan nu görs inom yrkesutbildningen en starkt individualiserad uppläggning av bl. a. självinstruerande utbildning vari teori och praktik integreras. Denna utveckling bör ytterligare främjas så att man inom ramen för den numera allmänt tillämpade serie- eller blockutbildningen ger möjlighet till individuellt tillrättalagda utbildningsvägar. I senare sammanhang förordas att för de svårast handikappade skall finnas s. k. förlängd undervisning även inom fackskolan och yrkesskolan.

Medicinska åtgärder

Handikappade elever i grundskolan som kan gå i vanlig skola skall beträffande medicinsk vård och rehabilitering repliera på samhällets allmänna resurser. I RH-utredningens förslag, som senare antogs av skolöverstyrelsen, ingick att de skolor som kan förvänta flera handikappade elever skall se till att det finns lokaler för fysikalisk terapi m. m. Sjukvårdshuvudmännen skall svara för att eleverna får sin medicinska vård och behandling.

De av RH-utredningen föreslagna åtgärderna bör också gälla gymnasier, fackskolor och yrkesskolor. Vid om- och nybyggnad av gymnasiala skolor måste alltid beaktas att de blir tillgängliga för handikappade elever och att det finns lokaler för deras medicinska vård. Det är viktigt att varje skoldistrikt ser till att de snabbt får skolenheter som är anpassade för handikappade. Det är också viktigt med ett aktivt samarbete mellan skolläkaren och de specialläkare inom rehabiliteringsfältet som har ansvar för elevernas behandling.

Yrkesrådgivning och arbetsprövning

Genom tillkomsten av den gymnasiala skolan har de handikappade ungdomarna fått ökade möjligheter till ett mer realistiskt yrkesval. Detta ställer ökade krav på effektiv yrkesrådgivning. Utbildningen för elever i yrkesskola och fackskola är mer direkt inriktad på ett yrke än vad undervisningen i gymnasiet är. Det är väsentligt för de handikappade att de under den gymnasiala skoltiden får tillgång till yrkesrådgivning, anlagstest och när det behövs kvalificerad arbetsprövning i sådan utsträckning att de kan välja ett yrke som passar dem. Ett ökat samarbete mellan skolan, den medicinska rehabiliteringen och arbetsmarknadsstyrelsens organ bör eftersträvas. Det är också viktigt att genom de centrala organens medverkan fortlöpande samla de erfarenheter som kan vinnas genom olika åtgärder.

Boende och vårdartjänst

Genom en utbyggnad av stödåtgärder för handikappade elever i den gymnasiala skolan motsvarande dem som finns inom grundskolan skapas förutsättningar för en decentralisering av verksamheten och en ökad integrering. Detta medför att den handikappade eleven i större utsträckning än tidigare kan vistas i sin hemort under gymnasietiden. Många elever har dock inte tillgång till gymnasial skola i sin hemort. Deras handikapp kan förorsaka svårigheter att resa mellan hemorten och studieorten.

För elever inom gymnasium, fackskola och yrkesskola har på olika håll inrättats inackorderingshem. Dessa hem är särskilt betydelsefulla för elever med handikapp. Hemmen bör göras handikappvänliga. De bör stå öppna för alla handikappade elever i gymnasial ålder, dvs. även för dem som går på utbildning vid handelsskolor och liknande.

Många handikappade elever behöver extra hjälp i form av vårdartjänst. Vårdartjänst förekommer inte vid de vanliga inackorderingshemmen. I och med att dessa i högre

grad än tidigare skall ta emot handikappade elever bör vårdartjänst ordnas vid dem. Vårdartjänst kan utformas olika alltefter lokala förhållanden, t. ex. genom att utnyttja hemvårdarinnor eller särskild personal knuten till inackorderingshemmen.

Sammanfattning

Genom tillkomsten av stödåtgärder inom den gymnasiala skolan har förutsättningar skapats för en decentraliserad och integrerad utbildning för handikappade ungdomar. Denna skolform bör tillförsäkras ytterligare resurser i form av specialklasser av samma slag som finns inom grundskolan. Utbildningen med dess förstärkta resurser skall stå öppen för alla handikappade som kan tillgodogöra sig den och vilkas behov inte kan tillgodoses på annat sätt. Skollokalerna skall göras handikappvänliga.

Den medicinska vården och behandlingen för handikappade i gymnasial utbildning bör repliera på de resurser som sjukvårdshuvudmännen tillhandahåller.

Med hänsyn till vikten av en adekvat och realistisk yrkesrådgivning för de handikappade eleverna bör ett ökat samarbete mellan skolan, den medicinska rehabiliteringen och arbetsmarknadsstyrelsens organ komma till stånd.

För handikappade elever som inte kan få sin gymnasiala skolgång ordnad på hemorten och för vilka särskilda utbildningsmöjligheter av rikskaraktär inte behöver utnyttjas bör boende och vårdartjänst ordnas genom de inackorderingshem som finns för gymnasier, fackskola och yrkesskola. Inackorderingshemmen bör göras handikappvänliga.

Särskilda utbildningsmöjligheter

För att svårt handikappade skall kunna gå i gymnasium, fackskola eller yrkesskola måste deras behov av kvalificerad medicinsk behandling och vård, personell assistans och pedagogiska och tekniska stödåtgärder tillgodoses. Det är viktigt att behovet tillgodoses utan att eleven isoleras vare sig i sin utbildnings-, boende- eller fritidssituation.

Elevhemsorganisationen för rörelsehindrade barn i grundskolan och de åtgärder vid byggnads- och lokalplaneringen som successivt genomförs inom all skolplanering kommer att underlätta den decentralisering av undervisningen som i allmänhet är önskvärd från såväl föräldrarnas som elevernas synpunkt. Flertalet handikappade elever kommer därigenom att få sin gymnasial utbildning inom den ordinarie gymnasiala skolorganisationen. Resurser måste emellertid finnas också för den mindre grupp som handikapputredningens direktiv har angivit som de svårast handikappade. Eftersom eleverna i denna grupp beräknas komma från hela landet, bör den gymnasiala utbildningen för dem anordnas centralt och förläggas till en från kommunikationssynpunkt väl belägen ort. Tillgång till behövlig medicinsk expertis – pediatrik, ortopedisk, psykiatrisk och neurologisk – bör vara säkrad. Skolväsendet på orten bör vara väl utbyggt för att ge nära anknytning till befintlig utbildning i gymnasium, fackskola och yrkesskola. Förutsättningar att ordna kvalificerad arbetsprövning bör föreligga. Föreningsliv, fritidsverksamhet och tillgång till kulturella och förströelsebetonade aktiviteter av olika slag bör finnas så att en naturlig kontakt även med jämnåriga icke-handikappade kan etableras och stimuleras.

Vi räknar med att skolmyndigheterna i den ort till vilken verksamheten för svårt handikappade förläggs är beredda att medverka till att undervisningsenheter för svårt rörelsehindrade elever kan förläggas till lämpliga gymnasiala skolenheter på orten.

Anordnandet av en permanent gymnasial skola för de svårast handikappade måste föregås av särskild planering med hänsyn till valet av förläggningsort, läge inom orten, anpassning till befintliga skolenheter m. m. För att verksamheten skall komma igång så snart som möjligt torde därför en provisorisk lösning böra komma till stånd genom en omliggning av den verksamhet som nu bedrivs vid Norrbackainstitutet.

De särskilda utbildningsresurser som här förordas kommer i första hand att utnyttjas av den grupp handikappade på 40–50 per årskurs som under grundskoltiden har replierat på elevhem för handikappade. Eftersom inte alla dessa elever kommer att gå i den gymnasiala skolan beräknar vi antalet elevplatser per årsgrupp till ca 40.

Möjligheterna till förlängd undervisning ingår inte reguljärt i fackskolans och yrkesskolans individualiserande resurser. Gruppen svårt rörelsehindrade beräknas till minst 50 % behöva den reservmöjlighet som förlängd undervisning innebär. När det gäller dessa elever bör fackskolan och även yrkesskolan i större utsträckning än nu få samma möjligheter i detta avseende som gymnasiet redan har. Utbildningstid och utbildningsplatser inom gymnasial utbildning bör beräknas bl. a. med hänsyn härtill. Den gymnasiala utbildningen beräknas kunna bli successivt utbyggd enligt omstående tablå (åk = årskurs).

Utöver denna grupp elever bör man räkna med att ytterligare handikappade – till följd av progredierande skador med stigande ålder, nytillkommande handikapp genom trafikskador och sjukdomar, vissa psykiska handikapp m. m. – kan behöva repliera på de här aktuella resurserna. Det kan därför vara lämpligt att de särskilda utbildningsplatserna i den gymnasiala skolan beräknas för ca 130 elever.

Utbildningens syfte och allmänna utformning

Utbildningsplatserna i den särskilda gymnasiala skolan är främst avsedda för svårt handikappade elever. Dessa behöver redan på ett tidigt stadium en flexibelt utformad studiegång så att de kan få sina personliga förutsättningar utredda, stärkta och utvecklade. Det måste bli fråga om individuella omsorger, där mål och metoder sätts i relation inte i första hand till vad den handikappade saknar ifråga om förutsättningar för utbildning utan till vad han har och hur

Det beräknade antalet elever läsåren 1969/70—1972/73 i en gymnasial skola för svårt rörelsehindrade m. fl.

Skolform	Läsår							
	1969/70		1970/71		1971/72		1972/73	
Gymnasium	åk 1	10	åk 1	10	åk 1	10	åk 1	10
			åk 2	10	åk 2	10	åk 2	10
					åk 3	10	åk 3	10
							förlängd undervisning	5
Fackskola	åk 1	10	åk 1	10	åk 1	10	åk 1	10
			åk 2	10	åk 2	10	åk 2	10
					förlängd undervisning	5	förlängd undervisning	5
Yrkesskola	åk 1	20	åk 1	20	åk 1	20	åk 1	20
			åk 2	20	åk 2	20	åk 2	20
					förlängd undervisning	10	förlängd undervisning	10
Totalt	40	80	105	110				

detta skall tillvaratas och utnyttjas konstruktivt och på ett realistiskt sätt.

Syftet med utbildningen bör ges en extra dimension. När handikappet är så svårt att möjligheterna att välja arbetsuppgifter är starkt begränsade måste ett specialiserat utbildningsmål kunna väljas och utformas, »skräddarsytt» efter den handikappades förutsättningar att klara en viss arbetsuppgift i öppen arbetsmarknad eller skyddat arbete.

Det är en genomgående princip att vid placeringen av handikappade i gymnasial utbildning i första hand undersöka möjligheten att låta eleven följa vanlig undervisning i vanlig klass. Genom att knyta den här föreslagna gymnasiala utbildningen för de svårast rörelsehindrade till gymnasiala skolor på skolorten kan man smidigt tillvarata individuella integrationsmöjligheter och bredda det fria ämnesvalet.

Med tanke på den elevgrupp för vilken planeringen skall äga rum måste man dock räkna med att ett obegränsat linjeval inte är möjligt att genomföra i den gymnasiala skolan. Erfarenheterna från hittills bedrivna försöksverksamhet med gymnasium och fackskola har visat att elevernas önskemål om tillvalsgrupper och utbildningslinjer har

koncentrerats till humanistisk-samhällsvetenskaplig och naturvetenskaplig linje i gymnasiet och ekonomisk eller social linje i fackskolan. I första hand bör därför dessa linjer i fortsättningen anordnas för svårt rörelsehindrade och andra svårt handikappade.

Även inom yrkesskolan bör skapas möjlighet till fritt val av yrkeslinje. Att tala om »handikappyrken» är numera felaktigt.

Den specialisering som erbjuds icke-handikappade efter genomgången grundutbildning bör finnas tillgänglig även för de svårt handikappade. För dem bör man i hög grad tillvarata den i alla yrkesskolor förekommande starkt individualiserade undervisningen i yrkesarbete (yrkesteknik). Anlagsprövning och särskilt konstruerat testmateriel bör därför i ökad omfattning komma till användning.

Varje elev bör få tillfälle att genomgå kvalificerad arbetsprövning, omfattande medicinsk, psykologisk, social och arbetsmässig kartläggning av intresse och anlagsriktning, av fysisk och psykisk arbetskapacitet och av förmåga att anpassa sig till en arbetsmiljö.

Specialisering efter genomgången grundutbildning innebär för icke-handikappade

att de inriktas på bestämda yrken, exempelvis svarvare, borrarare, fräsare och avsnare.

»Specialiseringen» för de svårast handikappade måste innehålla något därutöver. Det innebär att man kartlägger något eller några delavsnitt av yrkesutbildningen som de kan inlära och utöva.

För den till sitt antal begränsade grupp det här gäller bör man också försöka finna individuellt tillrättalagda yrken — »udda yrken» — och ge utbildning härför. I nära samarbete med arbetsvården bör även i dessa fall kartläggas de arbetsuppgifter på en arbetsplats som kan utföras av den svårt handikappade under förutsättning att han får en väl avpassad och specialiserad utbildning. Det bör främst vara arbetsvårdens uppgift att se till att behövliga åtgärder vidtas för att anpassa arbetsplatsen till den handikappade. Utöver den allmänt handikappvänliga standardutformningen av arbetslokaler kan speciella detaljändringar vara nödvändiga.

I stället för ordinär lärlingsutbildning, dvs. yrkesutbildning genom placering på arbetsmarknaden, är det tänkbart för enstaka svårt handikappade att delta i en systematiskt upplagd träning på en arbetsplats med innötning av arbetsrutin och arbetsmoment som har valts ut med särskild hänsyn till deras personliga förutsättningar. Även här är arbetsvårdens medverkan oundgänglig inte minst när det gäller att uppmärksamma vad som kan kallas personell assistans på arbetsplatsen.

Elevernas medicinska vård och rehabilitering

Den här förordade utbildningen är avsedd för svårt handikappade. Fysiska handikapp dominerar men många har också psykiska besvär. Detta medför att de ofta behöver omfattande medicinsk behandling och tillsyn. Det är viktigt att medicinska och pedagogiska insatser samordnas. Till de här förordade utbildningsenheterna måste knytas medicinsk expertis och rehabiliteringsfrämjande resurser. Det kan lämpligen ske

genom att en elevmedicinsk avdelning inom skolan svarar för utredning, behandling och rehabilitering från medicinsk synpunkt. Det är viktigt att den elevmedicinska avdelningen såväl under elevens skoltid som fritid medverkar i den sociala anpassningen och ADL-träningen. Den elevmedicinska avdelningen skall också medverka vid yrkesvägledning och arbetsprövning. Den långvariga och ingående kännedom om eleven som avdelningen får bör vara av värde i bedömningarna av hans resurser och möjligheter.

Arbetsprövning

De svårt handikappade ungdomar som i grundskolans åttonde och nionde år skall söka ta ställning till sitt yrkesval möter en svår uppgift. Ungdomarna blir ofta dubbelt handikappade till följd av att de inte genom praktisk yrkesorientering eller feriearbete kan skaffa erfarenheter av betydelse för ett yrkesval.

Skolgång i internatform betyder även avsevärt minskade möjligheter att på fritid få de möjligheter till inblick i olika yrken och yrkesmiljöer som icke-handikappade elever får genom föräldrar, syskon och kamrater och andra kontakter som kan vidga perspektiven.

Av det anförda framgår även att uppgiften blir utomordentligt svår för dem som skall svara för yrkesrådgivningen. De sektorer som valet kan tänkas ske inom är ofta få och snäva när det är fråga om elever med svåra handikapp. Problemet är att eftersom eleven har ett svårt handikapp detta dominerar så totalt att man förbiser elevens begåvningsmässiga och andra resurser.

För att kunna hjälpa en svårt handikappad elev till ett optimalt yrkesmässigt utbyte av sina förutsättningar krävs en ingående kartläggning från medicinska, psykologiska, sociala och arbets- (yrkes-) mässiga utgångspunkter. En sådan kvalificerad arbetsprövning måste därför kunna erbjudas eleverna.

Den arbetsprövning som behövs i en

gymnasial skola för svårt handikappade måste få speciell utformning eftersom den skall vara en integrerad del i hela verksamheten. Arbetsprövningen för svårt handikappade ungdomar måste inrymma en omfattande terapeutisk verksamhet jämsides med yrkesorienterade aktiviteter. För att tillgodose detta krav är det önskvärt att svårt handikappade ungdomar som lämnar grundskolan får tillgång till ett orienteringsår vid yrkesskolan, alternativt i form av ett frivilligt påbyggnadsår i grundskolan.

Arbetsprövning utförs f. n. vid statens arbetsklirik, som är belägen intill Norrbackainstitutet och karolinska sjukhuset, och vid särskilt organiserad prövningsavdelning vid 17 arbetsträningsinstitutioner ute i landet. I ett prövningsteam ingår medicinsk personal, psykolog, kurator, arbetsvårdstjänsteman och arbetsinstruktör.

Flera skäl talar för att arbetsprövning i den gymnasiala skolan ordnas genom arbetskliniken. Denna har utvecklat metoderna för arbetsprövning i landet och svarar för viss forskning och för utbildning av personal. Med hänsyn till att den gymnasiala skolan avser svårt handikappade ungdomar är det angeläget att försöksverksamheten redan från början kan utnyttja de metoder och samlade erfarenheter på arbetsprövningens område som arbetskliniken har byggt upp. Inom kliniken bedrivs tillämplad forskning beträffande arbetsprövningsmetoder och hjälpmedel för anlagstest i form av standardiserade arbetsprov (work samples) och M.T.M.-analyserade typarbetsplatser. Med de senares hjälp kan man metodiskt studera begränsningar i rörelseomfång eller andra inskränkningar i grundrörelserna. Därigenom får man även underlag för att bedöma vilka möjligheter som kan finnas för att kompensera handikappet i dessa avseenden.

Arbetskliniken har ett givande samarbete med tekniska högskolan i Stockholm om utvecklingen av hjälpmedel och hjälpanordningar i samband med yrkesutövning, omkonstruktioner av maskiner och verktyg eller andra arbetsredskap som förekommer på

arbetsmarknaden.

Det är angeläget att det forsknings- och utvecklingsarbete som bedrivs vid arbetskliniken på så direkta vägar som möjligt kommer de svårt handikappade ungdomarna i gymnasial skola till godo. Det är också viktigt att detta arbete inriktas direkt på deras problem.

Boende och vårdtjänst

För den handikappade eleven är i första hand familjens omvårdnad, stöd och förståelse betydelsefullt. För elever främst från andra orter än studieorten bör boendefrågan få en så flexibel lösning som möjligt.

Elevhemsorganisationen bör erbjuda möjlighet till valfrihet mellan olika boendeformer, såsom elevvåningar och elevvillor, insprängda i vanlig bostadsbebyggelse, men också elevhem av den typ som kan tillhandahålla vårdtjänst och medicinsk vård. Elevhemmen bör vara fördelade på enheter som varierar i storlek och funktioner. Alla bör ge hemlik, studievänlig och fritidsvänlig miljö åt eleverna liksom möjlighet till goda kontakter med närsamhället.

De handikappades boendesituation måste kompletteras med en vårdtjänst som på ett effektivt och rehabiliteringsbefrämjande sätt hjälper eleverna. Den vårdtjänst som elevhemsorganisationen skall tillhandahålla skall inte bara ordna med tillsyn, personlig omvårdnad och ADL-aktiviteter åt den handikappade utan också aktivt medverka till att han får kulturell och social kontakt. Elevhemsorganisationen har stort ansvar för den handikappades sociala träning och anpassning.

De handikappade elevernas omvårdnad är en viktig del av verksamheten. De sociala och psykologiska problem som följer med handikappet och som många gånger accentueras om boendet är ordnat utanför hemorten måste beaktas. Först genom en aktiv medverkan från elevhemmens ledning skapas förutsättningar för att eleverna skall få det stöd som de behöver.

De uppgifter som elevhemsorganisationen har medför avsevärda krav på personalen. Detta måste beaktas vid planeringen.

Sammanfattning

För de svårt handikappade elever som inte kan fullgöra sin gymnasiala utbildning i det vanliga skolväsendet bör särskilda utbildningsmöjligheter av rikskaraktär skapas. Utbildningen bör förläggas till en ort där speciella utbildningsplatser kan ordnas och integreras i ortens gymnasiala skolor. Skolan bör ha alla särskilda resurser som behövs för att möjliggöra en individuellt anpassad utbildning för de svårt handikappade. Utbildningsplatsernas antal beräknas till ca 130. Elevernas medicinska vård och rehabilitering bör tillgodoses genom en elevmedicinsk avdelning. Denna bör aktivt medverka vid studierådgivning och social anpassning. Arbetsprövning bör äga rum genom medverkan av statens arbetsklirik. De handikappade elevernas boende och vårdtjänst bör lösas på ett flexibelt sätt som ger dem valmöjligheter. Elevhemsorganisationen bör på ett aktivt sätt ta del i elevens sociala anpassning och träning.

Försöksverksamhet

I det föregående har framförts principiella synpunkter på en framtida gymnasial utbildning för de svårast rörelsehindrade och andra svårt handikappade. Den förordade verksamheten bygger på en utveckling av den av riksdagen beslutade gymnasiala skolformen. Verksamheten bör anordnas i försöksform för att man skall komma fram till de bästa lösningarna för de handikappade. Vid Norrbackainstitutet finns redan erfarenhet av försöksverksamhet med centralt anordnad gymnasie- och fackskolutbildning för svårt handikappade.

Antalet elever i gymnasie- och fackskolavdelningarna vid Norrbackainstitutet framgår av följande tablå (åk = årskurs).

Det beräknade elevantalet vid en framtida fullt utbyggd fackskol- och gymnasieundervisning understiger något det antal som anges i sammanställningen. Därvid bör dock följande omständigheter beaktas.

F. n. finns ytterst begränsade möjlighe-

Antal elever läsåren 1964/65—1967/68 vid Norrbackainstitutets gymnasie- och fackskolavdelningar

År/årskurs	Gymnasium	Fackskola ¹			
		Ekonomisk linje	Secjal linje	Allmän linje	Samtliga linjer
1964/65					
åk 1	14 (+ 4) ²	—	—	—	—
åk 2	—	—	—	—	—
åk 3	—	—	—	—	—
1965/66					
åk 1	13 (+ 1) ²	15	15	11	41
åk 2	16 (+ 4) ²	—	—	—	—
åk 3	—	—	—	—	—
1966/67					
åk 1	15	14	7	6	27
åk 2	14	8	—	9	17
åk 3	14	—	—	—	—
1967/68					
åk 1	11	10	8	10	28
åk 2	15	11	—	8	19
åk 3	14	—	—	—	—

¹ Elevantalet innefattar även elever från »påbyggnadsundervisningen».

² Avser elever som tillhört vanlig gymnasieklask vid Solna läroverk.

ter för de svårast rörelsehindrade eleverna att välja särskilt anpassad yrkesutbildning. Detta kan antas ha medfört att eleverna har valt studieinriktning enligt de befintliga teoretiska möjligheterna. Om yrkesutbildning hade funnits att tillgå jämsides med gymnasie- och fackskolutbildning torde ett betydande antal elever ha funnit att sådan utbildning bäst motsvarade deras önskemål och förutsättningar.

Bland de hittills intagna eleverna finns också en del ungdomar som tidigare – innan Norrbackainstitutet hade gymnasium och fackskola – slutat den obligatoriska skolan utan möjlighet till fortsatt gymnasial utbildning, varför intagningen har tillgodosett ett ackumulerat behov. Slutligen ingår i antalet även sådana elever som har tillrättats att gå om något gymnasie- eller fackskolår. Den förordade reguljära möjligheten till s. k. förlängd undervisning bör i fortsättningen kunna tillgodose åtminstone en del av dessa elevers behov av långsamare studietakt.

Det är vanskligt att föreslå en lämplig dimensionering av den gymnasiala skolans yrkesskola. Erfarenheterna av behov och önskemål är begränsade vilket gör en systematisk försöksverksamhet särskilt angelägen. Att anknyta försöksverksamheten till pågående försök med gymnasium och fackskola syns likaså angeläget. Endast härigenom skapas förutsättning för att den gymnasiala skolan för svårt rörelsehindrade och andra svårt handikappade följer samma utveckling som den vanliga gymnasiala skolan.

Norrbackainstitutet bör ha möjlighet att i större utsträckning än vad som hittills har varit fallet ta emot svårt handikappade elever för yrkesutbildning. Denna verksamhet kan förhoppningsvis beräknas omfatta ca 20 elever i årskurs 1 redan fr. o. m. höstterminen 1969 och ytterligare 20 elever i årskurs 1 fr. o. m. höstterminen 1970, dvs. sammanlagt ca 40 elever under läsåret 1970/71. Bl. a. torde försöksverksamheten ge underlag för en mera realistisk bedömning av den slutgiltiga yrkesutbildningsdelens omfattning vid full utbyggnad av den gymna-

siala skolan för svårt rörelsehindrade och andra svårt handikappade.

Norrbackainstitutets yrkesskola hade ca 100 elever vårterminen 1969. Av dem slutade ca 60 sin utbildning med denna termin. De övriga slutar vårterminen 1970. Det är enligt vad vi har inhämtat klart att yrkesskolan huvudsakligast tagit emot lättare eller medelsvårt handikappade. Dessa elevgrupper bör i ökad utsträckning i fortsättningen kunna beredas utbildning inom de vanliga yrkesskolorna.

Det syns realistiskt att under åren 1969 och 1970 minska antalet platser för lättare handikappade och öka intagningen av svårt handikappade för yrkesutbildning efter genomgången grundskola.

Specialklass för rörelsehindrade i gymnasial skola får anordnas om antalet elever är 7. Delning av klass får göras om elevantalet är 13. Genomsnittligt beräknas elevantalet i specialklass vara 9. Med hänsyn till att det här gäller synnerligen svårt handikappade bör klass få bildas vid ett lägre elevantal. En första intagning av ca 20 elever kan sålunda ge underlag för 3 à 4 klasser.

I avvaktan på bättre lösningar av boendsituationen bör Norrbackainstitutets elevhem kunna utnyttjas för här aktuella elever. Även under försöksverksamheten bör dock andra boendeformer prövas.

Från Norrbackainstitutet har inhämtats att vissa redan befintliga utbildningsgrenar är lämpliga för svårt handikappade elever, nämligen den finmekaniska och den teletekniska utbildningen. Med relativt små ändringar i lokalerna och kompletteringar av maskinutrustningen bör två klasser för svårt handikappade elever kunna ordnas. Det lägre elevantalet gör det nödvändigt med ökat antal lärartimmar.

Kontors- och handelsutbildningen bör anordnas som ett alternativ till den utbildning som nu finns i den ekonomiska fackskolan vid Norrbackainstitutet. Delvis torde tillgängliga lokaler, exempelvis skrivnings-salar, kunna utnyttjas för båda skolformernas elever. Vid denna nya inriktning av utbildningen måste en del av pågående

utbildnings- och omskolningsverksamhet vid institutet upphöra. Detta gäller särskilt den del av verksamheten som är avsedd för äldre omskolningselever. Deras utbildning har förlagts till institutet för att ta i anspråk outnyttjad utbildningskapacitet.

Det är viktigt att resurser på den elevmedicinska avdelningen finns i full utsträckning när försöksverksamheten börjar. Eftersom samtliga elever behöver adekvat arbetsprövning bör både personal och lokaler härför ställas till verksamhetens förfogande. En viktig del i försöksverksamheten är åtgärder som stimulerar de svårt handikappades sociala anpassning och träning. De olika aktiviteterna bör fortlöpande analyseras så att man kan göra de förändringar av verksamheten som behövs.

Bilaga 8 De handikappade och arbetsmarknaden

Av byrådirektören hos arbetsmarknadsstyrelsen Seved Eriksson

Handikapputredningen skall enligt sina direktiv i samråd med bl. a. yrkesutbildningsberedningen och arbetsmarknadsstyrelsen uppmärksamma frågor som har samband med svårt handikappade ungdomars möjligheter till yrkesutbildning. Utredningen bör enligt direktiven systematiskt studera olika yrken som grundval för en effektiv yrkesutbildning och yrkesvägledning.

När yrkesutbildning för handikappade började att anordnas i organiserad form genom skolorna för blinda och döva och vid vanförestaltnerna lades utbildningen upp med utgångspunkt från vad som då ansågs möjligt att utföra för en blind, döv eller rörelsehindrad. Man såg i första hand till de begränsningar som handikappet ansågs medföra i en arbetssituation och satade på några få yrken som från arbetsteknisk utgångspunkt var möjliga att klara trots handikappet. Detta betraktelsesätt medförde att de s. k. lytesyrkena kom till. Blinda utbildades i borstbinderi, snickeri, skrädderi, vanföra i skomakeri och skrädderi för att nämna de vanligaste yrkesområdena.

Utvecklingen gick framåt vid dessa skolor och valmöjligheterna breddades så småningom. Den gick dock långsamt. Ända in på 1940-talet bestämdes yrkesinriktningen i hög grad inte med utgångspunkt från den enskildes förutsättningar utan från arten av hans handikapp.

Inom arbetsvården har bedrivits ett mål-

medvetet arbete för att få bort det gamla synsättet om att vissa yrken är särskilt lämpade för den ena eller den andra gruppen handikappade. Enligt det moderna synsättet finns det inga »handikappyrken» lika litet som det finns två synskadade, hörselskadade eller rörelsehindrade med lika förutsättningar att utöva ett och samma yrke. De kan ha samma medicinska diagnos men omfattningen av handikappet kan vara olika. Även om de har drabbats av samma skada kan deras förutsättningar att – kanske med samhällets hjälp – reda upp sin situation vara helt olika beroende på skillnader i intellektuella, fysiska och personlighetsmässiga förutsättningar, miljöförhållanden m. m.

I modern arbetsvård – liksom inom skolan och yrkesvägledningen – utgår man ifrån att varje individ är särpräglad ifråga om intellektuella och anlagsmässiga tillgångar, fysiska och psykiska resurser, personlighetsmässiga egenskaper och intresseinriktning. Det är individens önskemål, intressen och förutsättningar som i första hand skall avgöra yrkesvalet. Om det behövs måste särskilda åtgärder sättas in för att kompensera handikappet.

Det gamla synsättet kunde möjligen vara riktigt på den tiden då jordbruk och hantverk dominerade och yrket ofta ärvdes från far till son och kvinnans plats var i hemmet.

Idag erbjuder arbetsmarknaden en mängd

yrken och utkomstmöjligheter. Den industriella och merkantila utvecklingen har gjort arbetsmarknaden vida mer differentierad än för bara några årtionden sedan.

Under tiden närmast efter industrialismens genombrott var arbetet ofta tungt och lortigt. Man utsattes för hetta, kyla och väta. Arbetsdagen var lång.

Idag har maskiner i stor utsträckning övertagit det tunga, smutsiga och obekväma arbetet. Detta har i grund ändrat förutsättningarna för arbetskraften.

Grovarbetaren och diversearbetaren inom industrin har i betydande grad ersatts av maskinpassare och maskinoperatörer. Kravet på fysisk styrka och uthållighet har ofta ersatts med krav på uppmärksamhet, noggrannhet och samspel mellan öga och hand. Maskinen gör i stort sett arbetet men den bestämmer ofta också arbetstakten vilket kan medföra stora psykiska krav på arbetaren.

Den moderna industrin ställer växlande krav på yrkesskicklighet hos arbetaren. Uppdelningen i olika tempon av en arbetsprocess kan skapa förutsättningar för t. ex. den intellektuellt mindre väl utrustade att efter en kortare intrimning klara ett tempoarbete vid en maskin. För att sköta de mer komplicerade maskinerna ställs högre krav på kunskaper och intrimning, vilka uppfylls av specialarbetaren med sin speciella utbildning på en viss maskin och vissa arbetsuppgifter. För mer komplicerade, högeffektiva och dyrbara maskiner krävs högt kvalificerade yrkesmän med god utbildning och mångårig erfarenhet.

Den senaste fasen i mekaniseringen är automationen. Denna innebär t. ex. att flera maskiner länkas ihop i en automatisk tillverkningsprocess som gör ingrepp av människohand överflödiga. Tillverkningsprocessen kanske dirigeras och övervakas från ett instrumentbord eller ett mätarrum.

Andra delar av automationen är den självstyrande kontrollen av tillverkningsprocessen och ersättning av en del kontorsrutiner med automatisk databehandling. I det senare fallet registreras t. ex. och lagras information i databehandlingsmaskinen som

på grundval av denna information utför matematiska operationer.

Automationens successiva inträde på olika områden skapar också delvis ändrade förutsättningar för arbetskraften. En del rutinbetonade arbetsuppgifter försvinner. Andra kommer till men kanske med andra krav på manuell färdighet, koncentrationsförmåga och uthållighet.

Tillsynen av maskinerna, reparationer och service kräver personal med olika teknisk utbildning. Automationen betyder därför inte bara att en del arbetsuppgifter rationaliseras bort utan också att nya yrken kommer till med speciella krav ifråga om utbildning och förutsättningar.

Det är emellertid inte bara förändringarna på arbetsmarknaden som har betydelse för de handikappades möjligheter att göra en produktiv insats. Av lika stor betydelse är samhällsutvecklingen. Kommunikationerna och motorismen har minskat avståndet mellan tätorter och landsbygd. Därmed har större möjligheter öppnats för de mera avlägset boende att bevaka de rikare tillfällen till arbete och utkomst som tätorten erbjuder.

Utbildningsväsendet har radikalt förändrats under senare år. Genom införandet av den nioåriga grundskolan har utbildningens allmänna nivå kraftigt höjts. Det gymnasiala skolsystemets utbyggnad medför ökade möjligheter för dagens ungdom att få utbildning ovanför grundskolans nivå. Även de vuxnas möjligheter till studier och utbildning ökar stegvis.

Det studiesociala stödets utbyggnad har gjort det möjligt för allt flera att fortsätta sin utbildning efter den obligatoriska skolan. Målet för samhällets åtgärder på utbildningens område är att alla skall få lika möjligheter att utveckla sina intressen, anlag och övriga förutsättningar.

De arbetsmarknadspolitiska åtgärderna – i dessa ingår en rad åtgärder som innefattas i begreppet arbetsvård – skapar helt andra förutsättningar än tidigare till överblick för den enskilde arbetssökanden och till kontakt mellan honom och den som söker arbetskraft. Arbetsmarknadsverket förfogar

över en rad resurser för att hjälpa den arbetssökande till det arbete som är lämpligast för honom och ge arbetsgivaren bästa möjliga arbetskraft. Detta ger den enskilde arbetssökanden helt andra möjligheter än förr när det gäller kunskaper om arbetstillfällena, att genom utbildning bli konkurrenskraftig på arbetsmarknaden och att undanröja ekonomiska hinder för flyttning till annan ort.

Den utveckling som nu har antyts innebär att för de handikappade oanade möjligheter har öppnats jämfört med förhållandena för bara ett eller annat årtionde sedan. Men utvecklingen innebär också att yrken och utbildningsvägar många gånger kan vara svårare att överblicka för den enskilde än förr. De förändringar på arbetsmarknaden som har berörts i det tidigare gör att de yrkeskrav som gällde inom ett yrke igår, idag kanske håller på att ersättas med andra. Varje år kommer också nya skolor och kurser till stånd inom det ordinarie utbildningsväsendet. För att få inträde vid dessa krävs inte sällan speciella förkunskaper, betygsmärker eller färdigheter. Inom arbetsmarknadsutbildningen görs en ständig anpassning av kurserna till arbetsmarknadens krav och förutsättningar. En betydande utbildningsverksamhet försiggår också inom arbetslivet. För handikappade som inte kan använda de nyss angivna vägarna finns speciella skolor och kurser.

Den unga människan som står inför sitt yrkesval känner sig säkerligen ofta förvirrad inför mångfalden yrken och utbildningsvägar. Hon behöver hjälp med att reda ut begreppen om olika yrkens karaktär, arbets- och löneförhållanden, kraven i olika slags utbildning ifråga om anlag och andra förutsättningar, förkunskaper och utbildningstid. Men hon kanske också behöver hjälp med att få kännedom om sina speciella anlag och förutsättningar, på vilka områden hon har sin styrka och i vilka avseenden hon är begränsad. Det gäller för henne att välja ett område, där intressen, anlag och övriga förutsättningar bäst kommer till sin rätt och där hon kan känna trygghet och trivsel.

På samma sätt behöver den vuxne som blir utan arbete på grund av strukturomvandlingen i näringslivet eller den som måste byta yrke på grund av sjukdom eller skada hjälp med orientering om yrken och utbildningsvägar och om arbetsmarknadsläget på skilda områden. Men han behöver ofta också hjälp med en kartläggning av de egna anlagen och förutsättningarna och om hur de skall kunna nyttiggöras så att de bäst motsvarar hans intressen och behov.

Ett handikapp innebär som regel att man har vissa arbetsmässiga begränsningar av fysisk eller psykisk art, ibland bådadera. Som inledningsvis har anförts utgår man emellertid i modern arbetsvård inte från handikappet utan från individen. Det är i första hand personens intelligens- och anlagsmässiga utrustning, fysiska och psykiska resurser och intresseinriktning som skall bestämma yrkesvalet. Tidigare förvärvade kunskaper och erfarenheter skall beaktas liksom läget på arbetsmarknaden.

Genom de hjälpmedel som arbetsförmedling och arbetsvård förfogar över – medicinsk kartläggning, psykotekniska anlagsprov, arbetsprövning – får den handikappade sökanden en individualiserad rådgivning som syftar till att hjälpa honom att på bästa sätt ta till vara sina förutsättningar. Hänsyn måste tas till den begränsande inverkan som handikappet kan ha. En skada får inte förvärras eller hälsotillståndet försämrans i det nya yrket. Man får inte heller utsätta sig själv eller andra för olycksfallsrisker. Även de naturliga slitageskadorna i samband med åldrandet måste så långt det är möjligt beaktas i samband med den medicinska delen av yrkesvägledningen.

Genom anpassningskurser, arbetsträning, yrkesutbildning eller omskolning eller genom direkta selektiva arbetsplaceringsåtgärder strävar man efter att eliminera handikappet. Många gånger kan också tekniska hjälpmedel eliminera handikappet, t. ex. skjutmått och mikrometrar för synskadade i verkstadsindustrin, stenografimaskiner med punktskrift för synskadade kontorsanställda, indikeringslampor som ersätter akus-

tiska signaler för hörselskadade.

Biotekniska åtgärder för att anpassa maskiner och arbetsmiljö till den handikappade har också stor betydelse. Den statliga arbetsvården har numera medel för att betala en del av kostnaderna för sådana åtgärder, t. ex. fasta anordningar på arbetsplatsen.

För att belysa hur omskolning och andra insatser kan leda till nya utkomstmöjligheter har handikapputredningen hemställt att arbetsmarknadsstyrelsen skall ge ett antal praktiska exempel på arbetsvårdsåtgärder som har vidtagits för svårt handikappade. I cirkulärmeddelande från arbetsmarknadsstyrelsen anmodades länsarbetsnämnderna att komma in med uppgifter om sex à åtta ärenden fördelade mellan olika handikappgrupper av fysisk och/eller psykisk art. Ärendena borde belysa arbetsvårdsfall där trots svåra handikapp nåtts resultat som inneburit lösning av arbetsfrågan. Av cirkulärmeddelandet, som är intaget som *Underbilaga*, framgår de uppgifter som skulle lämnas av länsarbetsnämnderna.

I underbilagan redovisas några av de exempel som länsarbetsnämnderna lämnade. Dessa talar för sig själva beträffande de resultat som kan uppnås även för svårt handikappade. Av exemplen framgår även att man i många fall måste satsa på flera arbetsvårdsåtgärder för att en arbetsplacering skall kunna genomföras. Det räcker inte alltid med olika kartläggande och förberedande åtgärder. I en del fall måste transportfrågan lösas och särskilda anordningar vidtas på arbetsplatsen. Exempel ges också på samverkande insatser från andra organ som har varit en förutsättning för ett gott resultat. Hit hör åtgärder av medicinsk natur jämsides med arbetsvårdsåtgärder och anskaffande av bostad som är anpassad för den handikappade.

Överhuvud är det viktigt att samhällets åtgärder på rehabiliteringsområde samordnas så att de i det enskilda fallet kommer in vid rätt tidpunkt. Sjukvård och medicinsk rehabilitering bör följas av en arbetsvård som förbereds redan under tiden för den medicinska rehabiliteringen. Arbets-

vårdsåtgärderna måste i många fall kompletteras med åtgärder av dem som har ansvaret för den sociala omvårdnaden. En arbetsplacering blir meningslös om bostadsfrågan inte ordnas, transportfrågan inte löses eller – där invalidbil kan komma ifråga – parkeringsplats inte finns att tillgå i närheten av arbetsplatsen osv.

Det är angeläget att arbetsvården liksom övriga rehabiliteringsresurser byggs ut så att de ökande behoven kan tillgodoses. Det är också angeläget med en förbättrad kontinuitet i samhällets åtgärder. Ansvaret här för ligger i första hand på kommunerna såsom handikapputredningen föreslog i betänkandet *Kommunerna* och den sociala omvårdnaden (SOU 1967: 53) och vilket förslag sedan har antagits av statsmakterna genom tillägg i socialhjälpslagen.

Exempel på arbetsvårdsåtgärder

Cirkulärmeddelande den 5.7.1968 från arbetsmarknadsstyrelsen till samtliga länsarbetsnämnder

Handikapputredningen skall enligt sina direktiv i samråd med bl. a. yrkesutbildningsberedningen och arbetsmarknadsstyrelsen gå igenom de speciella frågor, som har samband med svårt handikappade ungdomars möjligheter till yrkesutbildning. Vid denna genomgång bör utredningen systematiskt studera olika yrken som grundval för en effektiv yrkesvägledning och yrkesutbildning.

Arbetsmarknadsstyrelsen anmodar länsarbetsnämnderna att inkomma med uppgifter om sex till åtta ärenden fördelade mellan olika handikappgrupper av fysisk och/eller psykisk art för att få praktiska exempel på åtgärder vidtagna för svårt handikappade. De bör belysa arbetsvårdsfall där man trots besvärliga handikapp kunnat nå ett resultat, som innebär lösning av arbetsfrågan.

Av uppgifterna skall framgå följande:

1. Län, arbetsvårdsexpedition.
2. Sökandens initialer och födelsenummer.
3. Arbetshinder med diagnos(er) och eventuella anpassningsproblem. Sjukhistoria med angivande av sökandens subjektiva besvär och läkarens bedömning samt prognos.
4. Tidigare utbildning: Genomgångna

skolor och kurser, yrkesutbildning och förvärvad yrkeskunskap.

5. Arbetshistoria med angivande av arbetsuppgifternas art och anställningarnas längd. Skälen för eventuella arbetsbyten liksom sökandens attityd till de olika slagen av arbete bör om möjligt anges.

6. Familjeförhållanden m. m. före under punkt 8 beskrivna arbetsvårdsåtgärder: Familjemedlemmarnas antal och ålder samt familjens ekonomi och bostadsförhållanden.

7. Sammanfattning av problemställningen.

8. Redovisning av de arbetsvårdsåtgärder, som vidtagits för att nå en lösning av arbetsfrågan: Läkareundersökningar, psyko-tekniska anlagsprov, arbetsprövning, arbets-träning, anpassningskurs, förberedande utbildning, omskolning/yrkesutbildning (ange i vad mån individuellt anpassad utbildning kommit till användning).

9. Arbetsplacering och åtgärder i samband med denna: Arbetsgivare, datum för anställning, arbetets art, särskild introduktion på arbetsplatsen av lärare eller annan specialist, tekniska anordningar på arbetsplatsen, speciell arbetsteknik, utnyttjande av tekniska hjälpmedel, arbetsbiträde, bidrag till bil, näringshjälp, bidrag av rörelsefrämjande karaktär etc. (Fotografier, skisser eller beskrivning av tekniska hjälpmedel, andra anordningar eller metoder kan med fördel bifogas.)

10. Av organ utanför arbetsmarknadsverket vidtagna åtgärder som haft betydelse för lösning av arbetsfrågan och som ej beskrivits tidigare.

11. Resultat av vidtagna åtgärder och beskrivning av den aktuella situationen beträffande arbete och inkomst samt av förändringar i övrigt jämfört med tidigare förhållanden.

12. Övriga upplysningar och kommentarer.

Uppgifterna, som bör lämnas i ovan nämnda ordning, skall vara styrelsen tillhanda senast den 20 augusti 1968.

Styrelsen avser även att använda exemplen vid en upplysningskampanj utom verket.

På arbetsmarknadsstyrelsens vägnar

Seved Eriksson

Gunnar Rågfeldt

Exempel A

Vid första kontakten med arbetsvården (1959) 21-årig ogift man.

Elephantiasis i vänster ben. Genomgått flera plastikoperationer. Pga sjukdomen tvingats sluta en anställning som bilreparatör. Rörelseförmågan starkt begränsad. Om A. får ett arbete där han huvudsakligen får sitta kan hälsotillståndet väntas förbli stationärt. Har helt sjukbidrag.

Folkskola. Drygt tre års utbildning till bilreparatör. Ansågs av arbetsledare såsom mycket lämpad för yrket. Tekniskt begåvad.

Under den tid A. var aktuell på arbetsvården var han bosatt i föräldrahemmet. Fadern var industriarbetare och drev vid sidan om detta ett stödjordbruk. Ekonomin ordnad.

Arbetsvården vidtog som första åtgärd att infordra läkarintyg från behandlingsläkaren av vilket bl. a. framgick att A. skulle undvika arbete där han måste anlita höger ben i någon större utsträckning. Han remitterades till yrkesvägledningen varvid bl. a. framkom att A. var mycket tekniskt intresserad. Önskade skaffa sig en finmekanisk utbildning. Arbetsvården tillstyrkte en sådan utbildning. A. sökte och antogs till en treårig

utbildning för finmekaniker vid Norrbackainstitutet i Stockholm. Under utbildningstiden fick han utbildningsbidrag från länsarbetsnämnden.

Omedelbart efter avslutad utbildning fick A. anställning vid en större teleteknisk industri i Stockholm som experimentarbetare. Stannade i denna anställning ca 2 år varefter han återvände till hemorten och tillträdde en anställning som arbetsledare vid en finmekanisk verkstad (arbetsvården medverkade vid båda anställningarna).

För att klara resorna till och från arbetet på den nya arbetsorten fick A. bidrag från länsarbetsnämnden för att skaffa personbil. Förnyat bidrag till bil har utgått 1968 i form av bidrag och lån.

A. har efter treårig utbildning kunnat återgå till arbetslivet och gör idag en fullt produktiv insats som arbetsledare. Är numera gift och far till ett barn. Har en årsinkomst på drygt 24 000 kr. Före arbetsvårdens insatser uppbar han sjukbidrag med 3 110 kr. per år. Enligt A. har hans sjukdom efter utbildningen inte på något sätt påverkat hans ställning på arbetsmarknaden. Gedigna yrkeskunskaper och rätt arbetsplacering kompenserar ett svårt handikapp.

Exempel B

Vid första kontakten med arbetsvården (1962) 25-årig ogift man.

Totalförlamning från midjan och nedåt pga medfött ryggmärgsbråck. Rullstolsbunden. Klarade själv sin hygien och övriga dagligt-liv-aktiviteter liksom att förflytta sig mellan säng och rullstol. Under åren 1942 till 1950 fick B. skolutbildning på Eugeniahemmet. I övrigt hade han vårdats i sitt hem fram till moderns död 1961, då han intogs på vårdhem för långtidssjuka. Levde mycket isolerad.

8 års folkskola på Eugeniahemmet. Har inte haft något förvärvsarbete.

Då B. aktualiserades på arbetsvården var modern död sedan ett år. Fadern ålderspensionär och bosatt i egen fastighet. Broder gift och bosatt på annan ort. B. vårdades

på hem för långtidssjuka och uppbar förtidspension.

Som första åtgärd remitterades B. till Norrbackainstitutets observationsavdelning där han vistades två månader. Rekommenderades anpassningskurs för svårt rörelsehindrade. Bedömdes lämplig för kontorsutbildning.

Genomgick anpassningskurs i Vejbystrand 1963–1964. Rekommenderades kontorsutbildning vid vanförestalten Sköldenborgsinstitutet i Hälsingborg.

Fick 2-årig kontorsutbildning vid Sköldenborgsinstitutet 1964–66. Utbildningsresultat: i genomsnitt AB som betyg. Bedömdes bäst passa för självständigt sifferarbete, statistik, kontroll- och maskinräkningsuppgifter.

B. återvände till hemorten efter utbildningen. Pga svåra rörelsehinder bedömdes en bil väsentligt kunna öka B:s chanser att få ett arbete. Beviljades körkortsutbildning av länsarbetsnämnden. Klarade dock inte den praktiska delen i utbildningen och var därför hänvisad till att ta anställning där han kunde få bostad på arbetsplatsen.

Arbetsvårdsexpeditionen gjorde många försök att arbetsplacera B. (hemortens arbetsmarknad inte särskilt god). Flertalet försök strandade på svårigheten att transportera B. mellan bostad och arbetsplats. För att B. inte skulle tappa bort för mycket av de vunna kunskaperna vid Sköldenborgsinstitutet ansågs det lämpligt att han kompletterade sin kontorsutbildning i avvaktan på att arbete anskaffades. Beviljades en 4-månaders kompletteringskurs.

Trots energiska försök från arbetsvårdens sida att skaffa en anställning på öppna marknaden lyckades inte detta. B. anställdes i kommunalt arkivarbete vid sjukhus med kontorsarbetsuppgifter. Har genom arbetsgivarens försorg fått bostad på arbetsplatsen. Genom att arbetsplatsen är handikappvänlig kan B. klara arbetsuppgifterna på ett tillfredsställande sätt.

B. har alltså efter genomgången anpassningskurs och 2-årig kontorsutbildning fått anställning som arkivarbete med för närvarande en lön av 1 115 kr./mån. B. var in-

nan arbetsvårdsåtgärderna sattes in hänvisad till att försörja sig på hel förtidspension. Efter tre månaders anställning beslöt försäkringskassan att dra in pensionen med hänsyn till att B. kunde försörja sig genom eget arbete. Arbetsvården kommer att göra nytt försök med körkortsutbildning. Lyckas B. få körkort är han inte längre hänvisad till att ta arbete endast där bostad kan erbjudas.

Exempel C

Vid första kontakten med arbetsvården (1966) 20-årig ogift man.

Blödarsjuka (Hemophili). Sjukdomen debuterade då C. var 1 1/2 år med stor blödning efter skada. Från 10-årsåldern upprepade blödningar i armbågs-, knä- och fotleder men även i muskler, vilket invaliderat C. och gett honom bestående men i form av vänstersidig ihållande knäledssammandragning (kontraktur) och dubbelsidig spetsfotställning. C. har begränsad rörlighet och är ömtålig för skada till följd av sin sjukdom. Är hänvisad till ett arbete på hemorten (storstad) då hans sjukdom endast tillfredsställande kan behandlas av experter vid sjukhus där.

7-årig folkskola, normalklass med goda betyg. Arbetade våren 1963 sporadiskt som kontorsbiträde. Började samma år vid yrkesskola för utbildning till kontorist men måste avbryta utbildningen pga sin sjukdom. Har därefter inte kunnat påbörja någon ny utbildning eller få någon anställning.

Uppvuxen i föräldrahemmet. Näst yngst av 6 syskon. Fadern diversearbetare med små inkomster. Modern ej förvärvsarbetande. När C. sökte arbetsvården hyrde han rum utanför hemmet. Uppbar socialhjälp.

C. remitterades från behandlande läkare till arbetsvården. Ansågs motiverat att han genomgick en tids arbetsträning, som genomfördes 1966–67 (6 månader). Största delen av tiden var förlagd till kontorsavdelningen. C. visade under arbetsträningen god samarbetsvilja, ökade successivt sin arbetskapacitet och hade en positiv inställning till arbetsträningen som sådan och till arbete överhuvud. Eftersom han själv var mycket

tveksam om sin yrkesinriktning och arbetsvården och yrkesvägledningen inte ansåg sig kunna råda C. utan grundligare utredning beviljades honom en psykoteknisk anlagsprövning. Med stöd av testutlåtande och det goda resultatet från arbetsträningen samt efter rekommendationer från behandlingsläkaren beslöts att C. med bidrag från länsarbetsnämnden skulle få utbildning till fotokopist (företagsutbildning). Utbildningen pågick under 7 månader och var avslutad i december 1967. Efter avslutad utbildning fick C. de bästa vitsord från arbetsledningen. Företaget kunde trots C:s dokumenterade skicklighet i yrket inte erbjuda honom fast anställning pga hans många frånvarodagar, som var en följd av sjukdomen. Länsarbetsnämnden begärde då överläggning med företagsledningen och den fackliga parten varvid nämndens representant kunde erbjuda företaget 5 000 kr./år som kompensation för C:s lägre produktionsförmåga (halvskyddat arbete). Den föreslagna arbetsformen godkändes av berörda parter och innebar att C. anställdes som fotokopist med avtalsenlig lön.

C. har efter arbetsträning, anlagsprövning, yrkesutbildning och sedan avtal kommit till stånd mellan länsarbetsnämnden och arbetsgivaren om statlig ersättning till företaget som kompensation för C:s lägre produktionsförmåga fått fast anställning på öppna arbetsmarknaden med avtalsenlig lön. Enligt behandlingsläkaren är valet av yrke och arbetsplats med hänsyn till C:s sjukdom och de problem denna för med sig mycket tillfredsställande. C. är själv synnerligen nöjd med lösningen av sin arbetsfråga. Inkomsterna av arbetet ger honom möjlighet att själv klara sin försörjning.

Exempel D

Vid första kontakten med arbetsvården (1962) 18-årig ogift kvinna.

D. drabbades plötsligt av grav synned-sättning. Vid specialistundersökning konstaterades ögonbottensförändringar (retinokhorioiditis centralis bilateralis). Enbart ledsyn 0,1 på båda ögonen. Grundorsaken till syn-

nedsättningen inte fastställd. Såg mycket pessimistiskt på sin situation och trodde sig inte kunna komma ut i arbetslivet på nytt.

7-årig folkskola med AB som genomsnittsbetyg. D. hade påbörjat utbildning till kallskänka men tvingades avbryta den pga synsvagheten. Hade dessförinnan arbetat 3 år som hembitråde. Haft två anställningar och fått mycket goda rekommendationer från arbetsgivarna.

D. var då hon sökte arbetsvården bosatt hos modern. Föräldrarna skilda. Äldst av två syskon. Ekonomiskt besvärliga hemförhållanden genom moderns sjuklighet.

Arbetsvården sökte och fick plats för D. vid anpassningskursen för vuxna synskadade. Kurstiden omfattade 6 månader. Utbildningsbidrag från länsarbetsnämnden utgick. För att grundligt penetrera D:s yrkesönskningar m. m. remitterades hon till yrkesvägledningen. Framkom att hon hade ett starkt intresse för kontorsarbete. För att förbättra sina teoretiska kunskaper och få kontakt med andra ungdomar beviljades henne utbildningsbidrag för att genomgå 1:a årskursen vid folkhögskola. Som hjälpmedel i studiearbetet fick D. genom arbetsvården låna bandspelare. Vistelsen på folkhögskolan bidrog starkt till att D. blev mera balanserad och harmonisk. Nedstämdheten försvann.

Efter folkhögskolkursen genomgick D. 1-årig kontorskurs vid skolan för vuxna synskadade i Växjö. Utbildningsbidrag utgick. Utbildningen gick bra och D. visade sig vara en ambitiös och framför allt noggrann elev.

Efter medverkan från arbetsvården fick D. omedelbart efter kursen anställning som diktafonskrivare vid affärsföretag i en storstad. Introduktionen på arbetsplatsen fick hon av lärare från skolan under en veckas tid. Blev mycket väl omhändertagen vid företaget. Fick god begynnelse-lön och under första tiden särskild hjälp under resorna mellan bostad och arbete.

D. har alltså efter anpassningskurs, folkhögskolstudier och kontorsutbildning fått stadigvarande anställning vid privat företag på öppna marknaden i ett yrke och på en arbetsplats som hon trivs bra med. Var ännu

tre år efter det anställningen tillträdde kvar i samma företag. Har trots svårt handikapp fått tillbaka sitt självförtroende och blivit mera harmonisk. Är gift sedan ett år tillbaka. Ekonomiskt har arbetsvårdsinsatserna betytt mycket för D. Hennes månadsinkomster uppgår f. n. till 1 750 kr. jämte vissa lunchförmåner.

Exempel E

Vid första kontakten med arbetsvården (1962) 18-årig ogift man.

Totalt döv på vänster öra och med en neurogen hörselnedsättning på höger öra sedan födseln eller tidigaste barndomen. Har haft hörapparat sedan första skolåret, men har inte använt den annat än tillfälligt beroende på vantrivsel att bära apparaten. E. är vital och ger ett välanpassat intryck, är aktiv och utåtriktad i sina handlingar.

Har gått i normalklass åttaårig folkskola utan att få behövlig specialundervisning. Hans möjligheter att följa undervisningen var begränsade och skolkunskaperna har därför visat sig vara ojämna. Särskilt i huvudämnen svenska och matematik är grunden svag. Har haft anställning som möbelsnickarlärling under ett halvt år 1961-62. Trivdes bra. Måste sluta pga arbetsbrist.

Bor i föräldrahemmet. Fadern snickare. Modern hemma, men tar ibland extraarbete som affärsbiträde. En yngre broder bedriver tekniska studier. Hemmet välordnat.

E. remitterades från arbetsförmedlingen till arbetsvårdsexpeditionen. Beviljades som första åtgärd anpassningsundervisning vid Hörselfrämjandets rehabiliteringscentral i Stockholm.

Beviljades fortsatt anpassningsundervisning för att förbättra kunskaperna i fysik, kemi, matematik och svenska. Sammanlagda tiden vid rehabiliteringscentralen kom därför att uppgå till 10 månader. Utbildningsbidrag från länsarbetsnämnden utgick. Under anpassningskursen genomgick han psykoteknisk anlagsundersökning varvid bl. a. framkom att E. bedömdes ha begåvningsmässiga förutsättningar att tillgodogöra sig en yrkesutbildning med vissa teoretiska in-

slag baserad på folkskola. En utbildning vid t. ex. yrkesskola ansågs han ha möjligheter att tillfredsställande kunna klara trots sitt handikapp.

Slutade på rehabiliteringscentralen i mars 1963. E. hade när han sökte arbetsvården två förslag till utbildning, bilmekaniker eller kock. Arbetsvården påpekade för honom det slammer som han måste räkna med i restaurangbranschen, förutom jäkt som gör att alla talar hastigt och otydligt. Bilmekanikern måste ha god hörsel för att kunna arbeta med motorer. Inget av de båda yrkena var således med tanke på E:s handikapp särskilt lämpligt. Ett yrke med nära anknytning till bilmekaniker är bilelektriker som i långt mindre utsträckning är beroende av hörseln. Arbetsvården medverkade till att E. fick börja en utbildning på prov till bilelektriker vid central omskolningskurs under 4 månader. Utbildningsbidrag från länsarbetsnämnden utgick. Ansökte höstterminen 1963 till central verkstadsskola för utbildning i yrket. Blev inte antagen trots att det fanns platser lediga på bilelektrikerkursen. Han ansågs inte kunna tillgodogöra sig utbildningen pga sitt handikapp. Yrkesläraren vid omskolningskursen var av annan uppfattning. Han bedömde E. som lämplig för yrket varför beslut fattades om fortsatt utbildning på kursen till april 1964.

E. hade inte tillgodogjort sig hela utbildningen eftersom han började mitt under pågående kurs. Därför beviljades ny fullständig omskolningskurs till bilelektriker. Påbörjade denna höstterminen 1964 och var färdig med sin utbildning i september 1965. En förutsättning för att kunna arbeta som bilelektriker är innehav av körkort. Arbetsvården beviljade bidrag för körkortsutbildning.

E. skaffade själv arbete som han började i samma månad som han avslutade sin utbildning. Fick avtalsenlig lön. Var ännu 3 år efter utbildning kvar i samma anställning.

E. har således efter förlängd anpassningsundervisning och efter förlängd yrkesutbildning fått anställning i ett yrke som han är lämpad för. Ärendet understryker vikten av noggrann utredning som grund för yrkesva-

let och att studietakten avpassas efter de individuella förutsättningarna.

Exempel F

Vid första kontakten med arbetsvården (1963) 17-årig ogift kvinna.

Epilepsi. 1-2 stora anfall (grand mal) per vecka. F. var till humöret häftig och retlig, ofta aggressiv, ibland depressiv och blödig. Enligt länsarbetsnämndens förtroendeläkare var epilepsin av grav art men vissa möjligheter till förbättring fanns.

Folkskola 9 år. Slutade skolan med Ba och B-mässiga betyg. Ingen yrkesutbildning. Efter folkskolan endast 3½ månader lång anställning som presserska i tvättinrättning.

Bosatt i föräldrahemmet, hyreslägenhet 2 rum och kök. Fadern verkstadsarbetare. Modern sömmerska. En äldre broder, bilreparatör, boende i hemmet. Familjens ekonomi ordnad.

F. remitterades till arbetsvården från allmänna förmedlingen då hon pga sitt handikapp ansågs svår att arbetsplacera. Hon hade tvingats sluta anställningen som presserska eftersom arbetsgivaren med hänsyn till hennes sjukdom ansåg det riskfyllt att ha henne placerad vid pressmaskin. Något annat arbete i firman kunde inte erbjudas. Arbetsvårdsexpeditionen överlämnade ärendet till länsarbetsnämndens förtroendeläkare som i samråd med behandlingsläkare företog en grundlig kartläggning av F:s sjukdomsbild. Bl. a. kunde konstateras att anfallsfrekvensen minskat sedan F. slutat arbetet som presserska.

Under arbetsvårdsutredningen uttalade F. önskemål om kontaktbetonat arbete, helst ville hon ha en affärsanställning. Arbetsvården ordnade en provanställning som biträde i skoaffär. Hon avbröt denna anställning efter två månader, eftersom hon pga sjukdomen inte vågade gå upp på stegar. Eftersom F. trivdes bra med affärsarbetet inriktade sig arbetsvården på att skaffa en ny anställning som affärsbiträde men i en bransch där det inte så ofta behövdes stege för att nå varorna. Man kunde så gott som omedelbart erbjuda F. en prov-

anställning i en fotoaffär med ateljé. Anställningen visade sig lämplig och övergick i en 2-årig utbildning till seriefotograf (s. k. företagsutbildning). Innan utbildningen börjades informerades arbetsgivaren och genom honom den övriga personalen om F:s sjukdom. Hela personalen fick också reda på hur man bäst hjälper F. då kramptillstånden kommer.

Efter avslutad utbildning i oktober 1966 anställdes F. i firman med avtalsenlig lön. Är alltså kvar i samma företag. Anförtroddes att själv svara för firmans öppet hållande under årets semestrar.

F. har således efter grundläggande medicinsk kartläggning, provanställning och 2-årig företagsutbildning fått stadigvarande anställning med avtalsenlig lön. Trivs utmärkt med förhållandena på arbetsplatsen. Hennes sjukdom har förbättrats, lägre anfallsfrekvens och jämnare humör.

Exempel G

Vid första kontakten med arbetsvården (1962) 18-årig ogift man.

Sedan 3-årsåldern haft nedsatt synförmåga (amblyopi congenita et nystagmus oscillatorius bilateralis). Synförmågan var när G. sökte arbetsvården så nedsatt att han inte utan specialundervisning kunde tänkas inträda i arbetslivet (synskärpa båda ögonen: 0,1). Hel förtidspension utgick.

7-årig folkskola. Ba-AB-mässiga betyg. Fortsättningsskola. Ingen yrkesutbildning. Har inte haft något förvärvsarbete.

Boende i föräldrahemmet, radhus i stadsförort. Fadern bilmekaniker. Modern husmor. 2 syskon. Inget anmärkningsvärt beträffande familjesituationen.

G. beviljades 9 månaders anpassningskurs för synskadade. Under kursen som avslutades i september 1963 utgick utbildningsbidrag från länsarbetsnämnden. G. hade under första delen av kursen varit rätt ointresserad att förbättra sina kunskaper och färdigheter men blev under kursens gång alltmer intresserad av undervisningen. Utvecklades enligt föräldrarna starkt under kurstiden, blev mogen och självständig. Han visade gott handlag i

praktiskt arbete men hade vissa svårigheter att under längre tid koncentrera sig på sina uppgifter. Deltog i bl. a. engelska, handelslära, svenska och yrkesräkning. Fick genom länsarbetsnämnden skrivmaskin och punktskriftsmaskin.

För att förbättra G:s teoretiska kunskaper beviljades honom med bidrag från länsarbetsnämnden första årskursen vid folkhögskola 1963/64. Fick efter avslutad kurs vitsordet God förmåga i teoretiska ämnen och Mycket god förmåga i praktiska ämnen.

G. hade i kontakterna med arbetsvärden framfört önskemål om att få utbildning för kontorsarbete. Dessa önskemål sammanföll med de rekommendationer som han fått efter anpassningskursen. Fick plats i kurs för kontorspersonal i augusti 1964 på hemorten. Tvingades avbryta kursen efter en månad. Rektorn meddelade att G. pga sin synsvaghet inte kunde tillgodogöra sig utbildningen.

Arbetsvärden medverkade till att G. fick plats vid kurs för utbildning till hålkortsoperatör vid skola för vuxna synskadade, 6 månader 1964-65. Utbildningsbidrag utgick. Vitsord: Väl godkänd. Efter utbildningstiden praktiserade han 1½ månad vid hålkortsanläggningen på större företag. G:s handledare under praktiktiden meddelade att den nedsatta synförmågan inte visat sig utgöra något hinder för honom i arbetet som hålkortsoperatör. Handledaren ansåg grundkunskaperna goda men föreslog kompletterande utbildning före arbetsplacering. Fick 2 månaders kompletterande utbildning i samma företag som G. senare fick anställning i. Anställningen tillträdde i november 1965 mot avtalsenlig lön.

Med blindkonsulentens hjälp fått bostad på arbetsorten.

G. har således efter anpassningskurs, folkhögskolstudier och utbildning till hålkortsoperatör fått fast anställning med avtalsenlig lön. Synen har ytterligare försämrats men påverkar inte hans arbete. Förtidspensionen drogs in från april 1966. Har under 1968 övergått till annan arbetsgivare med högre lön. Trivs bra med yrket.

Exempel H

Vid första kontakten med arbetsvärden (1960) 24-årig ogift man.

Organisk nervsjukdom (multipel skleros) som debuterade vid 20 års ålder. Båda benen totalförlamade och pareser i armar och händer. Lätt pares i nedre delen av ryggen. Rullstolsbunden. Prognosen oviss såsom alltid vid denna sjukdom. Sjukdomen har under de senaste åren varit tämligen statisk.

8-årig folkskola. Utbildad bagare. 6 år i yrket. Trivdes bra med arbetet men måste sluta pga tilltagande svaghet i armar och ben.

Vid tiden för första kontakten med arbetsvärden var H. bosatt i föräldrahemmet. Familjen bodde först i villa men flyttade sedan till höghus där H:s rörelsehinder var mindre besvärande vid förflyttningar.

Tiden 1961 - april 1963 sjukskriven och vistades i ett par perioder på hem för vård och rekreation.

H. inskrevs vid arbetsträningsinstitut i maj 1963 för arbetsträning och kvarstod till mars 1964 (innehållande beslut om förlängd träning). Jämsides med arbetsträningen fick H. behandling hos sjukgymnast, som medförde ökning av muskelkraften, förbättring av allmänkonditionen och säkrare koordination av rörelserna. Under denna tid genomgick han även psykoteknisk anlagsundersökning som bl. a. visade att H. hade goda intellektuella resurser och god psykisk stabilitet. Man ansåg honom vara i stånd att klara avancerad teoretisk utbildning under förutsättning att han kunde förbättra sina något bristfälliga skolkunskaper. Han uppgav att han hade intresse för sociala yrken men att han också kunde tänka sig kontorsarbete.

Efter arbetsträningstidens slut placerades H. som arkivarbetare på halvtid vid en landstingsinstitution med kontorsarbetsuppgifter. Hade då helt sjukbidrag. Denna arbetsplacering var tänkt som en övergångsperiod före vidareutbildning eftersom H. för tillfället inte ansåg sig orka med en utbildning.

I oktober 1963 beviljades H. bidrag från

länsarbetsnämnden till inköp av personbil för att underlätta transporterna mellan bostad och utbildnings- och arbetsplatser.

I september 1965 började H. första årskursen vid folkhögskola. Utbildningsbidrag utgick från länsarbetsnämnden. Fortsatte vintern 1966/67 andra årskursen och nådde under båda kurserna utmärkta studieresultat. Tenterade våren 1967 för studentkompetens i samhällslära med gott resultat. För att underlätta studierna vid folkhögskolan fick H. från länsarbetsnämnden låna elektrisk skrivmaskin.

Under sommaruppehållet mellan de två folkhögskolkurserna var H. på nytt anställd i arkivarbete. Nu på heltid. H. beviljades bidrag från länsarbetsnämnden till byte av sin bil eftersom hans rörelseförmåga hade försämrats i sådan omfattning att förste bilinspektören ansåg att han från trafiksäkerhetssynpunkt behövde bil med helautomatisk växellåda.

Omedelbart efter andra folkhögskolkursens slut fick H. provanställning som tjänsteman inom arbetsförmedlingen med arbetsuppgifter som i huvudsak motsvarar en arbetsförmedlares. För att möjliggöra anställning på arbetsförmedlingen på orten ombyggdes ett toaletterum. Parkeringsplats för invalidbil ordnades i nära anslutning till entrén.

H. fick elektrisk rullstol att användas på arbetsplatsen. Hemlänet har beviljat bidrag till den nya bilen och efterskönt lån som beviljats för inköp av den förra. Genom hemkommunens bostadsförmedling har H. fått ändamålsenlig invalidlägenhet av hög standard. Får kontinuerlig behandling av sjukgymnast och har också försetts med sk gångrullstol att användas i hemmet.

H. har alltså efter genomgångna folkhögskolstudier och med användande av olika arbetsvårdande insatser och efter medverkan från kommunala m fl organ fått stadigvarande arbete inom ett område som han trivs med. Han utför ett gott arbete och är allmänt omtyckt på arbetsplatsen. Avlönas enligt lönegrad 11 motsvarande en lön av 1 817 kr/mån. Sjukbidraget utgår inte längre men han uppstår invaliditetser-

sättning. Är numera gift. Hustrun förvärvsarbetande.

Exempel I

Vid första kontakten med arbetsvården (1964) 28-årig ogift kvinna.

Stora deformiteter i ryggraden (spondylitis sedan 4-5 års ålder; kyfos). Ryggraden helt stel med rörlighet i huvudsakligen höger höft. Vänster höft helt stel och kortare vänster ben. Suspekt njur-TBC. Starkt nedsatt hörsel på vänster öra. Efter olycksfall spräckt vänster knäskål (det bästa benet). Förflyttar sig med hjälp av två kryckkäppar.

Genomgått folkskola på vanföreanstalt. Betyg B-Ba; Bc i matematik, AB i teckning. Därefter sömnadsutbildning tre terminer med goda betyg. Efter utbildning arbetat som sömmerska på sjukvårdsinrättningar. Trivdes inte med arbetet. Övergick till arbete med montering i en större elektromekanisk firma i Stockholm januari 1962 och arbetade där till mars 1964. Efter omläggning av driften i firman, innebärande överflyttning till ensidigt sittarbete, slutade hon anställningen. I. ansåg risken för försämrad hälsa vara alltför stor för att våga fortsätta.

Vid tiden för första kontakten med arbetsvården var I. bosatt i föräldrahemmet på landet utanför stor industristad i mellan-Sverige. Ordnade hemförhållanden.

I. aktualiserades på arbetsvården genom allmänna arbetsförmedlingen som hon sökt för att få ett nytt, mera rörligt arbete än det hon av hälsoskäl var tvungen att sluta. Olika försök från förmedlingens och arbetsvårdens sida att finna lämpligt arbete misslyckades. Pga njurbesvär som fordrade sjukhusvård kunde inte några arbetsvårdsåtgärder sättas in förrän sent på hösten 1964. Anlagstestades med följande resultat. På de matematiska och tekniska områdena låga värden. Däremot låg hon högt ifråga om manuell snabbhet och rörlighet och detaljuppfattning. I övrigt hade hon medelmåttiga resultat. Intagen på arbets träningsinstitut i december 1964 för arbets-

prövning och övergick därefter direkt till arbetsträning. Under tiden på institutet framlade I. önskemål om att få bli kartritare. Sista månaden av träningstiden kunde förläggas till stadsingenjörskontoret där hon fick pröva vad kartritningsarbetet innebar. Trivdes mycket bra och fick börja en provanställning (med ekonomiskt bidrag från länsarbetsnämnden) i maj 1965 som utmynnade i en anställning som kommunal arkivarbetare fr.o. m. oktober 1965.

I april 1966 anordnades en kartritningskurs för rörelsehindrade vid Änggårdens yrkesskolor. I. stimulerades till att delta i en preparandkurs för att förbereda sig till denna kartritningskurs. I. blev antagen till båda kurserna och förhoppningen var att hon skulle söka och få fast tjänst på stadsingenjörskontoret. Under båda kurserna utgick utbildningsbidrag från länsarbetsnämnden. Kartritningskursen genomgick I. med gott resultat. Strax efter kursens slut ledigförklarades en tjänst som kartritare på stadsingenjörskontoret. Konkurrenten var dock hård och annan sökande fick tjänsten.

Återanställdes i november 1966 som kommunal arkivarbetare med högre lön som mera motsvarade hennes färdigheter. Har 1 305 kr/mån. I. är själv tillfreds med lösningen av sin arbetsfråga.

För att underlätta resorna mellan bostad och arbete har I. fått bidrag genom länsarbetsnämnden för inköp av personbil. Har vidare fått lämplig arbetsstol efter bidrag från länsarbetsnämnden.

Hyr invalidlägenhet och har kommunalt invalidbostadsbidrag.

I. har efter olika arbetsvårdsåtgärder och efter utbildning till kartritare fått ett arbete som ger henne bättre trivsel och som från hälsosynpunkt är mindre påfrestande än det arbete hon hade före kontakten med arbetsförmedlingen. Arbetsvården följer ärendet kontinuerligt och bevakar möjligheterna för I. att få fast anställning.

Exempel J

Vid första kontakten med arbetsvården (1964) 26-årig ogift man.

Svår kronisk ledgångsreumatism sedan 6 års ålder (juvenil reumatoid artrit). Opererad ett flertal gånger med korrektionsoperationer. Betydande deformationer (med subluxationer och kontrakturer) i samtliga leder men huvudsakligen i båda händerna och fingerlederna. Förflyttade sig utan särskilda hjälpmedel. Behandlande läkare bedömde J:s handikapp vara av sådan art att det skulle ha en menlig inverkan i en kommande sysselsättning oavsett vilken. Utöver de reumatiska besvären förelåg en depression (exogen) som behandlingsläkaren dock bedömde skulle släppa under gynnsamma miljöbetingelser.

Realexamen 1954. Genomgått 1-årig kurs för handelsanställda 1955-56. Anställd under 1 år som kontorselev vid bokförings- och revisionsbyrå. Måste sluta pga arbetsbrist. Började 1956 som kontorsbiträde inom kommunal förvaltning. Måste efter något års anställning pga sin sjukdom reducera arbetstiden till halvtid. Innehade denna anställning till 1965. J. trivdes inte särskilt väl med de enklare och rutinbetonade arbetsuppgifterna och inte heller med arbetsplatsen. Framkom att arbetsgivaren hade önskemål om en lämpligare sysselsättning för J. än vad som kunde erbjudas vid förvaltningen. Pga J:s svåra situation blev han dock aldrig uppsagd från sin anställning.

Uppvuxen och under tiden fram till insatta arbetsvårdsåtgärder boende i föräldrahemmet i en småstad. En äldre och en yngre broder också boende i hemmet. Föräldrarna pensionärer. Fadern hade tidigare varit fabriksarbetare.

J. remitterades till arbetsvården från kurator vid ortopedisk klinik. Ärendet uppfattades på arbetsvårdsexpeditionen som mycket komplicerat, dels genom J:s grava fysiska handikapp, dels genom att han tycktes vara en egenartad person, enstöring och inbunden i läggningen, dels genom att det klart framgick att J. besvärades av en svår depression. Med J. och behandlande läkare diskuterades att som första steg börja med en arbetsprövning. J:s hälsa försämrades dock och han remitterades av behand-

lingsläkaren till medicinsk rehabiliteringsklinik. Behandlingen där pågick under 2 månader. Under tiden samrådde arbetsvården med den medicinska expertisen om fortsatt medverkan från arbetsvården. Framkom att J. före kontakten med arbetsvården ansökt om förtidspension. Enighet rådde mellan de ansvariga organen för J:s rehabilitering att det trots hans svåra handikapp var motiverat med en stark satsning på den yrkesmässiga rehabiliteringen.

J. beviljades genom arbetsvården psykoteknisk anlagsundersökning. Av testutlåtandet framgick bl. a. följande: »Intellectuellt motsvarar exploranden kraven i avancerade arbetsuppgifter. Han bör ha ett yrke på studentexamensnivå om han skall kunna få utlopp för sina resurser (ett yrke som intellektuellt kräver lika mycket som avläggandet av gymnasial examen, utan att därför nödvändigtvis avlägga examen). I en yrkesvägledningssituation kan man förslagsvis beakta hans numeriska och induktiva intelligens och tänka på yrken som står i samband med databehandling. Det är också motiverat att reflektera över yrken som är mera utpräglat tekniska. Vidare har han utan tvivel förutsättningar att hävda sig i avancerat kameralt arbete.»

Vid gemensam överläggning med J. och berörda organ för hans rehabilitering överenskomms att arbetsvården skulle undersöka möjligheterna för en utbildning till programmerare. Ordnares bl. a. så att J. fick tillfälle att avlägga ett besök vid en större dataanläggning och därvid även diskutera sina förutsättningar att klara den aktuella utbildningen. Representant för företagsledningen bedömde J:s förutsättningar för en utbildning till programmerare som goda och ansåg inte att handikapp skulle lägga hinder i vägen.

Rehabiliteringen fortsatte med 5½ månaders arbetsträning som i huvudsak förlades till kontorsavdelning. J:s intresse för arbetsträningen var redan från början mycket stort och hans arbetskapacitet stegrades oavbrutet. Jämsides med träningen fullföljde han en korrespondenskurs i matematik för studentkompetens som hade rekommende-

rats sedan arbetsvården samrätt med experter inom det av J. tilltänkta utbildningsyrket. Nådde ett mycket gott resultat i denna kurs. Kostnaderna för kursen betalades av länsarbetsnämnden.

Hösten 1965 påbörjade J. med bidrag från länsarbetsnämnden utbildning till programmerare vid Solna stads yrkesskolor. Utbildningen var förlagd till Norrbackainstitutet. Vissa anpassningssvårigheter förelåg den första tiden i storstaden men efter hand fann J. sig väl tillrätta och klarade utbildningen med goda betyg. J. fick omedelbart efter utbildningen fast anställning som programmerare vid dataanläggning inom en statlig förvaltning.

J. har efter bl. a. psykoteknisk anlagsprövning, arbetsträning och efter korrespondenskurs i matematik samt utbildning till programmerare fått fast anställning i statlig förvaltning med avtalsenlig lön. Var i december 1968 placerad i lönegrad Ae 17. Arbetsgivaren är fullt tillfredsställd med J:s arbetsinsats och har förklarat att hans handikapp inte inverkat på arbetsprestationen. J. är själv mycket tillfreds med resultatet av de insatta rehabiliteringsåtgärderna.

Exempel K

Vid första kontakten med arbetsvården (1966) 25-årig ogift man.

Psykiskt utvecklingsstörd som varken kan skriva eller läsa. Gått i särskola. Slutomdöme efter 7 år i särskola: »Snäll, tyst och försynt pojke. Alltid villig att arbeta och anstränger sig alltid för att utföra uppgifterna. Hörseln svårt nedsatt varför han har svårt att följa med i undervisningen. Har utvecklats obetydligt. Kan ännu inte alla bokstäverna och behärskar endast talområdet 1-30 (add. och sub.). Vid intelligensmätning Terman-Merrill hade han 1950 IQ 57; 1952 IQ 60; 1956 IQ 46; 1963 IQ 44.» Enligt läkarutlåtande utfärdat 1963 i samband med pensionsansökan bedömdes K. inte kunna utföra något som helst verkligt arbete. Ingen utveckling eller förbättring var att vänta. Var i behov av omvårdnad och tillsyn. Förtidspensionerad.

7-årig särskola. Ingen egentlig arbetsfarenhet. Har sedan han kom hem från särskolan 1958 lärt sig väva mattor i hemmet.

Då K. aktualiserades vid arbetsvården var han bosatt hos föräldrarna. Vålördnat i hemmet. Har en äldre syster som också bor hemma. Fadern timmerman. Modern hemmafru.

K. remitterades till arbetsvårdsexpeditionen från socialnämnden i januari 1966. Arbetsvården ställde sig till en början något tveksam till arbetsvårdsåtgärder för K. pga hans svåra intellektuella störningar. Beslöts emellertid att han skulle föras upp på väntelistan för att få plats vid hemortens skyddade verkstad. I september 1966 fick han anställning vid verkstaden. I mars 1967 meddelade föreståndaren för verkstaden att K. gjorde en utmärkt arbetsprestation, hade lätt att uppfatta arbetsledarnas instruktioner och kunde inte alls betraktas som debil. Hans arbetsuppgifter bestod i att montera slangar till svetsaggregat. Gjorde ett mycket noggrant arbete.

I maj 1967 remitterade arbetsvården K. till öronspecialist för att prova ut ny hörapparat. Samtidigt fick han anpassningsutbildning till den nya apparaten.

I juni 1967 tog arbetsvården kontakt med länskolnämnden för att efterhöra möjligheterna för K. att få privatundervisning i läsning och skrivning. Under hösten började han sådan undervisning anordnad av skolstyrelsen i hemkommunen.

K:s arbetsfråga är så länge han är anställd vid den skyddade verkstaden inte definitivt löst. Om han genom privatundervisning kan förbättra sin skolunderbyggnad är man från arbetsvårdens sida beredd att satsa på en yrkesutbildning för att därigenom skapa underlag för en arbetsplacering på öppna marknaden. Trots de relativt få arbetsvårdsåtgärder som satts in är K:s situation radikalt förändrad. Från att tidigare inte ha haft någon anställning – och för framtiden inte bedömts kapabel att klara en sådan – är han idag självförsörjande. Hans månadsinkomst är ca 1 700 kr. I maj 1967 beslöt försäkringskassan att upphäva förtidspensioneringen.

Exempel L

Vid första kontakten med arbetsvården (1956) 22-årig ogift kvinna.

Polio vid 2-årsåldern som medfört nedsatt kraft i bägge benen (stora atrofier). Använder rullstol men kan med stor ansträngning förflytta sig med hjälp av kryckor. Kan inte klara trappsteg. Kraftigt demolerade fingerleder med starkt nedsatt kraft i händerna. Dock inga större svårigheter att skriva för hand eller med maskin. Vårdad i perioder på Norrbackainstitutet och Eugeniahemmet, senast 1950, därefter i föräldrahemmet. Psykisk status: harmonisk och intelligent. Hel förtidspension och invaliditetstillägg utgick.

8 års folkskola, varav det sista året på Norrbackainstitutet. Avlagt relexamen 1952 och studentexamen 1956 vid korrespondensinstitutet. Har inte haft något förvärvsarbete.

Bortsett från kortare perioder för institutionsvård har L. tillbringat sin uppväxttid i föräldrahemmet. Äldst av två syskon. Fadern lastbilschaufför. Modern hemmafru. Ordnade hemförhållanden men ekonomin hårt ansträngd till följd av villaköp.

L. sökte på eget initiativ kontakt med arbetsvården efter studentexamen 1956 som avlagts efter korrespondensstudier. Studierna har genomförts planmässigt och med mycket gott resultat framför allt i moderna språk. L. önskade läsa vid universitet för att helst nå fram till en fil.mag.-examen och därefter börja som lärare. För att få så gott underlag som möjligt vid bedömningen av L:s förutsättningar att klara en akademisk examen och utröna hennes lämplighet för läraryrket fick hon genomgå psykoteknisk anlagsprövning. Resultaten av den visade att hon hade goda förutsättningar att lyckas med den planerade utbildningen och att hon bedömdes som lämplig för yrket. Länsarbetsnämnden biföll därför L:s ansökan om utbildningsbidrag för till en början två terminers studier som hon påbörjade hösten 1957. För att underlätta studiet arbetet fick hon bidrag från länsarbetsnämnden för inköp av el-

skrivmaskin. L. höll normal studietakt och nådde medelgoda resultat. Länsarbetsnämnden beviljade studiebidrag för två terminer i sänder fram till fil.mag.-examen som hon avlade 1962. Hon fortsatte därefter, med bidrag från länsarbetsnämnden, ett års utbildning vid lärarhögskola. Gick ut med medelbetyg.

För att möjliggöra studierna vid lärarhögskolan var L. i stort behov av eget transportmedel. Länsarbetsnämnden biföll hennes ansökan om bidrag dels till körkortsutbildning som påbörjats redan under universitetsstudierna, dels till personbil.

Efter utbildningen fick L. ordinarie anställning som adjunkt vid grundskola. Skolan var nyuppförd i ett plan och med handikappvänlig planlösning och inredning. Rektor har vidtagit vissa praktiska åtgärder för att underlätta L:s arbete, bl. a. har hon all sin undervisning förlagd till en lärosal som ligger i nära anslutning till kollegierum. Skolans vaktmästare hjälper L. med att komma i och ur bilen.

När L. tillträdde lärartjänsten bosatte hon sig åter i föräldrahemmet som inretts på ett ändamålsenligt sätt.

Har fått elektrisk rullstol som hon använder i skolan. Skolan har låtit uppföra en ramp för rullstolen. I övrigt är skolans inredning avpassad för L:s behov. Landstinget har beviljat bidrag till personbilen.

L. har efter avlagd akademisk examen och utbildning vid lärarhögskolan fått ordinarie anställning som adjunkt vid grundskola. Hon utför ett gott arbete och är allmänt omtyckt på sin arbetsplats. I och med att lärartjänsten tillträdades drogs L:s förtidspension (hel) in och hon har såsom enda bidrag invaliditetsersättningen.

Exempel M

Vid första kontakten med arbetsvärden (1966) 23-årig ogift man.

Schizofreni som debuterade vid 20 års ålder. Kom på ett tidigt stadium av sjukdomen under läkarvård. Vårdats på psykiatriskt sjukhus kortare perioder 1964 och 1965. Suicidförsök 1964. Fadern har flera

gångar vårdats på psykiatriskt sjukhus. Två syskon visat tecken på psykiska förändringar. Från läkarutlåtande utfärdat 1965 hämtas: Lugn och ordnad, en del hallucinationer, svarade ibland inadekvat och med lång latenstid, annars fullt orienterad i rummet men inte helt i tiden. Somatiskt inget anmärkningsvärt.

7 års folkskola. Har genomgått 4 månaders utbildning vid skogsvårdsskola. Har haft anställning som lantarbetare och skogsuggare 4 år, som mejeriarbetare 2 år, som sågverksarbetare 5 månader och som medhjälpare i smidesverkstad 6 månader.

Uppvuxen i föräldrahemmet. 2 syskon. Fadern lantarbetare. Modern hemmafru. Lever under knappa ekonomiska förhållanden. M. var då han sökte arbetsvärden bosatt i egen lägenhet.

M. remitterades från behandlande läkare till arbetsvårdsexpeditionen. I remissen framhölls att M:s psykiska hälsa sannolikt inte skulle försämrats. Genom regelbunden medicinering skulle sjukdomen troligen inte utgöra något allvarligt hinder för yrkesutbildning. Av de arbeten han prövat trivdes han bäst med smidesarbetet som han måste sluta pga arbetsbrist. De tidigare anställningarna hade han skött tillfredsställande och slutat efter egen begäran. M. önskade helst få ett arbete med mekanisk anknytning.

Efter samråd med behandlingsläkare och länsarbetsnämndens förtroendeläkare beslöt länsarbetsnämnden bevilja 6 månaders mekanisk utbildning vid ortens skyddade verkstad. Utbildningen föll mycket väl ut och övergick i anställning vid verkstaden. Efter knappt 1 års anställning aktualiserade verkstadens föreståndare frågan om vidareutbildning för M. Hans självförtroende tycktes ha stärkts väsentligt under tiden på verkstaden. Föreståndaren ansåg honom vara kapabel att klara mekanikerutbildning vid central omskolningskurs. Efter viss kompletterande utredning beslöt länsarbetsnämnden bevilja M. 48 veckors mekanikerutbildning varvid han fick gängse ekonomiska bidrag. Efter utbildningen, som gick mycket bra, fick M. efter anvisning från

arbetsförmedlingen anställning som reparatör vid en medelstor mekanisk verkstad.

M. har efter utbildning och anställning vid skyddad verkstad och efter 48 veckors mekanikerutbildning fått fast anställning på öppna marknaden med avtalsenlig lön i ett yrke och på en arbetsplats som han trivs bra med. Den psykiska hälsan bedöms av behandlingsläkaren successivt ha förbättrats under de ca 2¹/₂ åren som gått sedan M. aktualiserades för arbetsvårdsåtgärder.

Exempel N

Vid första kontakten med arbetsvården (1963) 20-årig ogift kvinna.

Polio vid 5 års ålder. Stark atrofi i vänster ben. Benet ca 5 cm kortare än det högra. Haltar därför svårt. Går med hjälp av käpp och har kraftiga bandage på vänster ben.

Folkskola 6 år. Realexamen 1960 med medelmåttiga betyg. Har inte haft något förvärvsarbete.

Bosatt i föräldrahemmet. Äldst av 4 syskon. Fadern brandman. Modern deltidsarbetande som kontorist. Ordnad ekonomi. Familjen hyr lägenhet belägen i gatuplanet.

Efter arbetsvårdsutredning som innefattade ingående yrkesvalssamtal framkom att N. ville ägna sig åt ett hantverksbetonat arbete. Väckte själv förslag om utbildning till tandtekniker. Arbetsvårdsexpeditionen ordnade en provanställning vid hemortens folktandvårdsklinik. N. visade sig ha ett gott handlag med utpräglad noggrannhet och fick därför anställning som tandteknikerlev och beviljades av länsarbetsnämnden utbildningsbidrag under elevtiden som beräknades till 2 år. Pga en luftvägsinfektion tvingades N. vara borta från utbildningen en längre tid och av den anledningen tillrättades N. av chefstandläkaren att förlänga elevtiden med 1 år, vilket även länsarbetsnämnden ansåg väl motiverat. N. hade under elevtiden visat talang i yrket och förklarat sig trivas på bästa sätt med arbetsuppgifterna. N. sökte och blev antagen till tandteknikerutbildning vid statlig tandteknikerskola. Utbildningen omfattade 1 år.

Efter avslutad teoretisk utbildning fick N. praktikantanställning och senare fast anställning som tandtekniker vid större privat dentallaboratorium med avtalsenlig lön.

För att underlätta resorna mellan bostaden och arbetsplatsen fick N. bidrag från länsarbetsnämnden till personbil. Dessförinnan hade bidrag utgått till körkortsutbildning.

N. har efter provanställning, anställning som tandteknikerlev och 12 månaders tandteknikerutbildning fått fast anställning i utbildningsyrket med avtalsenlig lön som f n utgör ca 23 000 kr. per år. N. uppger att den begränsade rörelseförmågan på intet sätt påverkar hennes yrkesutövning.

Exempel O

Vid första kontakten med arbetsvården (1964) 29-årig gift man.

Diabetes sedan flera år tillbaka. Drabbades 1964 hastigt av grav synnedsättning (V. mindre än 0,3; H. 1/60). Då O. sökte arbetsvården saknade han ledsyn. Enligt läkare finns det anledning förmoda att hans hälsotillstånd kommer att förbli stationärt. Njur- och lungfunktionen god. Synförändringarna lär sannolikt inte kunna gå tillbaka. Risk för försämring av hälsotillståndet kan inte uteslutas.

7-årig folkskola med medelgoda betyg. Kortare kurser med anknytning till reklam. Har allt sedan skolans slut enbart ägnat sig åt försäljningsverksamhet, dels som affärsbiträde, dels som försäljare till detaljister. Har haft 6-7 olika anställningar. Har trivts bra med affärslivet och från samtliga anställningar fått goda vitsord.

O. var då han sökte arbetsvården gift och hade två barn, 6 respektive 3 år. Bosatt i modern 3-rumslägenhet i mindre stad. Hustrun deltidsarbetande som kassörska i snabbköpsaffär. Ordnad ekonomi. O. var sjukskriven under hela tiden som han var aktuell för arbetsvårdsåtgärder.

O. remitterades till arbetsvården från behandlingsläkaren med vilken arbetsvården under utredningsarbetet uppehöll en mycket nära kontakt. O. genomgick först en

anpassningskurs under 5 veckor för synskadade och fortsatte därefter 1-årig kontorskurs vid skola för vuxna synskadade 1964. Utbildningsbidrag från länsarbetsnämnden utgick. Genomgick psykoteknisk anlagsundersökning och gavs även under senare delen av utbildningen möjlighet att praktiskt yrkesträna i affär. Enligt utlåtande från anlagsundersökningen ansågs O. lämplig för kontaktbetonat arbete och han angav själv att hela hans intresse gick i den riktningen. Under utbildningstiden diskuterades O:s möjligheter till förvärvsarbete ingående. Uttryckte själv en förhoppning om att kunna få öppna eller helst överta en inarbetad tobaksaffär eller dylikt. Hustrun, som hade affärsvana, skulle biträda i affären. Arbetsvården förklarade sig vilja stödja en sådan lösning under förutsättning att det gick att finna ett lönsamt och i övrigt lämpligt objekt.

Efter utbildningen vid skolan för vuxna synskadade påbörjade O. efter medverkan från arbetsvården en ca 10 månaders utbildning i tobaksaffär vars ägare själv var synskadad. Häri ingick även en kortare tids utbildning hos Tobakshandlarnas riksförbund för att lära sig sortimentet inom tobaksbranschen. Utbildningsbidrag utgick från länsarbetsnämnden.

O. sökte enträget efter lämpliga affärsobjekt. Med arbetsvårdens medverkan gavs O. möjlighet att komma i kontakt med ägaren till en salubjuden tobaksaffär i en storstad. O. ansåg villkoren fördelaktiga. Genom arbetsvården företogs en noggrann utredning av affärens skötsel, ekonomi m. m. som resulterade i att länsarbetsnämnden preliminärt kunde stödja O. vid ett eventuellt övertagande av rörelsen. Köp kom till stånd. Köpeskillingen utgjorde 50 000 kr. jämte belopp som motsvarade inneliggande lager. Avtal upprättades och O. började verksamheten som tobakshandlare under hösten 1966.

Länsarbetsnämnden beviljade O. 12 000 kr. för inköp av rörelsen. Vidare medverkade länsarbetsnämnden på den nya hemorten till att O. på ganska kort tid fick familjebostad.

Efter framställning har O. utöver bidraget från länsarbetsnämnden fått bidrag och lån med sammanlagt 23 000 kr. från landstinget, hemortskommunen, De blindas förening, De blindas lokalförening på hemorten, De blindas vänner och Kronprinsessan Margaretas arbetsnämnd.

Vid arbetsvårdens uppföljning av verksamheten har konstaterats att O. kunnat öka affärens omsättning något. Den uppgick 1968 till ca 260 000 kr. Har även kunnat göra de avtalade delaybetalningarna på upplånat kapital och på skuld till förre ägaren. Familjen har anpassat sig väl till den nya bostadsorten och till sitt arbete.

O. har genom hastigt påkommen grav synnedsättning tvingats till annan yrkesverksamhet. Efter anpassningskurs och 1 års kontorsutbildning vid skola för vuxna synskadade och utbildning inom tobakshandel har han efter bidrag (näringshjälp) från länsarbetsnämnden och bidrag och lån från kommunala m fl organ förvärvat egen tobakshandel som ger honom och hustrun god försörjning.

Bilaga 9 Bostads- och vårdartjänst för svårt handikappade studenter med analys av förhållandena i Stockholm («Domusverksamheten»)

Av arbetsterapeuten vid Älvsborgs läns centrallasarettis rehabiliteringsklinik Gunnel Berntsson och prorektorn vid Göteborgs universitet Sven-Olof Brattgård

Försöksverksamhet med vårdartjänst

Genom lag 1965: 136 om elevhem för vissa rörelsehindrade barn m. fl. (elevhemslagen) skapades förutsättningar för undervisning och vård av svårt rörelsehindrade elever. Redan tidigare hade dock elever med rörelsehinder fått omvårdnad och utbildning vid olika institutioner i landet. År 1964 startades försöksvis gymnasieutbildning vid värföreanstalten i Stockholm (Norrbackainstitutet). Vårterminen 1967 avslutade 13 elever gymnasiala studier där och 12 elever vårterminen 1968.

Svårt handikappade hade redan före 1967 avlagt studentexamen. Tre av dem började före 1967 studier vid Stockholms universitet och fick bostad med viss service i studenthemmet Domus i Stockholm. För denna vårdartjänst svarade De handikappades riksförbund (DHR) i samarbete med studentorganisationen. I skrivelse till ecklesiastikdepartementet 1966 begärde DHR, Sveriges förenade studentkårer (SFS) och Stockholms studentkårers centralorganisation (SSCO) att åtgärder skulle vidtas för att ge vårdartjänst till handikappade studenter. Skrivelsen remitterades till handikapputredningen som föreslog att sådan verksamhet försöksvis skulle komma till stånd. I anledning härav beslöt Kungl. Maj:t att Norrbackainstitutet fr. o. m. läsåret 1967/68 skulle sörja för vårdartjänst åt studenter som utexaminerats från det till institutet förlagda gymnasiet

och som fortsatte sina studier vid Stockholms universitet.

Höstterminen 1967 omfattade verksamheten 14 studenter inberäknat de tre som redan tidigare börjat sina studier. Höstterminen 1968 tillkom ytterligare åtta elever. Samtliga elever utom två hade tidigare undervisats vid Norrbackainstitutet. Vårterminen 1969 omfattar vårdartjänsten 21 studenter på tre studenthem. Av Norrbackainstitutets 25 studenter från 1967 och 1968 har 15 fått studiemöjligheter genom försöksverksamheten.

Studenterna hyr bostad i studenthem. De som bor på studenthemmet Domus betalar utom bostadshyran också för allmänna utrymmen - jourrum, toaletter osv. - som har ställts i ordning för dem.

Vårdartjänsten omfattar i första hand personlig hjälp i ADL-funktioner, matservering, städning, tvätt och budskickning. De handikappades sjuk- och hälsovård ombesörjs genom studenthälsovården eller på annat sätt. Sjukgymnastisk behandling tillhandahålls genom privatpraktiserande sjukgymnaster. Norrbackainstitutets eftervårdskonsulent hjälper studenterna med råd och anvisningar och med kontakter främst med arbetsmarknadsverket. Transporter till och från universitetet utförs av en privat färdtjänstorganisation. Genom arbetsmarknadsstyrelsens förmedling är en studieassistent tillgänglig.

För att bilda sig en närmare mening om

den pågående försöksverksamheten med vårdartjänst, de studerandes situation och behov har handikapputredningen låtit utföra en undersökning av verksamheten genom avdelningen för handikappforskning vid Göteborgs universitet.

Undersökningens uppläggning

Undersökningen utfördes i januari-februari 1969. Under en månad gjorde Berntsson en detaljerad analys av bostads- och vårdarsituationen för de handikappade studenterna. Deras förhållanden registrerades efter ett särskilt analyschema. För att få en mer ingående uppfattning om hur vårdartjänsten fungerade tjänstgjorde Berntsson under en tid som vårdare. Genom registerundersökningar och studier av färdtjänstens körjournaler, tjänstgöringsscheman för personalen och genom samtal med de handikappade kompletterades materialet.

Studentgruppens sammansättning och funktionsstatus

Av de 21 studenterna var 8 kvinnor och 13 män. Det större antalet män beror sannolikt på att rörelsehinder av t. ex. cp-natur allmänt förekommer i dubbelt så stor utsträckning bland pojkar som bland flickor. Man torde även i fortsättningen få räkna med ett större antal manliga än kvinnliga studerande.

Aldern varierade mellan 20 och 43 år. Medianen låg vid 24 år. Av de 21 studenterna hade 18 inte fyllt 26 år. En av de studerande som hade fyllt 40 år kompletterade tidigare avlagd akademisk examen. Vårdartjänsten omfattade sålunda främst studenter i åldern mellan 20 och 30 år. Den stora spridningen i ålder bör observeras när det gäller frågan om hur integrationen skall lösas i den fortsatta verksamheten.

Nio studenter var från Stockholm. Av dem var sex inflyttade till staden. De handikappade studenterna hade sålunda i övervägande grad sin ursprungliga hemort utanför studieorten. De tolv som inte var skriv-

na i Stockholm kom från olika delar av landet.

Orsaken till handikappet varierade. Den största gruppen (6 elever) var cp-skadade. Därefter kom muskeldystrofier (5 elever) och polio (4 elever). Andra orsaker till handikappet var trauma, hemofili, arthrogryphosis och reumatiska sjukdomar. Tre rörelsehindrade var blinda. Det dominerande handikappet var sålunda rörelsehinder. De flesta studenterna var handikappade från födseln eller från tidig ålder.

Funktionsanalys innefattande ADL-status hade tidigare gjorts endast för enstaka studenter. Vi kunde därför inte jämföra studenternas nuvarande och tidigare situation. Det är svårt att beskriva en funktionsned-sättning i objektiva termer. Det synes väsentligast att beskriva den handikappades totala situation och hans förmåga att klara sig själv. Några särskilda muskel- och ledanalyser gjordes därför inte utan undersökningen utgick från den handikappades möjlighet att lösa praktiska uppgifter.

En bedömning gjordes även av hur omfattande en vårdartjänst bör vara när man i framtiden har fått optimala resurser på bostads- och rehabiliteringssidan. Vi utgick därför från de handikappade studenternas situation och försökte bedöma deras möjligheter i en mer anpassad miljö och efter det att olika rehabiliteringsresurser satts in. Denna bedömning är självfallet osäker och tjänar främst som underlag för vilka resurser som bör utnyttjas. Den kan därför inte ligga till grund för åtgärder i studenternas nuvarande situation.

Av de 21 handikappade studenterna behövde 14 rullstol både inomhus och utomhus. Ytterligare en behövde tillfälligtvis rullstol såväl inom- som utomhus. Denne och en av de sex som inte använde rullstol behövde stöd vid gång utomhus. Ytterligare en, som var blind, behövde ledsagning utomhus. Fyra handikappade kunde gå utan hjälp både inomhus och utomhus. Tre rullstolsbundna använde dagligen elektrisk rullstol. En hade elektrisk rullstol men använde den inte. Elva studenter hade nedsatt funktion i armarna i så hög grad att de be-

hövde hjälp vid av- och påklädning. Två måste ha hjälp med att äta. Två måste regelbundet vändas i sängen på natten. En behövde tidvis sådan hjälp.

Sex studenter behövde lyftas till och från rullstolen. Tre behövde stöd vid sådan förflyttning. Samtliga nio återfanns bland de elva som behövde hjälp med av- och påklädning. På grund av bostadstekniska förhållanden behövde nio hjälp med personlig hygien vid toalettbesök.

Tre studenter var som tidigare nämnts blinda. Två av dem hade dessutom svårt rörelsehandikapp. Talsvårigheter av mer uttalat slag liksom epilepsi förekom i enstaka fall.

Denna del av undersökningen visar

att man bör räkna med något fler manliga än kvinnliga studerande med svårt handikapp,

att åldern för de flesta ligger mellan 20 och 30 år med tyngdpunkten kring 23–25 års ålder, men att vårdtjänst måste kunna beredas även äldre studerande, särskilt sådana som önskar komplettera tidigare studier,

att de flesta studerande inte har sin ursprungliga hemort på studieorten,

att rörelsehinder var det dominerande handikappet, men att man måste vara beredd att täcka speciella behov även för andra handikappade,

att det stora antalet rullstolsbundna – två tredjedelar av samtliga – måste beaktas vid planeringen av allmänna utrymmen, korridorer, hissar m. m.,

att de studerandes behov av vårdtjänst bör undersökas före studiernas början,

att de före studiernas början bör ha haft tillgång till aktiva rehabiliteringsåtgärder,

att de bör ha fått tillgång till tekniska hjälpmedel och träning i att använda dem innan de börjar studera.

Analys och synpunkter på nuvarande förhållanden

Bostadens utformning

Två av de handikappade studenterna bodde på studenthemmet Nyponet, femton på stu-

denthemmet Domus och fyra i studentlägenheter på Lappkärrsberget. Tolv av studenterna bodde i rum längs samma korridor på Domus. Korridoren har 18 rum vilket medförde att de handikappade studenterna dominerade starkt. Tio rum var ändrade för att underlätta boendet för svårt rörelsehindrade. Dörrarna hade breddats, innerdörrar och trösklar tagits bort, ramp anbringats till toaletterummet, extra handtag monterats vid toaletten, sockel till garderobskåp tagits bort för att möjliggöra montering av en utdragbar klädställning, förstärkningslister fästs i hörnen och ringleddning dragits till jurrummet. Elektriska slutbleck till dörrar fanns i några rum. Ändringarna var inte individuellt avpassade. Detta medförde att en del förändringar inte innebar de förbättringar som var avsedda.

Toaletterummen på studenthemmen Domus och Nyponet har normal standard. De är så små att en person som använder rullstol som regel inte kan utnyttja dem. Golvet i samtliga toaletterum är högre än rumsgolvet varför en ramp hade monterats till toaletterummen. De flesta av studenterna hade emellertid tagit bort rampen till toaletterummet därför att den hindrade passage genom hallen. Bara en rullstolsbunden kunde komma in i toaletterummet med rullstol.

De flesta rum har kombinerad toalett- och duschstol. I regel användes inte denna för att hämta studenten till tvätterummet utan han bars från sin vanliga rullstol till kombinationsstolen som placerats i tvätterummet.

I ett av de ändrade studentrummen bodde en student som inte behövde rullstol. Tre rullstolsbundna bodde i rum som inte hade ändrats. Rummen var för små för att användas av handikappade med rullstol.

De flesta studenterna utnyttjade standardmöbleringen i rummen. Många behövde individuellt avpassad arbetsplats varför standardskrivborden var olämpliga. Bokhyllornas placering medförde att många handikappade hade svårt att nå dem. Åtgärder för att underlätta vårdtjänsten, t. ex. förhöjda sängar, var inte genomförda. Studenterna åt i regel på sina rum. Detta medförde

att personalen måste plocka bort böcker m. m. från skrivbordet för att studenten skulle få en matplats. De flesta studenterna kunde inte själva öppna sina fönster.

I den s. k. handikappkorridoren i Domus-huset finns ett särskilt inrett jourrum. Det är ett vanligt studentrum som har delats i en yttre del som har pentry och kylskåp och en inre del som har skrivplats och bord. Rummet används som personalrum, jourrum, omklädnadsrum för personalen, samlingsrum för studenterna och kök. Intill jourrummet finns ett särskilt rymligt toaletterum som är inrett för rullstolsbundna. Det används inte för sitt ändamål utan för torkning av tvätt och som förvaringsplats för städredskap och personalens ytterkläder.

Duschmöjligheter finns på varje rum men eftersom utrymmet var för litet kunde de rullstolsbundna studenterna i regel inte själva klara sig till duschen.

Tvättmaskin och badrum finns i källarplanet men utnyttjades inte av studenterna. Detta berodde delvis på att utrymmena inte var anpassade för handikappade. Personalen svarade för tvätten utom sänglinne. Förrådsutrymmen för rullstolar saknas liksom laddningsrum för elektriska rullstolar.

Hiss finns till alla våningsplanen men kunde bara skötas av ett fåtal studenter på grund av dörrens tyngd och reglageknapparnas placering. Entrén till huset är i plan med marken men dörrarna tunga. Parkeeringsplats för invalidfordon är iordningställd utanför entrén.

Restaurant finns i bottenplanet. Den är anpassad för handikappade men utnyttjades inte regelbundet av studenterna.

Fyra handikappade studenter, som tidigare hade bott på Domus, hade fått invalidlägenheter på Lappkärrsberget. En av dem var inte rullstolsbunden men hade ändå en lägenhet som var inredd för rullstolsbunden. Två studenter – en av dem var rullstolsbunden – delade lägenhet.

Denna del av undersökningen visar

att de handikappade studenternas bostäder – främst hygienutrymmena – på studenthemmen Domus och Nyponet inte fyller kraven på god anpassning till handikap-

pades behov,

att lokalförhållandena på Domus är sådana att svårt handikappade inte bör bo där,

att de bostäder som finns på Domus i framtiden bör utnyttjas för studenter med mindre svåra handikapp och utan behov av kvalificerad vårdtjänst,

att studenter som inte behöver speciellt anpassade bostäder bör erbjudas andra bostäder så att de specialbostäder som finns kan utnyttjas för de handikappade som behöver dem bäst,

att entré och hiss dörrar på Domus bör förses med automatiska dörröppnare och hissreglagen kompletteras med manöverlåda på lämplig höjd.

Vårdartjänstens nuvarande organisation och omfattning

Vårdartjänsten administreras genom Norrbackainstitutet. Den innefattar framför allt ADL-hjälp, hjälp med matfrågan, disk, tvätt, städning och budskickning. Däremot svarar Norrbackainstitutet inte för bostadens uthyrning, sjuk- och hälsovård, färdtjänst och studieassistans.

Behovet av vårdtjänst berodde delvis på de för handikappade mindre tillfredsställande bostadsförhållandena. Detta gällde bl. a. behovet av hjälp med entrédörrar och hiss samt att komma till och från toalett och tvättställ.

Hälften av studenterna fick hjälp med personlig hygien, såsom tvättning och toalettbesök. Studenterna skulle som regel ha klarat dessa funktioner om toaletterummen hade varit särskilt anpassade för rörelsehindrade, t. ex. utrustade med lämpliga tekniska hjälpmedel.

Elva handikappade fick hjälp med av- och påklädning. Tre av dem hade stödkorsett. Två studenter behövde hjälp att äta. Tretton fick hjälp med tillagning av maten och servering. Vid försöksverksamhetens början räknade man med att studenterna skulle äta på restauranten i Domus eller ute på stan. De handikappade studenterna anmärkte på att restauranten inte varierade kosten och att den var för dyr. Studenterna

åt frukost på sina rum eller i jourrummet. Tillagningen av frukosten ägde rum individuellt på studenternas rum eller i jourrummet och var därför tidsödande och splittrade personalens arbetsförhållanden. Studenterna åt på eget porslin vilket medförde svårigheter vid diskning m. m.

Två handikappade studenter åt regelbundet middag i restauranten. En av dem måste ha hjälp med förflyttning och servering. När restauranten var stängd på lördagar ordnade de själva middag, delvis med personalens hjälp. De övriga 15 handikappade hyresgästerna på Domus och Nyponet ordnade sin middag individuellt. Tre klarade matlagningen själva. Personalen ordnade middagen för de övriga tolv. Detta gick till på olika sätt. Ibland hämtades färdig middag i restauranten eller från en restaurang på stan. Maten serverades på studenternas rum eller i jourrummet. En student fick skonkost från föräldrahemmet en gång i veckan. De handikappade studenterna på Lappkärrsberget – de bodde i invalidlägenheter med kök – klarade måltiderna utan hjälp.

Två studenter på Domus behövde regelbundet hjälp med vändning i sängen och tidvis ytterligare en. Vändningen skedde ca varannan timma efter kallelse från den handikappade. Sängar med elektrisk motor för vändning hade sannolikt inte nämnvärt påverkat personalbehovet.

Åtta studenter väcktes genom personalens medverkan. Detta skedde efter ett väckningsschema på vilket studenterna i förväg antecknade när de önskade väckning.

Av de 14 studenter som hade rullstol behövde sex hjälp med att lyftas till och från stolen. Tre kunde med hjälp av annan flytta sig till stolen. Tekniska hjälpmedel, t. ex. liftar, saknades helt. Möbleringen i rummen var inte anpassad med tanke på lyfthjälp. För låga sängar var en extra belastning för personalens ryggar. Lyftningen av de handikappade utfördes endast av manliga vårdare. Av de 14 studenter som regelbundet använde rullstol inomhus hade tre elektriska och elva handdrivna rullstolar. De som hade elektriska rullstolar kunde själva klara förflyttning inomhus. Sex av de elva som an-

vände handdrivna rullstolar kunde också förflytta sig själva. Av de fem som behövde hjälp med förflyttning var två blinda. Vid förflyttning utomhus i rullstol behövde elva hjälp. Eftersom närmiljön inte är anpassad till handikappade är det svårt att mera exakt bedöma om behovet av hjälp skulle ha minskat om studenterna haft tillgång till elektriskt drivna utomhusrullstolar. Av de tre som behövde förflyttningshjälp utomhus i form av stöd var en blind och behövde ledsagare. De andra två behövde stöd för att klara trottoarkanter och för att de inte orkade gå längre sträckor.

Hälften av studenterna kunde inte själva begagna hissen och klarade inte heller ytterdörren i entrén till studenthemmet Domus. Åtta av dem hade dessutom svårt att öppna och stänga sin lägenhetsdörr.

Färdtjänsten hade till uppgift att ordna resor till och från bostaden och att hjälpa studenten att komma till och från fordonet. Färdtjänstpersonalen hämtade den handikappade i hans rum och i föreläsningssalen. Denna hjälp var nödvändig eftersom universitetets lokaler inte är anpassade för handikappade och universitetet inte hade sådan personell assistans som behövs för att hjälpa handikappade inom institutionerna.

Fjorton av studenterna utnyttjade regelbundet färdtjänsten. En hade ekonomiciskt bidrag från arbetsmarknadsverket till taxi. En åkte taxi på egen bekostnad. Sju hade egna invalidbilar. Fyra av dem använde bilen till och från institutionerna. Flera handikappade måste utnyttja färdtjänsten därför att de behövde lyfthjälp. Av dem som använde färdtjänsten skulle fem ha klarat sig med egen bil eller taxi om de kunnat få lyfthjälp. En av studenterna kunde gå till institutionen.

Färdtjänsten var ordnad genom »Firma handikapptransport». Tidigare utnyttjades även den kommunala färdtjänsten för dem som var skrivna i Stockholm. Eftersom den kommunala färdtjänsten hade svårigheter att passa studenternas tider anlitas numera det privata företaget. Färdtjänsten till och från universitetet bekostades genom utbildningsbidrag från arbetsmarknadsverket. De-

som var skrivna i Stockholm fick genom stadens färdtjänst till reducerat pris utnyttja sex taxiresor per månad för fritidsbesök. För andra än stockholmare fanns inte någon motsvarande förmån.

Av och till förekom behov av skrivhjälp. De flesta med skrivsvårigheter hade elektriska skrivmaskiner och bandspelare. Tre av studenterna kunde inte göra minnesanteckningar på föreläsningarna.

För hyresgästerna på Domus och Nyponet var veckostädningen ordnad genom hyresvärderna. Övrig städning och bäddning ombesörjdes till största delen av vårdpersonalen. Fjorton studenter fick hjälp med bäddning. De som bodde i Lappkärrsberget fick hjälp med städning en gång varannan vecka genom vårdartjänsten. Tillgång till lämplig tvättmaskin och annan sådan utrustning liksom lämpliga lokaler saknades. Tvätt av handdukar och underkläder ombesörjdes för nästan alla. Personalen skötte också i mindre omfattning lagning av kläder.

De flesta studenterna brukade stiga upp mellan klockan 6.30 och 12.00. Senare uppstigning förekom ibland. Den största frekvensen var mellan klockan 9.00 och 10.00. Tidpunkten för sänggåendet varierade i hög grad. Sällan lade sig någon före klockan 22.00.

Studenterna fick hjälp med inköp och budskickning. I regel försökte man samla dessa uppgifter till förmiddagen men det var inte ovanligt att bud måste ordnas flera gånger per dag. De handikappade kunde få hjälp av vårdartjänsten vid inköp av kläder m. m. och vid promenader.

Tidsåtgång för beräknad vårdartjänst

Norrbackainstitutet gjorde höstterminen 1968 en sammanställning av tidsåtgången för vårdpersonalen. Därav framgick att tidsåtgången varierade avsevärt för hjälpen åt studenterna. För tre svårt handikappade studenter angavs att de behövde vårdartjänst 8,5–9,5 timmar per dag. Detta gällde exklusive tiden för budskickning, m. m. De fyra studenter som bodde i tre lägenheter på

Lappkärrsberget behövde sammanlagt 16 timmar per vecka för städning och tvätt.

Ett försök har gjorts att bedöma tidsåtgången för de handikappade studenternas hjälpbehov. Det visar sig därvid bl. a. att väntetider och gångtider för personalen var förhållandevis betydande. De föga ändamålsenliga bostäderna och otillräcklig rehabilitering bidrog även till att öka de studerandes behov av vårdartjänst.

Vårdpersonal och tjänstgöringsförhållanden

Personalen var anställd mot arvode. I stor utsträckning förekom tillfälligt anställd personal. Denna utgjordes till stor del av studerande.

En arbetsledare hade ansvaret för vårdartjänsten. Några av de anställda hade kortare tid tjänstgjort som vårdbiträde eller vaktmästare vid Norrbackainstitutet eller vid sjukhus. I övrigt saknade de anställda i stort sett erfarenhet av vårdarbete. De flesta saknade erfarenhet från modern rehabilitering.

Ett arbetsschema hade upprättats av Norrbackainstitutet. Schemat kunde inte alltid följas eftersom personaltäteten var ojämn – 36 timmar på söndag och 90,5 timmar på onsdag.

Såväl de handikappade studenterna som personalen ställdes inför svåra problem för att genomföra vårdartjänsten. De handikappade studenterna hade tidigare under sin skoltid inte alltid fått sådan hjälp till rehabilitering, anpassning och integrering som hade varit önskvärt. Detta medförde att de i alltför hög grad måste repliera på vårdartjänsten.

Vid undersökningen om vårdartjänsten har framkommit vissa problem som särskilt måste påpekas. Personalens anställningsförhållanden, dess ledning och instruktionen för den bör omprövas. Kravet på kompetens och erfarenhet får inte åsidosättas. Tjänstgöringsschemat måste genomgående revideras. Frågan om manliga studenter med nödvändighet måste ha manliga vårdare och kvinnliga studenter måste ha kvinnliga vårdare bör övervägas. Vissa service-

problem såsom matfrågan, väckning, budskickning, bör i samverkan med de handikappade studenterna lösas på ett mer rationellt sätt än som nu är fallet.

Det kan även konstateras att ifråga om matservice har den ursprungliga målsättningen inte följts. Detta torde inte minst ha gått ut över de handikappade studenterna. Genom att de äter på sina rum blir de isolerade och deras möjlighet till integrering minskar. Det nuvarande arrangemanget är otvivelaktigt personalkrävande i en utsträckning som inte var förutsedd. Från ekonomisk synpunkt är arrangemanget till fördel för studenterna. När vårdpersonalen anlitas behöver de inte betala matlagingskostnaderna.

Genom olika åtgärder bör studenterna få möjlighet att utnyttja sina egna resurser och bli mer oberoende av personalens hjälp. Om bostadshuset hade varit bättre utrustat, t. ex. med automatiska dörröppnare och med lämplig hiss, skulle endast några av studenterna ha behövt personlig hjälp vid in- och utgående.

Alla handikappade kan klara ringklocka och borde därför också kunna klara vanlig eller specialkonstruerad väckarklocka. Härigenom skulle den handikappade bli mindre beroende av personalen.

Som tidigare har nämnts har vid undersökningen om de handikappade studenternas servicebehov detta även bedömts med utgångspunkt från gynnsammare förutsättningar än dem som förelåg vid »Domus-verksamheten». Om sådana förutsättningar – i form av en lämpligare avpassad boendemiljö och tillgång till ändamålsenliga tekniska hjälpmedel – hade varit för handen och studenterna före sina eftergymnasiala studier hade fått fullgod rehabilitering, hade de kunnat klara sig själva i högre grad och varit mindre beroende av vårdartjänsten. Hela studerandegruppens totala behov av vårdartjänst hade i så fall sannolikt kunnat begränsas till 50–75 % av den service som nu lämnades.

Vi vill särskilt framhålla

att vårdartjänstens syfte och omfattning närmare måste klargöras,

att personalens sammansättning och tjänstgöringsförhållanden inte underlättade de handikappade studenternas integrering,

att man från lokalsynpunkt måste vidta behövliga åtgärder för både studenter och personal för att underlätta vårdartjänsten, att vissa funktioner, exempelvis matfrågan och budskickningen, måste få en rationellare lösning,

att tekniska och andra åtgärder måste vidtas för att studenterna skall kunna utnyttja sina egna resurser i full utsträckning,

att transport- och vårdartjänst ges en sådan lösning att studenterna får en meningsfull fritid.

Rehabiliteringsåtgärder

De flesta studenterna (19) kom från Norrbackainstitutet och borde därför ha varit rehabiliterade. Tre hade varit på rehabiliteringsklinik.

Varje ny situation och ändring av miljö innebär påfrestningar. Detta gäller särskilt för handikappade. De skall såväl tekniskt som psykologiskt anpassa sig till den nya miljön. Det krävs särskilt stöd för att integreringen skall lyckas. Denna ständigt pågående rehabilitering måste även vårdarpersonalen följa och underlätta. Man måste därför ha tillgång till personal med kännedom om problemen och vetskap om hur dessa bör mötas. Verksamheten vid Domus gav intryck av att vara underdimensionerad när det gäller kvalificerad personal. Med den nuvarande organisationen kan man därför inte räkna med att rehabiliterings- och integreringsfrämjande åtgärder kan vidtas i den utsträckning som är önskvärd.

Från medicinsk synpunkt replierade studenterna i första hand på studenthälsovården. Huruvida denna har kompetens att beakta alla de problem som har betydelse för studenter med handikapp undandrar sig vår bedömning. När det gäller specialmedicinsk vård och behandling vände studenterna sig i stor utsträckning till Norrbackainstitutets elevmedicinska avdelning. Regelbunden medicinsk kontroll ordnad genom vårdartjänsten hade inte planerats eftersom tanken var

att de handikappade studenterna skulle repliera på samhällets vanliga resurser.

Genom Norrbackainstitutets eftervårdskonsulent hade studenterna tillgång till vissa stödåtgärder och kontakter. Främst gällde detta kontakt med arbetsvården. Tekniska hjälpmedel förmedlades genom Norrbackainstitutet.

Sjukgymnastisk behandling ombesörjdes för 14 studenter av privatpraktiserande sjukgymnaster på studentrummen. Teknisk utrustning och apparatur för självträning saknades. Genom polioföreningen fick två studenter regelbunden simträning. En av studenterna var aktiv inom handikappidrotten. Tekniska hjälpmedel för ADL-funktioner fanns i mindre utsträckning.

Det var inte befrämjande för rehabilitering och integrering att den relativt stora gruppen handikappade studenter bodde tillsammans. Studenterna hade god kontakt med varandra och med personalen men utbytet med andra studenter i huset var mycket begränsat. Några hade däremot goda kontakter utanför studenthemmet. Studenthemmet Domus representerar en typ av studentbostäder som erfarenhetsmässigt har visat sig vara mindre väl ägnade att underlätta kontakter mellan hyresgästerna. I studenthem där korridorök finns tycks förhållandena vara bättre, t. ex. på Nyponet.

Önskemål framfördes om särskilt kök i den avdelning av Domus där de handikappade bodde. Från integreringssynpunkt är det viktigt att ett sådant kök får användas även av icke handikappade studenter.

Sammanfattningsvis vill vi framhålla

att handikappade studenter även under studierna behöver medicinsk-tekniska och social-psykologiska rehabiliteringsåtgärder,

att man från rehabiliterings- och integreringssynpunkt bör se till att utbudet av olika bostäder till studenterna ökas så att större valfrihet nås,

att handikappade studenter i största möjliga utsträckning replierar på samhällets allmänna resurser.

Studieaspekter

Alla studenter utom en uppgav att de valt studieinriktning efter sitt intresse.

Några studenter önskade att de under vissa tider skulle få möjlighet att pröva arbete i stället för studier. Genom arbetsmarknadsstyrelsen hade en arkivarbetare ställts till förfogande som studieassistent. Han svarade i huvudsak för inköp av böcker och för bibliotekslån. Möjligheten att ge de handikappade individuell och effektiv studieassistans var begränsad. De tre blinda studenterna hade tillgång till läshjälp. En av dem utnyttjade denna möjlighet.

För att få bo i studentbostad krävs att hyresgästen skall studera vid utbildningsanstalt där han normalt är berättigad till studiemedel. Föreligger särskilda skäl kan studiemedel utgå trots att genomsnittlig studieprestation inte har uppfyllts. Detta torde bli fallet för flertalet av de handikappade studenterna. Fyra hade bedrivit akademiska studier före höstterminen 1967. Av de tio som började studierna 1967 hade fyra godkänts för ett betyg. En läste direkt på tvåbetygskurs. En studerade vid socialhögskolan. Fyra studenter hade ännu inte tagit något betyg vid undersökningstillfället. Av dem som började höstterminen 1968 hade en student godkänts för ett betyg. Man måste som regel räkna med förlängd studietid för de flesta handikappade studenterna.

Hel förtidspension eller helt sjukbidrag utgick till samtliga som uppbar pension. Helt invaliditetstillägg utgick till samtliga som hade sådant tillägg. En hade halv invaliditetsersättning och fyra hade hel invaliditetsersättning. Fem hade utbildningsbidrag från arbetsmarknadsverket. Fem studenter hade studiemedel med 100 % av maximalt belopp, åtta ca 40 % och två 10 %. Genom kombination av olika bidrag var studenternas ekonomiska situation högst varierande. Kommunalt bostadstillägg utgick till tolv studenter med belopp varierande från 744 till 5 360 kr. per år. Nio studenter var skrivna i Stockholm. Av dem hade sex kommunalt bostadstillägg.

Det är anmärkningsvärt att 15 studenter

hade förtidspension eller sjukbidrag och samtidigt var i full studieverksamhet. Studiemedel som är det vanliga sättet att finansiera universitetsstudier utnyttjades endast av 13 studenter. Invaliditetstillägg och invaliditetsersättning, som avser att täcka kostnader för service och andra merkostnader till följd av handikappet, utgick till 14 studenter. Sju hade inte sådana pensionsförmåner. Av dessa hade tre uttalat eller mycket uttalat behov av vårdtjänst.

Denna del av undersökningen visar

att verksamheten har givit handikappade studenter i Stockholm möjlighet att bedriva akademiska studier,

att de svårt handikappade sannolikt kommer att välja akademiska studier i högre grad än vad som nu är fallet,

att de svårt handikappade som nu studerar vid universitet i många fall måste räkna med förlängd studietid,

att dessa studenter är i särskilt behov av utbyggd studierådgivning och studieassistsans,

att de handikappade studenternas ekonomiska förhållanden – detta gäller särskilt med hänsyn till studiemedel – måste klarläggas och samordnas.

Färdtjänst

Av de 21 handikappade studenterna anlitate 14 när det gäller färd till och från universitetsinstitutionerna »Firma handikapptransport». Färdfrekvensen under undersökningsperioden (15/1–15/2 1969) visar att tre studenter inte utnyttjade färdtjänsten. De 11 studenter som använde färdtjänsten under undersökningsmånaden reste i medeltal 16 gånger, dvs. ca 3–4 gånger per vecka. Variationerna i resfrekvens var betydande vilket i hög grad hänger samman med ämnesval och kursernas uppläggning. Vi anser att färdtjänsten fungerade tillfredsställande under undersökningsperioden.

Allmänna synpunkter på vårdtjänst för studerande

Bostadsfrågan

Särbestämmelser för handikappade bör undvikas. De svårt rörelsehindrades bostadsfråga under studietiden måste dock lösas på ett för dem ändamålsenligt sätt. Svårt handikappade studerande har inte samma möjlighet som andra att välja bostad. Bostadens läge och utformning kräver att speciella villkor är uppfyllda. Kort avstånd till läroanstalter respektive centrumanläggningar är av särskild betydelse. Behovet av särskild vårdtjänst inverkar också på bostadsvalet.

Ökad utbildningskapacitet vid universitet och högskolor och den avsevärda inflyttningen till universitetsorterna har medfört att man under de senaste årtiondena i stor utsträckning har byggt särskilda studentbostäder. Invalidbostadsbidrag utgår efter prövning av länsbostadsnämnderna till studentbostäder som inrättas för svårt rörelsehindrade och synskadade.

För dessa bostäder gäller vissa villkor. Hyresgästen skall studera vid utbildningsanstalt vid vilken studerande normalt är berättigad till studiemedel. Boendetiden är begränsad och man skall vara aktivt studerande. Bestämmelserna utesluter sålunda vissa studerande från bostäderna. Ett avbrott i studierna för annan verksamhet kan medföra att studenten måste lämna sin bostad. Den tid som man får utnyttja studentbostad är i regel begränsad till fem år. Detta kan medföra svårigheter för handikappade studenter med långsam studietakt att få bo kvar i studentbostad hela studietiden.

De svårt handikappades möjligheter att få förtur till studentbostäder är goda. Behovet av studentbostäder som är anpassade för handikappade kan dock ännu inte anses vara helt tillgodosett. Liksom andra studerande kan de svårt handikappade studenterna ibland önska annan bostad än studentbostad. I vissa fall underlättas också integreringen i samhället bättre om handikappade får tillgång till vanliga bostäder. Skall svårt handikappade få samma möjlighet till bostadsval som andra studenter måste man

därför räkna med att de förutom lägenheter och studentrum i studentbostäderna också skall kunna få tillgång till invalidlägenheter i vanlig bostadsbebyggelse.

De flesta svårt handikappade studerande i eftergymnasial studiesituation kommer sannolikt att vara ogifta och i åldern under 25 år. Bostäder i form av studentrum och små studentlägenheter blir därför de mest aktuella. Det kan dock finnas behov av lägenheter med service för handikappade som vill dela bostad. Många handikappade önskar studera på andra orter än i de stora universitetsstäderna. Lärarhögskolor, handelsskolor m. m. finns på många orter där studentbostadsfrågan inte är löst. Det är därför nödvändigt att boendemöjligheter för svårt handikappade bereds även på andra studieorter än i universitetsstäderna. Bostadsfrågan för svårt handikappade studenter i Stockholm kan inte lösas inom studenthemmen Domus och Nyponet. Andra lösningar måste därför sökas med det snaraste. Man bör eftersträva varierande typer av bostäder. Från flera synpunkter bör serviceenheten inte omfatta fler än 8-12 bostäder.

Vi har funnit att ett fortsatt utnyttjande av bostäder för svårt handikappade i Domus och Nyponet endast kan accepteras i avvaktan på att en bättre lösning kommer till stånd. Under tiden bör dock vissa tekniska förbättringar i de nuvarande bostäderna utföras. Som exempel kan nämnas automatiska öppnare på entré- och hissdörrar och rationellt utnyttjande av allmänt toaletterum i översta våningen på Domus. De nuvarande utrymmena på Domus bör kunna användas av handikappade studenter med mindre uttalat behov av vårdtjänst. De förbättringar som görs bör därför planeras med hänsyn härtill.

Vårdartjänst

Många handikappade kan behöva vårdartjänst. Rörelsehindrade har dock det största behovet. Det är därför naturligt om man som bas för organisationen av vårdartjänsten utgår från de svårt rörelsehindrades

behov och sedan kompletterar organisationen med hänsyn till de särskilda behov som kan finnas hos andra handikappade.

Vårdartjänsten bör omfatta hjälp med alla funktioner som hör till den dagliga livsföringen och som den handikappade inte klarar själv. Till vårdartjänsten bör inte räknas sådana hjälpåtgärder som transport till och från bostaden och assistans för studiernas genomförande. Många uppgifter kan klaras genom att utnyttja annan form av service, t. ex. vid städning, matlagning och tvätt. I detta sammanhang erinras om den statliga servicekommitténs uppdrag att behandla vissa frågor om service i bostadsområden. Det går inte att dra en skarp gräns mellan dessa serviceformer och vårdartjänsten. Genom samhällets utbyggnad med serviceanordningar för alla medborgare kommer behovet av särskild vårdtjänst för handikappade att minska.

De mest framträdande inslagen i vårdartjänsten gäller av- och påklädning, personlig hygien, hjälp att klara matfrågan och tillsyn.

Det finns ingen metod att exakt mäta behovet av vårdtjänst. Utgångspunkten vid bedömningen måste vara vad den handikappade själv kan utföra och den tid som det tar för honom att göra det. Man måste också beakta alla de tekniska åtgärder som kan vara till hjälp för att reducera behovet av vårdtjänst. Det är viktigt att den handikappade i största möjliga utsträckning blir oberoende av andra personers hjälp och att han får resurser att klara sig själv.

Vårdartjänsten kan inte ses isolerad från boendesituationen och behovet av tekniska hjälpmedel. Den enskildes behov av vårdtjänst kan bara bedömas i den aktuella situationen. Denna bedömning kräver erfarenhet och kunskap om olika lösningar av de problem den handikappade står inför. Det är viktigt att påpeka att vårdartjänsten är skild från sjukvård och rehabilitering. Detta innebär inte att man skall se bort från rehabiliteringsaspekterna när man bedömer servicebehovet. Vårdartjänsten skall ses som en social angelägenhet och inte som en

hälsovårds- eller sjukvårdsfråga.

Analysen av den hittills bedrivna verksamheten med vårdartjänst i Stockholm visar de svårigheter och problem som kan följa med sådan verksamhet. Skall vårdartjänsten vara till nytta krävs aktiv medverkan av både ledning, personal och de handikappade själva. Detta gäller inte minst under den fortsatta försöksverksamhet då alla måste vara beredda att pröva nya vägar.

Det är viktigt att de handikappade studenterna kan känna trygghet och få god kontakt med vårdartjänstens personal. Den bör ha kunskap om och erfarenhet av de handikappades problem. Verksamheten bör i möjligaste mån bedrivas med fast anställd personal. För promenader, budskickning och viss »handräckningstjänst» kan tillfälligt anställd personal – t. ex. studerande – i viss utsträckning anlitas. Från psykologiska synpunkter kan det dock i andra sammanhang vara diskutabelt med vårdarpersonal från de handikappade studenternas »kamratkrets».

Det är angeläget att all rehabilitering äger rum i samarbete med den handikappade. Det är också betydelsefullt att man undviker en organisations- och verksamhetsform för vårdartjänst som ger verksamheten institutionskaraktär. En vårdartjänst uppbyggd som den nuvarande är i vissa avseenden en kopia av den verksamhet som förekommer vid en sjukavdelning. På andra håll har prövats en organisationsform som ger den handikappade tillgång till personligt avdelad assistans främst koncentrerad till vissa tider på dagen. Verksamheten motsvarar den vårdartjänst som lämnas av den kommunala sociala hemhjälpen. En sådan service tar främst sikte på »morgonaktiviteter» – uppstigning, påklädning, hygien, bäddning, m. m. Den mera rutinmässiga handräckningen, som behövs övriga tider under dagen och natten, ges av »allmän» personal. Vårdartjänst i denna form befrämjar inte bara kontinuiteten i arbetet med den handikappades alla hjälpbehov utan medverkar också till en bättre planering av dagens arbete för den handikappade och gör honom mer oberoende.

I den nuvarande verksamheten arbetar

både manlig och kvinnlig personal. Arbetsfördelningen har varit strikt genomförd så att kvinnlig personal har lämnat service åt kvinnliga studenter och manlig personal åt manliga studenter. Lyftning av de handikappade studenterna utförs dock nästan uteslutande av manlig personal. Det har inte varit möjligt att avgöra om den strikta arbetsfördelningen efter kön hänger samman med de handikappades tidigare erfarenheter eller om det finns andra skäl. En sådan arbetsfördelning är i väsentliga delar främmande för vårdartjänsten inom andra samhällsområden. En personligt avdelad vårdare till varje handikappad skulle säkert innebära en fördel även från denna synpunkt.

De handikappade studenternas matservice måste lösas rationellt. Frukost och kvällsmat bör ordnas som i hotellens frukostmatsalar, dvs. att kaffe, te, ägg, rundstycken, marmelad m. m. finns framdukat under viss tid i ett gemensamt matrum. Använder man automater för kaffe, vatten och choklad kan studenterna få tillgång till varma drycker även på andra tider. Med gemensamt porslin och tillgång till anpassad diskmaskin – så att den handikappade själv kan klara diskningen – eller med papperstalrikar och bestick och muggar av plast blir den handikappade mindre beroende av personalens hjälp och mindre bunden av tider. I de fall studenterna inte kan äta middag på restaurant bör någon form av serveringskök anordnas. För att göra den handikappade mera oberoende bör man använda olika tekniska resurser, exempelvis djupfrysta maträtter som värms i elektronugn.

Den handikappades behov av bad bör kunna tillgodoses genom särskilt anpassad badavdelning där tekniska hjälpmedel utnyttjas i full utsträckning. Vid serviceenheten bör finnas ett mindre rum för fysisk träning liksom ett klädvårdsrum med anpassade tvätt-, stryk- och symaskiner.

Serviceenheten bör inte vara för stor för att inte försvåra de handikappade studenternas integrering och ge vårdartjänsten en opersonlig karaktär.

Vi har konstaterat att de handikappade studenterna i många avseenden inte tidiga-

re har fått den hjälp till rehabilitering, anpassning och integrering som är önskvärd. Detta medför att verksamheten under de eftergymnasiala studierna måste ses som en uppföljning och fortsättning av rehabiliteringen. Studenterna måste också få hjälp till sociala och kulturella kontakter.

Frågan om de handikappade studenternas vårdtjänst måste ses i ett större sammanhang. Detta gäller både omfattningen och finansieringen av verksamheten. Från försöksverksamheten för studenter liksom från annan vårdtjänst för svårt handikappade står det klart att invaliditetstillägg och invaliditetsersättning inte räcker för att täcka kostnaderna för servicen.

Drygt hälften av de studenter i Stockholm som har tillgång till vårdtjänst genom »Domusverksamheten» är förtidspensionerade. Sjukbidrag utgår till 4 av de 21 i gruppen. Förtidspension och sjukbidrag utgår när den handikappade inte kan arbeta i samma omfattning som icke handikappade. Enligt dom i försäkringsdomstolen 1968 kan förtidspension och sjukbidrag utgå till svårt handikappade studerande efter avslutad grundskola. Frågan om förtidspension och sjukbidrag till dem som studerar bör enligt vår mening utredas närmare. Samordningen med studiemedel måste klargöras. Kommunala bostadstillägget till studerande bör samordnas med övriga bidragsformer och ställas i relation till de bidrag som utgår till andra handikappade och andra studerande.

Enligt sina direktiv skall handikapputredningen inte ta upp försäkringsfrågor. Det är dock önskvärt att dessa frågor följs. Den nuvarande situationen är så splittrad och oenhetlig att samhället måste finna en form för lösningen av de studieekonomiska problemen för de handikappade.

De handikappade studenterna bör i ökad utsträckning få tillgång till studierådgivning. Denna bör inte vara endast en allmän rådgivning utan bestå i fortlöpande kontakter mellan den handikappade studenten och studierådgivaren. Det är nödvändigt att man vid de universitetsinstitutioner som har svårt handikappade elever får resurser att

hjälpa dem med deras studieproblem. Studieassistenterna bör inte placeras inom vårdtjänsten utan vara knutna till utbildningsinstitutionen.

Bilaga 10 Folkhögskolan och de handikappade

Av rektorn vid Forsa folkhögskola Helmer Söderbäck

Svensk folkhögskola idag

Arbetsåret 1967/68 fanns det i Sverige 105 folkhögskolor och 12 filialskolor med sammanlagt 11 388 elever vid vinterkurs. Det är det största elevantalet i folkhögskolans hundraåriga historia. Enbart arbetsåret 1966/67 ökade verksamheten med 23 000 elevveckor vilket motsvarar 7 normala folkhögskolor.

Landstingen är huvudmän för ungefär halva antalet skolor. De övriga ägs av stödföreningar och folkrörelser, s. k. rörelseskolor.

För att få inträde i första årskurs skall sökande ha genomgått folkskola eller förvärvat motsvarande kunskaper på annat sätt. Sökande skall under det kalenderår som kursen börjar uppnå minst 18 års ålder. Skolöverstyrelsen kan medge inträde vid tidigare ålder. Det finns fem ungdomsfolkhögskolor för åldrarna 16–18 år.

Vinterkurser

Folkhögskolans vinterkurser omfattar vid flertalet skolor 34 veckor. Omkring 60 skolor har tre årskurser.

Några folkhögskolor har på försök slopat indelningen i årskurser för att ge eleverna möjlighet till en efter deras förkunskaper och studiemål mer avpassad undervisning. I stället för att placera eleverna i viss årskurs och bestämda undervisnings-

grupper för hela läsåret har dessa skolor i varje ämne eller i en del av ämnena ordnat undervisning på olika nivåer och/eller i olika stoffgrupper. Kurserna har ofta varit uppdelade i perioder med möjlighet till nytt val för varje period.

Eftersom erfarenheterna av nivå- och stoffgruppering är positiva har skolöverstyrelsen föreslagit att begreppet årskurs helt skall slopas.

Ämneskurser

Ämneskurser finns av två slag, dels anslutna till vinterkurs, dels fristående. Kurstiden skall vara minst en vecka. Ämneskurs skall vara koncentrerad kring ett visst ämne eller viss grupp av ämnen. Det finns ingen säker statistik över innehållet i de fristående ämneskurserna (1965/66: 141 kurser). Men av de sammanställningar som görs inom skolöverstyrelsen framgår att kurser med samhällsinriktning, estetiska ämnen och för studie- och ungdomsledarutbildning utgör närmare hälften av det sammanlagda antalet kurser.

Inga betyg men studieomdömen

Folkhögskolan har inte rätt att utfärda betyg. Elev som har genomgått kurs kan av skolans rektor få intyg med uppgift om den tid och de ämnen kursen har omfattat. Skolans styrelse kan emellertid besluta att in-

tyg utfärdas om elevs förmåga att tillgodogöra sig undervisningen. Ett sådant intyg skall ange kursens längd, de ämnen eleven har studerat, timtalet i varje ämne och omfatta antingen samtliga läroämnen eller särskilda sammanfattande omdömen. Intyget skall avse dels undervisningen i den humanistisk-samhällsvetenskapliga ämnesgruppen, dels den matematisk-naturvetenskapliga ämnesgruppen och annan ämnesgrupp som förekommer vid skolan. Omdöme skall avges av lärarrådet. Endast följande omdömen får användas: Mindre god, God, Mycket god, Utmärkt.

Folkhögskolans syfte och framtid

I den nydaningsperiod som har präglat det allmänna skolväsendet sedan början av 1950-talet har frågan om folkhögskolans ställning och framtid behandlats gång efter annan. Grundskolans och fackskolans införande emotsågs med farhåga på en del håll. Man menade att de nya skolformerna skulle beröva folkhögskolan en stor del av dess elevunderlag. När det uppdämda behovet av vidareutbildning var tillgodosett bland dem som hade 6–8 års folkskola skulle många folkhögskolor inte längre behövas. När alla ungdomar hade 9 års grundskola och 80–85 procent av dem beräknades fortsätta i gymnasium, fackskola eller yrkesskola skulle det inte bli många elever kvar för folkhögskolan.

Denna pessimistiska syn har under senare år ändrats till betydande optimism. Orsakerna härtill är flera. De viktigaste är förbättrat statligt ekonomiskt stöd och bestämmelser om folkhögskolans kompetensvärde.

Redan från tiden för de första folkhögskolorna i Sverige – 1868 – angavs som mål att skolan skulle ge vuxen ungdom allmän medborgerlig bildning. Denna huvuduppgift har sedan dess stått kvar och är formulerad i folkhögskolstadgan 1958: 478 på följande sätt:

Folkhögskolan har till uppgift att meddela allmän medborgerlig bildning. Dess verksamhet bör särskilt syfta till att bibringa eleverna

insikt om deras ansvar som människor och samhällsmedlemmar. Den bör utformas så att elevernas samarbetsvilja stärkes, deras förmåga till självständigt tänkande och kritiskt omdöme utvecklas samt deras mognad och studieintresse främjas. I enlighet med denna målsättning utformar varje folkhögskola sitt arbetssätt.

Folkhögskolan har inga fastställda kursplaner. Den är vår friaste skolform. I betänkandet Lärarutbildning för folkhögskolan (SOU 1967: 47) sägs härom:

Friheten att inom vida gränser utforma kursinnehåll med hänsyn till skolans och elevernas bakgrund och intressen har varit av stor pedagogisk betydelse. Även om friheten vid vissa skolor begränsats av krav bl. a. från mottagande skolor och av vissa skolors speciella inriktning sådan den angivits av huvudmannen, har det varit möjligt att knyta an till elevernas olika förkunskaper i skilda ämnen och att ta betydande hänsyn till deras egna intressen för olika problem och ämnesavsnitt. På så sätt har man i stor utsträckning kunnat foga in elevernas erfarenhet i undervisningen. Detta har främst gällt ämnen som samhällskunskap, litteratur, psykologi och modern historia. Frihet vid kursplanering och genomförande har stimulerat både elever och lärare och ofta ökat elevernas engagemang i ämnen, som de tidigare känt sig likgiltiga inför. En sådan relativt fri pedagogisk situation är naturligtvis särskilt värdefull, när det gäller deltagare, som inte har studerat på många år eller som av olika skäl har avbrutit studierna i andra skolformer. Situationen underlättar också elevernas aktivering och självständiga insatser och bidrar till att skapa en mellan lärare och elever inbördes avspänd och positiv atmosfär. Erfarenheterna har visat att friheten i regel inte medfört sådana nackdelar som kunde befaras, nämligen uteslutning av väsentliga ämnesavsnitt, irrelevanta utvecklingar eller särskilt långsam studietakt.

Enligt utredningens mening är det en utomordentlig tillgång för det svenska utbildningsväsendet att det finns en skolform med denna frihet. En sådan skolforms frihet att experimentera med nya pedagogiska metoder kan främja utvecklingen också inom andra skolformer.

Folkhögskolans kompetensvärde

Folkhögskolans undervisningsnivå och kompetensvärde har livligt diskuterats under senare år och har lett till statliga bestämmelser på området.

I prop. 1962: 54 (s. 350) angående reformering av den obligatoriska skolan m. m. säger chefen för ecklesiastikdepartementet:

Jag vill vidare i anslutning till vad jag nyss anfört understryka det angelägna i att den i folkhögskolan frivilligt inhämtade allmänbildningen vinner allt erkännande. Inte minst bör man vid utfärdandet av olika intagnings- och meritvärdesbestämmelser på nämnda grund regelmässigt kunna ange folkhögskoleutbildningen som ett alternativ likvärdigt med motsvarande eller likartad fackskoleutbildning.

Vid riksdagsbehandlingen av nämnda prop. uttalade särskilda utskottet (SÄU 1962: 1 s. 175):

Vid utarbetande av olika intagnings- och meritvärdesbestämmelser bör man därför regelmässigt söka ange folkhögskoleutbildningen som ett alternativ likvärdigt med motsvarande eller likartad fackskoleutbildning. Inte minst bör denna uppfattning vara vägledande för de statliga och statsunderstödda verk och institutioner, som bedriver utbildningsverksamhet eller som i övrigt rekryterar personal på den utbildningsnivå som här avses.

Fackskolutredningen (SOU 1963: 50) värderar folkhögskolans undervisning på följande sätt:

Emellertid kan man också räkna med utbildningsbehov hos personer med högre utbildning än grundskola, elever vilka redan genomgått t. ex. fackskola eller egentligt gymnasium. Det förefaller därför uppenbart att vissa - så småningom kanske en större del - folkhögskolor bör erbjuda en utbildning, som når över fackskolenivån eller över gymnasienivån och därigenom förbereda eleverna för universitets- eller högskolestudier på motsvarande sätt som vissa folkhögskolor nu är en väg till utbildning vid socialinstitutet. Studier i vissa ämnen på akademisk nivå, ledande till kunskaper motsvarande t. ex. ett akademiskt betyg eller mer, förefaller vara en naturlig utveckling i ett samhälle där den allmänna utbildningsnivån över huvud taget stiger. --- Folkhögskolans lärare kan under alla förhållanden fungera som studieledare för elev eller grupp av elever, vilka bedriver här avsedda studier.

Om fackskolutredningens yttrande säger dåvarande generaldirektören i skolöverstyrelsen i Tidskrift för svenska folkhögskolan (1963: 10):

Utredningen tänker sig som en naturlig utveckling att folkhögskolan skulle ge tillfälle till

studier i vissa ämnen på akademisk nivå. Man talar om kunskaper, som skulle motsvara ett akademiskt betyg. Personligen tror jag att den tanken är fruktbar. Den ger dessutom i än högre grad realitet åt namnet folkhögskola. Men jag tror å andra sidan att det vore felaktigt att binda dessa folkhögskolestudier på högre nivå till universitetsstudiernas nuvarande innehåll. Folkhögskolan bör snarare inrikta sig på att skapa kunskaps- och utbildningsvägar, som till och med i vissa fall kan tjäna som exempel och till efterföljd för universiteten, t. ex. i samhällslära och i estetiska ämnen.

Sedan dessa uttalanden gjordes bedriver ett antal folkhögskolor undervisning på akademisk ettbetygsnivå. Denna undervisning leds av universitetslärare medan folkhögskolans lärare fungerar som handledare. Studierna för fram till tentamen vid universitet för akademiskt betyg.

En viss lösning av frågan om folkhögskolans kompetensvärde har nåtts genom kungörelsen 1966: 24 om grundskolans kompetensvärde och genom kompetensutredningens förslag i dess betänkande Tillträde till postgymnasiala studier (Ecklesiastikdepartementet Stencil 1966: 13).

Kungörelsen om grundskolans kompetensvärde jämställer utbildning vid folkhögskola med utbildning i grundskolans årskurs 9 och vissa andra skolformer (t. ex. specialskolor för synskadade och hörselskadade). Detta har skett utan att man har krävt en för alla folkhögskolor gemensam kursplan. Den som har 8 årskurser i folkskola och som har kompletterat denna med en årskurs i folkhögskola har kompetens som motsvarar 9-årig grundskola. På motsvarande sätt kan den som har 7-årig folkskola komplettera denna med 2 årskurser i folkhögskola.

I det av riksdagen antagna förslaget om reformerad lärarutbildning (prop. 1967: 4, SU 51, rskr 143) anges att som villkor för inträde till låg- eller mellanstadie lärarutbildning skall gälla genomgången fackskola, gymnasium eller motsvarande utbildning. Med sistnämnda utbildningskategori avses bl. a. folkhögskoleutbildning av viss omfattning (grundskola och två folkhögskolkurser eller folkskola och tre kurser vid

folkhögskola). Dessa bestämmelser tillämpas vid intagning till klasslärarutbildning fr. o. m. hösten 1968 och vid intagning till journalishögskolorna. Genom detta beslut har folkhögskolan jämställts med fackskolan.

Kompetensutredningen behandlar för närvarande bl. a. frågan om folkhögskolestudier som grund för universitets- och högskolestudier. Redan nu har universitetet dispensvägen mottagit ett antal folkhögskolelever.

Handikappade i folkhögskolan

Av det föregående framgår att folkhögskolan är vår friaste skolform. Obunden av centralt fastställda kursplaner kan den smidigt anpassa sin undervisning efter elevernas behov. Den ger formell kompetens likvärdig med grundskolans och fackskolans. Den kan genom kortare ämneskurser ge kunskaper och orientering på de mest skiftande områden. Folkhögskolan kan härigenom få stor betydelse för vuxna handikappades utbildning och fortbildning.

Folkhögskolan har under årtionden tagit emot handikappade elever, under senare år i växande antal. Antalet handikappade elever arbetsåren 1965/66–1967/68 framgår av tabell 1 och 2.

Av betänkanDET Lärarutbildning för folkhögskolan (SOU 1967: 47) framgår följande om folkhögskolan och de handikappade:

Folkhögskolan – en skola för ungdom med problem eller handikapp. Mindre uppmärksamman men ändå av betydelse är den insats många folkhögskolor har gjort genom att ta hand om ungdomar med problem av olika slag, psykiska och sociala framför allt. Den utbildning och den goda miljö folkhögskolan

Tabell 1. Handikappade elever i folkhögskolans vinterkurser, m. m.

Elever vid vinterkurs

Arbetsår	Antal	Därav handikappade	
		Totalt	Procent
1965/66	10 710	120	1,1
1966/67	10 871	163	1,5
1967/68	11 388	180	1,6

Handikappade elever vid folkhögskolornas vinterkurser fördelade efter handikappets art

Handikappets art	1965/ 66	1966/ 67	1967/ 68
<i>Rörelsehindrade</i>			
i rullstol	12	12	13
i rullstol med multi-handikapp	3	14	10
ej i rullstol	24	28	35
<i>Synskadade</i>			
svårt synskadade och blinda	10	12	18
synsvaga i behov av speciella åtgärder	31	39	40
<i>Hörselskadade</i>			
med hörselrester (hörapparat)	25	34	35
<i>F. d. hjälpklass elever</i>	9	19	20
<i>Övriga</i>	6	5	9
Summa elever	120	163	180
Summa elevveckor	4 080	5 542	6 120
Antal skolor med handikappade elever	57	64	65

Tabell 2. Handikappade elever vid folkhögskolornas ämneskurser fördelade efter handikappets art.

Handikappets art	1965/ 66	1966/ 67	1967/ 68
<i>Rörelsehindrade</i>	43	54	54
<i>Synskadade</i>	59	129	142
<i>Hörselskadade</i>	—	60	—
<i>Psykiskt utvecklingsstörda</i>	20	75	85
Antal elever	122	318	281
Antal elevveckor	402	876	850
Antal kurser	5	10	11

Ämneskurser för handikappade har under de tre åren anordnats vid följande folkhögskolor: Västerhaninge 2, Hagaberg 1, Kjesäter 5, Marieborg 2, Önnestad 2, Katrineberg 2, Fristad 2, Fellingsbro 2, Fornby 2, Mora 1, Forsa 1, Anundsjöbygdens ungdomsskola 1 och Pitedalen 1.

har erbjudit har hjälpt många till en ny start i livet. Även om man inte får överdriva skolformens möjligheter att ta på sig uppgifter som dessa, har dock åtskilliga folkhögskolor haft

lärare som varit lämpliga och villiga att göra en insats utöver det vanliga och därför kunnat ge sådan hjälp som många av dessa ungdomar behöver. Sådana insatser görs allttjämt.

I ökad utsträckning har folkhögskolan kunnat ta emot även rörelsehindrade och andra fysiskt handikappade och ge dem del av sin utbildning.

Specialundervisning och integration

Riktlinjerna för handikappade barns och ungdomars utbildning i det allmänna skolväsendet är att eleverna skall bedriva sina studier tillsammans med icke handikappade när det är möjligt. Detsamma bör gälla också folkhögskolan. Den principen tillämpas redan nu. Undantagna från integration har varit de flesta av ämneskurserna även om det finns exempel på integrerade sådana. Sålunda har t. ex. Marieborgs folkhögskola haft kurser med synskadade och seende tillsammans. De internationella kurserna i Västerhaninge har omfattat både rörelsehindrade och icke handikappade ungdomar.

De svårt rörelsehindrade med komplicerande handikapp vid Forsa folkhögskolas kurser på Dellenborg måste av pedagogiska och tills vidare av lokalmässiga skäl ha separat undervisning och förläggning.

Folkhögskolan med sin internatmiljö är pedagogiskt väl lämpad för handikappade elever. Ungdomarna är tillsammans i studier och på fritid. De upplever en rikt fostrande kamratmiljö. För den handikappade kan folkhögskolvistelsen bli en god inträning i de icke handikappades miljö. De icke handikappade får en personlig inlevelse i och förståelse för den handikappades situation.

Folkhögskolans hittillsvarande insatser

Vissa folkhögskolor har mer än andra bedrivit handikappundervisning. Sålunda har Kjesäterns folkhögskola, med Svenska scoutförbundet som huvudman, regelbundet återkommande ämneskurser på 4 till 17 veckor för psykiskt utvecklingsstörda. Resultaten är uppmuntrande. Man märker en påtaglig eftermognadsprocess hos ungdomarna. Detta framgår av psykologen Inga Sommar-

ströms redogörelse för efterundersökning av elever i 1967 års kurs för före detta särskolelever. Redogörelsen bifogas som *Underbilaga*. Kurserna på Kjesäter har riksrekrytering. De flesta ansökningarna kommer genom landstingens omsorgsstyrelser. Skolan kan inte på långt när ta emot alla sökande. Till och med vårterminen 1968 har Kjesäter haft fem sådana ämneskurser med sammanlagt 108 elever och 732 elevveckor.

Ämneskurser för utvecklingsstörda förekommer även i mindre omfattning vid Hallands läns folkhögskola Katrineberg och vid Kopparbergs läns landstings folkhögskola i Mora.

Mullsjö folkhögskola har sedan 1962 en numera tvåårig linje för hörselskadade elever. Elevantalet uppgår till 12–15 per vinterkurs. Undervisningen är upplagd så att de hörselskadade utgör en särskild grupp i ämnena svenska, engelska och matematik. I övriga ämnen är gruppen integrerad med de normalhörande eleverna. Utöver de i folkhögskolkursen ingående ämnena har de hörselskadade specialämnena, såsom avläsning, hörselträning och individuell träning. För närvarande tjänstgör två specialutbildade lärare vid skolan, en hörselpedagog och en hörsel- och talpedagog. Eleverna i hörselgruppen har över lag kunnat tillgodogöra sig undervisningen. I vissa fall har studieresultaten varit goda även jämförda med de normalhörandes resultat. Resultaten har så gott som alltid blivit bättre i de ämnen där de hörselskadade har undervisats åtskilda från de normalhörande.

Studierna vid folkhögskolan har för flertalet hörselskadade varit en grund för vidareutbildning vid olika skolor. En viktig faktor i sammanhanget är internatformen med dess möjligheter till kontakter och kamratliv utanför själva undervisningen. Elevhemmen består av enheter om åtta enkelrum. I allmänhet är två hörselskadade elever placerade bland sex normalhörande. Skoltiden har för de flesta hörselskadade medfört att de har kommit ur sin isolering. Deras känslomognad har utvecklats under studietiden.

För huvudsakligen rörelsehindrade har

Önnestads folkhögskola påbörjat ämneskursverksamhet som man ämnar utvidga.

Forsa folkhögskola hade våren 1966 en 8 veckors ämneskurs för 11 rörelsehindrade med komplicerande handikapp. Kursen, som anordnades i samråd med skolöverstyrelsen och De handikappades riksförbund (DHR), förlades till DHR:s rekreationshem Dellenborg i Delsbo, 30 km från Forsa. På tre veckor kom 40 anmälningar in till kursen. Det ger en föreställning om det uppdämda behovet av och intresset för folkhögskolkurser för denna grupp handikappade. Resultatet av den första kursen blev positivt. Därför fortsatte man med en reguljär första årskurs om 34 veckor med början hösten 1966 och en andra årskurs följande år. Samma elever började hösten 1968 sin tredje årskurs. Samtidigt började en ny första årskurs med 9 elever.

Riksdagen har bemyndigat Kungl. Maj:t att – med anlåtande av det under utbildningsdepartementets huvudtitel uppförda reservationsanslaget Bidrag till byggnadsarbeten vid folkhögskolor – besluta om statsbidrag för att uppföra ett elevhem (folkhögskolannex) för svårt rörelsehindrade vid Gävleborgs läns landstings folkhögskola i Forsa (prop. 1968: 1, bil. 10, SU 8, rskr 8). Elevhemmet, som antas komma att vara färdigt till hösten 1971, kommer att få 15 platser för handikappade och är kostnadsberäknat till 1 milj. kr.

I samband härmed skall en ny helt handikappanpassad skolbyggnad uppföras. Härigenom kan svårt rörelsehindrade elever integreras med icke handikappade elever. Fritid, vissa lektioner, föreläsningar, konserter och samkväm får de gemensamt med de icke handikappade eleverna. En del av undervisningen måste äga rum i specialgrupp.

Fornby folkhögskola i samarbete med Sveriges dövas riksförbund (SDR) börjar hösten 1969 en filialskola för döva på SDR:s anläggning Carlborgsons gård vid Leksand. Den får plats för 20–25 elever och uppförs som beredskapsarbete genom arbetsmarknadsverket. Därmed får landets vuxna döva för första gången möjlighet till folkhögskolstudier.

För vissa grupper av handikappade elever – det gäller i synnerhet svårt rörelsehindrade och psykiskt utvecklingsstörda – uppstår väsentligt högre kostnader än för andra elever. Detta kan exemplifieras från den ovan nämnda verksamheten vid Kjesäter och Forsa.

Elevernas hemlandsting har svarat för en stor del av kostnaderna för kursverksamheten för psykiskt utvecklingsstörda vid Kjesäter och statsbidrag utgår från utbildningsdepartementets anslag Bidrag till driften av folkhögskolor. Skolans huvudman har t. o. m. 1968 bidragit med 250 000 kr. för att genomföra kurserna. Som studierektor med uppgift att svara för rekrytering, pedagogisk planering och kursledning anlitas specialutbildad särskollärare. För dennas arvode, utöver timersättning för undervisning, svarar skolan utan särskilt bidrag. Samma är förhållandet beträffande psykiatrisk och psykologisk expertis samt fritidsledare. Kostnaden för psykiater, psykolog och fritidsledare uppgår till 30 000 kr. för en 17-veckorskurs med 20 elever.

Eleverna vid Forsa folkhögskolas avdelning på DHR:s rekreationshem Dellenborg i Delsbo är samtliga rullstolsbundna och har komplikationer i form av skriv- och talsvårigheter. För dem är speciella åtgärder av flera slag nödvändiga. Sex assistenter hjälper eleverna att vända blad, göra anteckningar, slå i uppslagsböcker etc. under lektioner och vid elevernas studier på fritid. Assistenterna är avlönade med statsmedel genom skolöverstyrelsen i enlighet med bestämmelserna i kungörelsen 1958: 665 om statsbidrag till driftkostnader för det allmänna skolväsendet (med däri gjorda ändringar). Eleverna har fått skrivmaskiner och bandspelare med specialkonstruerade manöveraggregat. Regelbunden sjukgymnastik och talträning ingår i kursprogrammet.

Extrakostnaderna vid Forsa folkhögskola för vårdartjänst, läkarspecialist, elevernas resor mellan Dellenborg och Forsa, där de deltar i moderskolans samkväm, föreläsningar och konserter, utgör ca 10 000 kr. per elev och vinterkurs. Dessa kostnader har t. o. m. 1967/68 betalats av elevernas hem-

Tabell 3. Handikappets grad i relation till skolgång (folkskola; endast personer utan svårt intellektuellt handikapp).

Genomgått folkskola	Handikappets grad				Summa	%
	lätt	medel- svårt	svårt	oklart		
helt	3	23	15	3	44	16
delvis	2	44	82	24	152	54
inte alls	—	5	39	15	59	21
oklart	1	6	10	1	18	6
uppgift saknas	—	1	8	—	9	3
Summa	6	79	154	43	282	100
%	2	28	55	15	100	

landsting. Fr. o. m. 1968/69 svarar arbetsmarknadsstyrelsen genom utbildningsbidrag för elevernas inackordering, vårdartjänst, läkarspecialist och vissa resekostnader.

För vissa former av undervisning för handikappade krävs speciella läromedel, t. ex. höranläggningar och annan apparatur för skolans del, skrivmaskiner och bandspelare för eleverna. För budgetåret 1967/68 hade skolöverstyrelsen för sådana ändamål vissa medel till förfogande under anslagsposten Engångsanskaffning av utrustning m. m. vid folkhögskolor. Bidrag med sammanlagt 55 000 kr. utgick till 11 folkhögskolor för pedagogisk utrustning och tekniska anordningar för handikappade elever.

Handikappvänligare folkhögskola

Av tabell 1 framgår att 65 folkhögskolor (av 117) hade handikappade elever vinterkursen 1967/68. Intresset för denna verksamhet är stort och växande. De flesta folkhögskolor är byggda före den tid då det blev självklart att de skulle göras handikappvänliga. Ett avsevärt större antal handikappade elever skulle studera vid folkhögskolorna om dessa hade varit bättre rustade att ta emot dem.

Utbyggnadsplanerna för folkhögskolorna är omfattande. I november 1968 beräknade skolöverstyrelsen byggnadsbehovet till 150 milj. kr. Inventarier och utrustning för dessa nybyggen beräknas till 12 milj. kr.

Det är viktigt att man vid den omfattande byggnadsverksamhet som planeras gör

folkhögskolorna och deras elevhem handikappanpassade. Det betyder bl. a. att man vid ny- och ombyggnad av folkhögskolor och elevhem bör installera hissar, rullstolsramper, hörselslingor och andra anordningar för handikappade.

Platsbehov för svårt rörelsehindrade

År 1968 publicerade Inghe-Juhlin en undersökning om »Bostads- och sysselsättnings-svårigheter hos svårt handikappad ungdom i åldrarna 16–40 år» (Socialmedicinsk tidskrift 1968: 6). Samma år utförde Brattgård-Carlsson-Juhlin en särskild analys av utbildningsförhållandena bland de 4 204 handikappade som ingick i denna undersökning. Av de handikappade uppgav 369 att de hade ofullständig skolutbildning. Av dem var 87 tidigare särskolelever. I tabell 3 är de övriga 282 redovisade beträffande skolgång och handikappets svårighetsgrad. Av tabellen framgår att 59 inte hade gått i folkskola, 152 hade partiell skolutbildning. 44 visade sig vid kontroll ha fått fullständig folkskolutbildning.

Undersökningen visar också att 26 hade fått yrkesutbildning och 15 hade genomgått anpassningskurs.

De svårt rörelsehindrade hade i flera fall bristfällig skol- och yrkesutbildning. I vissa län redovisas brister i skolutbildningen hos omkring 25 procent av de i undersökningen ingående svårt rörelsehindrade. Detta är ett anmärkningsvärt stort antal som visar att dessa handikappade inte bara har

ett fysiskt handikapp utan i många fall också ett utbildningshandikapp. För de handikappade som ingår i undersökningen kan folkhögskolan vara lämplig skolform för att komplettera grundutbildningen. Härtill kommer de som genom sjukdom och olycksfall invalidiseras och kan behöva folkhögskola som grund för arbetsmarknadsutbildning. Enbart de på grund av vägtrafikolyckor mer än femtioprocentigt invalidiserade uppgick 1963 till 55. Man räknar med att denna handikappgrupp kommer att öka med 7 % per år. Ytterligare en grupp som bör beaktas när man beräknar behovet är de med fulljord skolgång som behöver vidareutbildning och av skilda skäl inte kan eller önskar söka sig till gymnasiala skolformer.

Behovet av kortare ämneskurser för svårt rörelsehindrade är även stort och växande. Detta behov kan tillgodoses bättre när vi får folkhögskolor som är handikappanpassade och kan erbjuda vårdartjänst.

Resultatet av inventeringen visar att behovet av elevplatser för svårt rörelsehindrade vid folkhögskola utgjorde ca 50 per år. Detta innebär att 30 à 35 platser behövs utom de 15 som nu finns vid Forsa folkhögskola. Lämpligen syns detta behov böra tillgodoses genom ytterligare två folkhögskolannex med vardera 15 platser.

Timtilldelning och speciallärare vid specialkurser för handikappade på folkhögskola

Vid specialkurser för handikappade elever som inte kan delta i integrerad undervisning behövs större timtilldelning än vad som nu är fallet. Enligt 4 § kungörelsen 1966: 758 om statsbidrag till driftkostnader för folkhögskolor utgår normalt statsbidrag för högst 2,2 lärartimmar för elev och kursvecka.

Undervisning av blinda och svårt synskadade, döva och svårt hörselskadade, rörelsehindrade med komplicerande handikapp och psykiskt utvecklingsstörda gör det nödvändigt med mindre undervisningsavdelningar och mer individuell handledning

än undervisning för elever som inte är handikappade. Timtilldelningen bör höjas till paritet med den som gäller för specialundervisningen i andra skolformer. För specialklasser i det allmänna skolväsendet gäller skolstadgans 5 kap. 43 § 1 mom. och 11 kap. 28 § som medger ett lägsta elevantal av 5-7 elever för berörda handikappgrupper. I en sådan klass med t. ex. 7 elever och 35 timmar per vecka går det följaktligen åt 5 lärartimmar per elev och vecka.

Riksdagen har anvisat 500 000 kr. (prop. 1969: 1. Bil. 10 sid. 449, SU 8, rskr 8) för högre timtilldelning vid handikappundervisning i folkhögskolan. Riksdagens beslut innebär att skolöverstyrelsen får disponera det angivna beloppet till försöksverksamhet med ökad lärartäthet för handikappade elever. Även om detta medför en generösare bedömning av timbehovet bör timtilldelningen för handikappundervisning i folkhögskolan höjas till paritet med den som gäller för specialundervisningen i andra skolformer.

Särskild föreståndare med organisatoriska, pedagogiska och kurativa uppgifter bör kunna förordnas vid specialavdelning för handikappade vid folkhögskola. Likaså bör lärare med specialutbildning för undervisning av blinda och svårt synskadade, döva och svårt hörselskadade samt psykiskt utvecklingsstörda kunna anställas som ämneslärare vid folkhögskola.

Vidare bör legitimerad sjukgymnast kunna anställas som övningslärare vid folkhögskola med handikappade elever vars gymnastikundervisning måste ha ett avsevärt sjukgymnastiskt inlag.

Redogörelse för resultatet av efterundersökning beträffande elever i 1967 års kurs för f. d. särskol- elever vid Kjesäters folkhögskola

Av psykolog Inga Sommarström

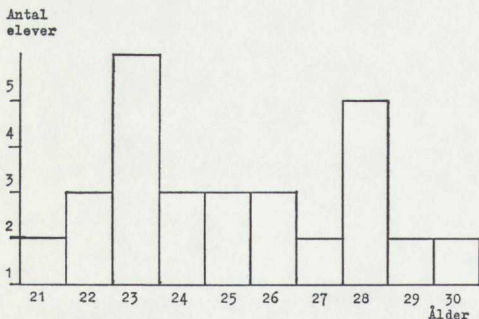
Inledning

I slutet på september 1968 utsändes frågeformulär till de 21 elever, som gått grundkurs och fortsättningskurs för f. d. särskolelever under år 1967 vid Kjesäters folkhögskola. Kurstiden omfattade sammanlagt 14 veckor och fortsättningskursen avslutades den 15 december 1967. Avsikten med efterundersökningen är att söka utröna vad kursen kan ha betytt för elevernas fortsatta anpassning på arbetsmarknaden och i samhället samt att undersöka behållning och eventuell kvarstående effekt på det personlighetsmässiga planet av den sociala träningen och fritidsaktiviteten vid kursen.

Svar har inkommit från samtliga tillfrågade.

Beskrivning av eleverna

Eleverna – 11 kvinnliga och 10 manliga – var år 1967 mellan 21 och 30 år gamla. Åldersfördelningen i gruppen belyses i nedanstående diagram.

Tabell 1

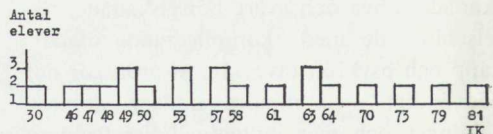
Kontaktsvårigheter	2
Hörselskada	2
Dålig syn	1
Allmän klenhet	1
Hjärtfel	2
Nervositet	2
Epilepsi (medicinering)	2
Talsvårigheter	2

Uppgift om intelligenskvot saknas för en elev, men övriga elever fördelar sig enligt Terman–Merill mellan IK 30 och 81 enligt nedanstående diagram.

Speciella handikapp förekom bland eleverna i den utsträckning som framgår av tabell 1.

Varje handikapp gäller en speciell elev. Ingen har således redovisat två eller flera handikapp.

Eleverna kommer från alla delar av landet. 15 bor i tätort och 6 i glesbygd. En har egen bostad, 4 bor i inackorderingshem och övriga i sitt föräldrahem. Visst samband kan spåras mellan boendesätt och intelligenskvot, i det att intelligenskvoterna hos dem som bor inackorderade och den som har egen bostad ligger i den övre hälften för hela gruppen. Samtliga de lägre och en del av de högre IK-värdena tillhör således elever, som bor kvar i föräldrahemmet. Förhål-

Tabell 2

IK	Antal som bor i föräldrahemmet	inackorderade	i eget hem
30	1		
46	1		
47	1		
48	1		
49	2		
50	1		
53	2		
57		2	
58	1		
61		1	
63	2		
64	1		
70			1
73	1		
79		1	
81	1		
	15 elever	4 elever	1 elev

landet bör uppmärksammas i avsikt att undvika att alltför stor vikt läggs vid intellektuell kapacitet vid urval av inackorderade elever. Det här beskrivna förhållandet belyses i tabell 2.

Den tidigare skolutbyggnaden utgörs i flertalet fall av särskola. Antal elever fördelade på skolformer samt det år de slutade skolan redovisas i tabell 3.

Sysselsättningsförhållanden före kursen framgår av tabell 4.

Inget samband har kunnat spåras mellan vare sig boendeort, fördelat på tätort och glesbygd, IK eller ålder och typ och omfång av sysselsättning.

Vid kursens början gjordes skolöverstyrelsens diagnostiska läs- och skrivprov på alla elever utom fem. De som utelämnades led av tal- och/eller lässvårigheter till den grad, att provet var meningslöst för deras

Tabell 3

	slutat skolan år															
	52	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	66	67		
Särskola		1	1	1	1	1	2			1	3	2	1	1	1	= 17 elever
Hjälpklass										2						= 2 elever
Normalklass							1									= 1 elev
Privatundervisning									1							= 1 elev
																21 elever

Tabell 4

	Manliga elever	Kvinnliga elever
På öppna marknaden	2	1
I skyddad verkstad	2	1
I sysselsättningshem	1	3
Träningskola	1	—
Arbete i hemmet	—	2
Ingen sysselsättning	4	4
	10	11

del. Resultaten enligt årskurs 4, normalklass, förefaller ha visst samband med IK när det gäller läshastighet och ordförståelse. Resultaten i avläsningsprovet, antal fel, visar viss golfeffekt även på högre IK-nivåer, men är i övrigt inte anmärkningsvärt snett fördelade. Ordförståelseprovet visar däremot en markant snedhet: endast två elever når över 4,5 stanine.

Sammanställning av svaren på frågorna i efterundersökningen

Sysselsättningsförhållanden efter kursen framgår av tabell 5.

Dessutom har en manlig och två kvinnli-

Tabell 5

	Manliga elever	Kvinnliga elever
På öppna marknaden	1	2
I skyddad verkstad	5	1
I sysselsättningshem	2	2
Träningskola	—	1
Arbete i hemmet	—	2
Unergår yrkesutbildning (trädgårdsskola)	1	—
Ingen sysselsättning	1	3
	10	11

Tabell 6

Elev nr	Före kursen	Efter kursen
1	Öppna marknaden	Öppna marknaden
2	Skyddad verkstad	Skyddad verkstad
3	Sysselsättningshem 3 dgr/vecka	
4		Skyddad verkstad
5		Sysselsättningshem
6	Skyddad verkstad	Skyddad verkstad
7	Öppna marknaden	
8	Sysselsättningshem	Sysselsättningshem
9	Arbetar i föräldrahemmet	Arbetar i föräldrahemmet
10		Arbetar i föräldrahemmet
11	Sysselsättningshem	Öppna marknaden
12		Öppna marknaden
13	Hushållsarbete	
14		Sysselsättningshem
15	Öppna marknaden	Yrkesutbildning
16		Skyddad verkstad
17		
18	Sysselsättningshem	Sysselsättningshem
19	Träningskola	Skyddad verkstad
20		Träningskola
21	Skyddad verkstad	Skyddad verkstad

ga elever erhållit yrkesutbildning efter kursen (möbelindustriarbetarkurs, tvättbiträdeskurs samt husmodersskola).

Vid jämförelse med förhållandena före kursen är den mest markanta skillnaden minskningen av antalet sysslolösa från åtta till fyra elever. Av de åtta elever, som inte hade någon form av organiserad sysselsättning före kursen, arbetar i oktober 1968 en i öppna marknaden, två på skyddad verkstad, två är på sysselsättningshem, en sköter hushållsarbetet i sitt föräldrahem och en går i träningskola. Det är således endast en av de åtta, som fortfarande är sysslös. Däremot är en kvinnlig elev, som före kursen gick på sysselsättningshem 3 dagar/vecka, ytterligare en kvinnlig elev,

som före kursen arbetade med hushållsarbete, samt en manlig elev (spastiker, hörselskadad), som före kursen arbetade i öppna marknaden, nu utan någon form av organiserat arbete.

I tabell 6 redovisas de individuella sysselsättningsförhållandena före och efter kursen.

Inte heller efter kursen kan något samband spåras mellan vare sig boendeort, fördelat på tätort och glesbygd, IK eller ålder och typ och omfång av sysselsättning.

Tre elever har besökt studiecirkel efter kursen. En manlig hörselskadad elev har tagit tallektioner, en kvinnlig elev har läst svenska och matematik och en annan kvinnlig elev har gått i en musikcirkel.

Hur elevernas läsvanor påverkats av kursen belyses i tabell 7.

Eleverna torde läsa mer efter kursen än före. Det faktum att uppgift saknas om fyra elevers läsvanor före kursen, påverkar graden i ökningen på ett sätt, som inte går att bedöma med nuvarande information.

När det gäller svaren på frågorna om social förmåga, får man hålla i minnet att på grund av olika erfarenheter krav som referensram varierar hos dem som besvarat frågorna (föräldrar och kuratorer), varför

Tabell 7

	Före kursen	Efter kursen
Dags- och veckotidn. samt böcker	6	11
Dags- och veckotidn., enbart	6	6
Dagstidningar, enbart	3	2
Böcker, enbart	1	—
Veckotidningar, enbart	—	1
Läser ingenting	1	1
Uppgift saknas	4	—

Tabell 8

	Bättre förmåga	Oförändrad
Skötsel av rum, bostad, kläder	4	17
Förmåga att använda telefon	19	2
Förmåga att räkna mynt o. sedlar	3	18
Förmåga att handla kläder o. mat	4	17
Förmåga att resa med buss etc.	17	4

uppgifterna måste tas med viss försiktighet.

När det gäller förmågan att sköta rum, bostad och kläder självständigt redovisar fyra elever en förbättring efter kursen (två manliga och två kvinnliga). De övriga anger i svaren oförändrad förmåga. Av dessa 17 säger sig dock sex kunnat sköta bostad och kläder helt tillfredsställande redan före kursen.

19 elever sägs kunna använda telefon bättre efter än före kursen. Hos övriga sägs förmågan vara oförändrad. Alla de först nämnda 19 eleverna redovisar dock redan i ansökningshandlingarna tillfredsställande förmåga att telefonera. Möjligen har de som svarat jakande på frågan i efterundersökningen gjort det, därför att de använder telefonen oftare efter än före kursen. Detta kan i sin tur bero på att han/hon har flera att ringa till numera, men det är dock troligt att säkerheten är större eftersom undervisningen omfattat ett flertal övningar att ringa rikssamtal och göra tidsbeställningar hos t. ex. hårfrisörerna.

För tre av eleverna redovisas förbättrad

förmåga att räkna ihop mynt och sedlar, för övriga 18 anges oförändrad förmåga. Bland dessa 18 säger dock 10 redan i ansökningshandlingarna, att de på ett tillfredsställande sätt kan räkna ihop mynt och sedlar. Denna fråga tillhör dem som är mest allmänt hållna och innehåller många moment som är svårbedömbare för föräldrarna.

Genom jämförelse mellan svaren i ansökningshandlingarna och i föreliggande undersökning torde man kunna fastställa, att åtminstone fyra elever har blivit säkrare genom kursen när det gäller att handla kläder och mat. Övriga bedöms redan i ansökningshandlingarna kunna utföra denna syssla fullt tillfredsställande.

17 elever sägs kunna klara sig bättre vid resa på buss, tunnelbana, tåg etc. än vad de kunde före kursen. När det gäller denna fråga finns inga upplysningar att få i ansökningshandlingarna, varför man får acceptera svaren utan kritisk granskning.

Sammanställning över förändringar i social förmåga ges i tabell 8.

Boendeförhållandena har förändrats för två av eleverna. Den ena – en kvinnlig elev, som börjat arbeta på skyddad verkstad efter att förut ha gått till sysselsättningshem tre dagar i veckan – har flyttat från föräldrahemmet till ett inackorderingshem. Den andre är en manlig elev, som numera bor i Uppsala och där delar en lägenhet med en kamrat. Denna elev bodde förut inackorderad i familj.

Föreningstillhörighet före och efter kursen redovisas i tabell 9.

Såväl före som efter kursen är en elev medlem i två föreningar, varför antalet,

Tabell 9

Före kursen		Efter kursen	
Scoutförening	4	Scoutförening	3
Klubb 20	1	Bamse	1
IOGT	1	Röda korset	1
Soc. dem. kvinnoförb.	1	Club Vargen	1
Centrums ungdomsförb.	1	Soc. dem. kvinnoförb.	1
Östersunds flygklubb	1	Kyrkl. ungdomskl.	1
Idrottsförening	1	Idrottsförening	1
		Vita klubben	1
		Klubb 20	1

Tabell 10

Bättre humör	15 elever
Ökat självförtroende	18 elever
Ökad företagsamhet	15 elever

som tillhör föreningar före och efter kursen blir 9 och 10 respektive.

På frågan om elevernas kamratkontakter ökat eller är oförändrade efter kursen svarar 10 att de ökat och 9 att de är oförändrade. Svaren på denna fråga visar inget samband med föreningstillhörighet efter kursen.

Vad beträffar kvarstående förändringar på det personlighetsmässiga planet fördelar sig svaren enligt tabell 10.

Beträffande dessa frågor kan framhållas, att de synes nära relaterade till varandra. När självförtroendet ökar, följer gärna bättre humör och ökad företagsamhet. Det visar sig också att det är i stort sett samma elever, som uppvisar förändringar i de olika egenskapskomponenterna.

I detta sammanhang bör även framhållas att elevens vistelse på Kjesäter kan ha inneburit en återhämtningspaus för familjen, som därför i sin tur möter den återvändande sonen/dottern med friskare krafter och bättre humör. Detta förhållande torde i icke oväsentlig grad ha bidragit till att effekten blivit kvarstående.

Förändringar i uttrycksförmåga och uppträdande bedömdes på sätt som framgår av tabell 11.

De som svarat nekande på dessa frågor, har också svarat nekande på frågorna i föregående avsnitt.

Slutligen frågades om vad eleverna tyckte de haft speciell nytta av under kursen, vad de tyckte hade varit speciellt roligt eller speciellt bra för dem samt vilka ämnen de skulle vilja ha mer undervisning i. Svaren återges i tabell 12-15.

Räkning dominerar bland *speciellt nyttigt under kursen* (tab. 12), i övrigt har de flesta av skolans ämnen fått en röst vardera. En elev har ofta angett flera ämnen som speciellt nyttiga, medan andra inte alls har besvarat frågan.

Tabell 11

Bättre förmåga att uttrycka sig	16 elever
Livligare deltagande i samtal	16 elever

Tabell 12

Speciellt nyttigt under kursen

Allting	1
Ingen speciell nytta	1
Ingen, om ej uppföljning	1
Räkna pengar	1
Läsning	1
Bank och post	1
Social träning	1
Räkning	6
Skrivning	1
Engelska	1
Samhällsorientering	1
Psykologi	1
Kamratskapet	1
Simning	1

Tabell 13

Speciellt roligt under kursen

Samkväm och dans	4
Sånglektionerna	2
»Att vara kyrkvård»	1
Resor till Stockholm och Katrineholm	1
Nutidsorientering	1
Idrott och gymnastik	1
Studiebesök	5
Engelska	1
Kommunalkunskap	1
Formning	1
Skrivning	2
Räkning	4
Fysik	1
Social träning	1
Simning	1

Tabell 14

Speciellt bra under kursen

Kamratskapet	4
De goda ledarna	4
Att få träffa kamrater och umgås med ungdom	10
Att få umgås med båda könen	1
Att bo borta	1
Att få gå på Kjesäter	1
Naturupplevelsorna	1
Att eleven blivit:	
självständigare	2
lugnare och säkrare	2
fått ökat självförtroende	3
blivit mer företagsam	1
har lättare att umgås med folk	1
lär sig nytt lättare och mer	1

Tabell 15

Ämnen, i vilka det önskas mer undervisning

Räkning	7
Svenska	6
Samtliga ämnen	3
Talövningar	3
Pengar och deras värde	1
Dans	1
Simning	1
Gymnastik	1

Även för frågan om vad som var *speciellt roligt under kursen* (tab. 13) gäller att vissa elever inte besvarat den alls, medan andra räknat upp åtskilliga alternativ. Räkning har fått många röster och det är tydligt, att det anses som både roligt och nyttigt. Att samkväm och dans samt studiebesök fått så många röster torde avslöja att ett stort behov finns av dels kamratliv dels den stimulans, som ökade erfarenheter och ny kunskap ger.

Kamratskapet och samvaron med kamrater dominerar svaren på frågan om vad som var *speciellt bra under kursen* (tab. 14), vilket ytterligare stärker intrycket från föregående fråga, nämligen att behovet av kamratliv är stort och att upplevelsen av det på Kjesäter verkligen berikar tillvaron för eleverna.

Bland de ämnen i vilka det önskas mer undervisning (tab. 15) bedöms tydligen räkning som så roligt och nyttigt att eleverna gärna vill ha mer av det. Under denna fråga får dock även andra skolämnena många röster.

Kursen sägs inte ha påverkat någon elev i negativ riktning. I två avseenden har dock kritik framförts. En elev vill inte ha någon form av undervisning efter kl. 17, eftersom han är för trött då och en annan elev tycker inte om ämnet formning.

Avslutning och sammanfattning

Trots att undersökningen uppvisar vissa brister i alltför allmänt hållna frågor och därmed vaga och svårbedömda svar samt bristande överensstämmelse mellan frågor i ansöknings- och efterundersökningsformulären synes den dock ge en relativt klar bild av de elever som följt kursen, deras

allmänna situation, deras behov och den nytta de haft av tiden på Kjesäter.

Av undersökningsresultatet att döma förefaller en eftermognad ha ägt rum hos de flesta av eleverna. De sägs ha blivit säkrare, lugnare, självständigare och mer öppna efter kursen än vad de var tidigare. Självförtroendet har blivit starkare och företagsamheten har ökat. Uttrycksförmågan är klart förbättrad, stämmningsläget höjt. Till allt detta tycks den teoretiska undervisningen och upplevelsen av kamratliv och en ny gemenskap med medmänniskorna, bl. a. umgänget med elever i den ordinarie vinterkursen samt de jämnåriga fritidsassistenterna ha bidragit i lika mån. De allra flesta förefaller ha varit mogna för de krav som ställs på eleven, när det gäller att klara sig själv – utan hjälpande familjemedlemmar – i en ny omgivning och bland främmande människor. De förefaller ha upplevt de nya kraven på ett stimulerande sätt, vilket visat sig inte minst i den entusiasm och det engagemang de röjt i sina ansträngningar och sin satsning.

Två slutsatser förefaller kunna dragas utifrån undersökningsresultatet:

1. Det tycks finnas ett starkt behov hos f. d. elever på särskolnivå av dels fortsatt undervisning i ämnena räkning, skrivning och social träning, dels någon form av organiserad fritidsaktivitet, så att deras påtvingade isolering bryts.

2. Kurser av den typ, som bjuds på Kjesäter tycks ställa de adekvata kraven och ge den riktiga stimulansen för en eftermognad hos eleverna.

Det bör dock framhållas att det synes vara av vikt, att folkhögskolkursen följs av möjligheter för eleven att delta i studiecirklar, kurser etc., som ger både ökade skolkunskaper och upplevelser av kamratskap. I det enskilda fallet bör även hjälp ges med arbetsplacering etc. Återgång till sysslolöshet och isolering efter en kurs, som gjort avsedd verkan i fråga om såväl kunskapsförvärv som eftermognad, måste upplevas mycket otillfredsställande och kan bli orsak till ett avstannande eller en återgång i utvecklingen.

Sakregister

- allergi 9
allmänna försäkringslagen 7, 26, 44, 53
allmännyttiga bostadsföretag (huvudmän för servicebostäder) 23
ambulans (utbildningsbidrag för resa med) 53
andel arbetsplacerade efter yrkesutbildning 68
anlagsprövning 52, 53, 82, 90, 95, 96, 98, 101, 102, 105
anlagstest 69, 80, 84
Anpassning och yrkesutbildning av synskadade (Ecklesiastikdepartementet Stencil 1967: 14) 9, 11
anpassningsundervisning 11, 28, 31, 34, 36, 51, 90, 94, 95, 96, 98, 102, 124
anpassningsundervisning för synskadade 95, 97, 105
anslag 28, 32, 33, 34, 123, 124
anslagsutveckling 7
arbetsförmedling 20, 50, 51, 54, 55, 90, 96, 97, 99, 100, 104
arbetsgrupp (inom skolöverstyrelsen) 18
arbetshem 20, 21, 36, 60
arbetskläder (utbildningsbidrag till) 52
arbetslokaler (anpassning till handikappade) 83, 103
arbetsmarknadskungörelsen 50, 51, 52, 53, 54
arbetsmarknadsstyrelsen 13, 25, 30, 31, 35, 50, 51, 53, 54, 60, 66, 67, 80, 88, 91, 92, 93, 106, 113, 124
arbetsmarknadsutbildning 10, 11, 16, 17, 20, 21, 22, 27, 31, 34, 50, 60, 90, 125
arbetsmarknadsverket 9, 17, 23, 26, 54, 67, 80, 89, 106, 110, 113, 123
arbetsprövning 17, 18, 20, 31, 34, 36, 51, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 90, 99, 100
arbetsterapeut 19
arbetsträning 31, 90, 94, 95, 98, 100, 101
arbetsträning, förlängd 98
arbetsträningsinstitut 84, 98, 99, 100
arbetsvård 13, 19, 20, 34, 60, 69, 77, 83, 84, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 113
arkivarbete 94, 98, 99, 100, 113
armdefekter 60, 67, 107
av- och påklädning (hjälp med) 23, 108, 109, 115
bandageverkstad 20, 61
bandspelare 40, 53, 95, 111, 123, 124
bidrag till företag för yrkesutbildning av handikappade, kungligt brev om 55
bidrag till företag för yrkesutbildning av äldre arbetskraft, kungligt brev om 50
blinda 9, 16, 20, 88, 107, 108, 110, 113, 121, 125
blind- och dövskolutredningen 16
blindvårdsutredningen 9, 11, 16, 79
bostadshus för handikappade 23
bostadsområden, service i 23, 115
bostäder (anpassning till handikappade) 24, 77, 109
byggnadsbidrag till anordningar för rörelsehämmande elever 49
Bättre hjälpmedel för handikappade (SOU 1967: 60) 3
central beredning för vissa handikappfrågor 18, 19, 20, 25, 28, 30, 33, 35, 36
centrala studiehjälpsnämnden 25
cerebral pares 8, 67, 78, 107
D H R (De handikappades riksförbund) 11, 24, 106, 123
daglig livsföring 23, 31, 83, 84, 93, 107, 115, 129
dagliga resor (utbildningsbidrag till) 45, 52, 53, 55

- De handikappades riksförbund (D H R) 11, 24, 106, 123
- decentralisering 80, 81
- diabetes 9, 67, 104
- direktiven (handikapputredningens) 3, 7, 8, 9, 19, 58, 59, 62, 65, 73, 77, 81, 88, 92, 117
- Domusverksamheten 24, 106, 112, 117
- driftunderskott vid vanförestalerna 16, 21, 33, 61
- döva 9, 48, 88, 123, 125
- eftergymnasiala studier 3, 11, 14, 22, 24, 25, 28, 30, 33, 36, 112, 115, 117
- ekonomiskt stöd till handikappade studerande 25, 30, 36, 54, 69, 117
- elevantal 38, 39, 40, 41, 46, 81, 82, 85, 86, 118, 125
- elevhem 8, 12, 13, 15, 17, 20, 21, 28, 32, 33, 34, 36, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 58, 59, 61, 69, 70, 71, 75, 76, 78, 81, 84, 85, 86, 122, 123, 124
- elevhem inom det obligatoriska skolväsendet, stadgan för 46
- elevhemslagen 8, 10, 11, 12, 13, 21, 45, 46, 58, 59, 61, 76, 77, 78, 106
- elevmedicinsk avdelning 19, 36, 83, 85, 87, 112
- epilepsi 9, 67, 75, 108, 126
- ersättning för förlorad arbetsförtjänst (utbildningsbidrag till) 51, 52
- ersättning för resor för vissa handikappade m. fl., kungörelsen om 45
- Eugeniahemmet 8, 21, 32, 33, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 93
- fackskola 8, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 27, 30, 32, 34, 35, 37, 40, 41, 47, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 119, 120, 121
- fackskolutredningen 120
- familjetillägg (utbildningsbidrag) 50, 52, 53
- flexibilitet 12, 23, 27, 36
- Fokus, stiftelsen 23, 24, 25
- folkhögskolan 11, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 36, 41, 42, 49, 51, 95, 98, 99, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 131
- folkhögskolannex 28, 123, 125
- folkhögskolestadgan 41, 119
- folkskola 28, 95, 96, 97, 98, 99, 102, 103, 104, 118, 119, 120, 124,
- Forsa folkhögskola 28, 122, 123, 125
- fortbildning (utbildningsbidrag för) 50
- fortsatt försöksverksamhet med bristyrkesutbildning, kungligt brev om 50
- frekvenser (handikappade barn) 78, 79
- fritidsaktiviteter 17, 19, 36, 77, 81, 123, 126, 131
- funktionshämning 63, 64, 65
- funktionshämning, komplicerad 78
- funktionshämning, svår 78
- fysikalisk terapi (lokaler för) 79
- färdtjänst 3, 19, 23, 25, 30, 70, 71, 106, 109, 110, 111, 114
- föreningen för bistånd åt lytta och vanföra i Stockholm 16, 18, 21
- företagsutbildning 95, 97
- förhöjda kostnader p g a handikappet (utbildningsbidrag till) 55
- förlängd praktisk yrkesorientering 17, 35
- förlängd undervisning 19, 36, 79, 81, 82, 86
- förskola 8, 43, 45, 46, 48, 56, 58, 59, 61, 73
- I klass järnväg (utbildningsbidrag för resa med) 53
- försöksverksamhet med speciell gymnasial skola för svårt rörelsehindrade och andra svårt handikappade 11, 16, 17, 18, 19, 21, 35
- försöksverksamhet med undervisning för vuxna utvecklingsstörda 29, 34, 36
- försöksverksamhet med ökad lärartäthet för handikappade elever i folkhögskolan 125
- förtidspension 44, 69, 94, 97, 98, 101, 102, 103, 113, 114, 117
- grundbidrag (utbildningsbidrag) 50, 51, 52, 53
- grundskola 8, 9, 13, 17, 20, 21, 27, 32, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 49, 56, 58, 59, 69, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 86, 89, 103, 117, 119, 120, 121
- grundskolans kompetensvärde, kungörelsen om 120
- gymnasial skola 3, 8, 9, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 27, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 49, 65, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 89, 125
- gymnasial skola för hörselskadade 9, 16
- gymnasial skola för synskadade 16
- gymnasium 8, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 30, 32, 34, 35, 37, 39, 40, 47, 69, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 106, 119, 120
- halvskyddat arbete 34
- handikapp, lätt 15, 60, 77, 86, 124
- handikapp, medelsvårt 9, 15, 28, 65, 66, 67, 72, 77, 86, 124
- handikapp, svårt 8, 9, 10, 11, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 55, 61, 62, 65, 66, 67, 69, 70, 72, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 91, 106, 109, 111, 114, 115, 117, 124
- handikapp, de svåraste, 7, 9, 11, 20, 27, 30, 33, 60, 65, 73, 77, 79, 81, 82, 83
- handikappidrott 19, 113
- hjälpklass 9, 15, 31, 35, 38, 67, 121, 127
- huvudmannaskap 9, 10, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 28, 30, 32, 34, 36, 45, 47, 48, 49, 58, 61, 62, 118, 122, 123

- hyresbidrag (utbildningsbidrag) 50, 52, 54
hälsokontroll av 4-åringar 63, 73, 78
högskola 22, 114, 120
hörselklass 15, 38, 40, 49, 69
hörselskador 8, 9, 10, 12, 16, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 48, 56, 60, 67, 68, 72, 74, 75, 79, 88, 91, 121, 122, 126, 128
inackorderingshem 23, 43, 44, 45, 49, 80, 126, 127, 129
individualavpassning 18, 20, 27, 30, 85
information 3, 11, 30
inspekterande verksamhet (länskolnämndens) 13
integration 10, 12, 14, 19, 24, 27, 32, 35, 58, 60, 61, 62, 65, 66, 70, 76, 79, 80, 82, 84, 85, 107, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 122, 123, 125
intellektuellt utvecklingshämmande elever vid yrkesskolor, särskilda bestämmelser för 41
intellektuell utvecklingshämning 9, 15, 38, 41, 67
introduktion 20, 95
invalidbostadsbidrag 15, 22, 28, 34, 114
invalidfordon 3, 91, 99, 109, 110
invaliditetsersättning 53, 69, 99, 103, 113, 114, 117
invaliditetstillägg 53, 69, 102, 113, 114, 117
invalidlägenhet 99, 100, 109, 110, 115
karolinska institutet 8, 20
karolinska sjukhuset 8, 18, 21, 32, 33, 36, 58, 60, 61, 84
Kjesäters folkhögskola 122, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 131
klass med lägre elevantal 15, 38, 39, 40, 41, 86
kommunalt bostadstillägg 23, 113, 117
Kommunerna och den sociala omvårdnaden (SOU 1967: 53) 3, 24, 91
kompetensutredningen 120, 121
kompetensvärde, folkhögskolans 27, 119, 120, 121
kompletterande utbildning 31, 98
komplicerande handikapp 8, 17, 18, 73, 122, 123, 125
kooperativa bostadsföretag (huvudman för servicebostäder) 23
korrespondensinstitut (utbildningsbidrag för studier vid) 51, 53
kulturliv 19, 27, 36, 81, 84
kurator 19, 53, 84, 100, 128
kursavgifter (utbildningsbidrag till) 52, 53
körkortsutbildning, bidrag till 94, 96, 103, 104
landsting 8, 9, 15, 24, 25, 28, 30, 35, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 59, 60, 61, 74, 103, 105, 118, 122, 123, 124
ledsagare, resekostnadsersättning och traktement till 52, 53, 55
lift 110
lokalisering 9, 15, 18, 33, 35, 58, 81
lokaliseringsutbildning och bidrag till företag för yrkesutbildning av handikappade, kungligt brev om 50
länsarbetsnämnd 53, 54, 55, 69, 71, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105
länsbostadsnämnd 114
länskolnämnd 10, 11, 12, 13, 15, 17, 35, 38, 39, 40, 44, 46, 47, 75, 76
lärare med specialutbildning för undervisning av handikappade 29, 125
Lärarytelse för folkhögskolan (SOU 1967: 47) 119, 121
Manillaskolan 56, 60
medicinsk behandling 8, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 27, 30, 35, 36, 71, 77, 79, 80, 83, 84, 85, 91
medicinsk rehabilitering 77, 79, 80, 83, 85, 91
militärskadade, kungligt brev om 50
månadsresor för familjeförsörjare (utbildningsbidrag till) 53
neurologisk expertis 17, 81
neurosedynskador 8, 56
1958 års CP-utredning 78
1960 års blindvårdsutredning 9, 11, 16, 79
1966 års rörelsehindradeutredning (RH-utredningen) 14, 65, 78, 79
1968 års studiemedelsutredning 26
normalstudietid 19, 79
Norrbäckainstitutet 8, 9, 10, 11, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 61, 62, 81, 84, 85, 86, 87, 93, 94, 101, 102, 106, 109, 111, 112, 113
näringshjälp 105
obligatorisk skola 11, 12, 14, 35, 78, 86, 89, 120
omskolning 50, 51, 54, 60, 62, 87, 90, 91
omsorgslagen 9, 28, 37, 43, 44, 45, 48, 74, 75
omsorgsstadgan 9, 44, 45, 74, 75, 76
ordinarie utbildningsväsendet 73, 78, 79, 81, 82, 85, 86, 90, 119, 122, 125
ordinationsrätt ifråga om hjälpmedel åt handikappade 19
orienteringsår vid yrkesskolan 84
ortopedisk expertis 17, 81
ortopedisk klinik 8, 20, 21, 61
ortopediska verkstäder 8, 21, 61
parkeringsplats 70, 71, 91, 99, 109
pedagogisk verksamhet 12, 16, 18, 19, 27, 63, 77, 78, 79, 80, 83

- pedagogiska hjälpmedel 16, 22, 28, 34, 36, 40, 66, 70, 71
- pediatrisk expertis 17, 81
- pediatrisk klinik 60
- pensionsförsäkringskommittén 26
- perceptionssvårigheter 9, 17
- personbil, bidrag till anskaffande av 93, 99, 100, 103, 104
- personell assistans 9, 14, 15, 22, 34, 36, 40, 70, 71, 78, 80, 83, 110
- personlig hygien 23, 93, 108, 109, 115
- plan över elevhem 8, 46, 59, 61
- platsbehov i gymnasial skola för svårt handikappade 16, 81
- praktisk yrkesorientering 31, 42, 83
- praktisk yrkesorientering, förlängd 17
- protesservice 8, 56, 61
- protesttekniskt forskningslaboratorium 8, 20
- provanställning (utbildningsbidrag vid) 50, 54, 97, 99, 100, 104
- psykiater 17, 19, 81, 123
- psykisk utvecklingsstörning 9, 10, 12, 16, 29, 34, 36, 37, 42, 43, 44, 45, 48, 63, 67, 68, 74, 75, 78, 101, 121, 122, 123, 125
- psykisk utvecklingsstörning, svår 12
- psykiska besvär 57, 60, 67, 78, 81, 83, 121
- psykolog 19, 84, 123
- psykologiska problem 19, 63, 82, 83, 84
- påbyggnadsår, frivilliga 17, 84
- RH-utredningen (1966 års rörelsehindradeutredning) 14, 65, 78, 79
- ramp för rullstol 103, 108, 124
- rapportering om handikappade elevers skolsituation 11, 12, 13, 35, 73, 74, 75, 76
- rationaliseringsvinster 21, 33
- regionsjukhus 17
- rehabilitering 18, 19, 20, 22, 23, 27, 59, 77, 83, 84, 85, 91, 101, 107, 108, 111, 112, 113, 115, 116, 117
- rehabiliteringsexpertis 13, 17, 30, 79
- reskostnadsersättning och traktamente (utbildningsbidrag till) 52, 54
- reselärare 16
- riksförsäkringsverket 25
- riksplatser 8, 21, 58, 59, 61, 73, 80, 85, 122
- rullstol, elektrisk 99, 103, 107, 109, 110
- rullstolsbundna 10, 57, 60, 70, 71, 72, 93, 98, 102, 107, 108, 109, 110, 121, 123
- råd och anvisningar angående socialnämndernas uppsökande verksamhet 15
- råd och anvisningar om utformningen av kommunal färdtjänst 25
- rörelsehinder 8, 9, 10, 16, 22, 23, 28, 40, 43, 45, 49, 56, 57, 60, 61, 64, 65, 67, 68, 69, 72, 74, 75, 78, 81, 86, 88, 98, 100, 106, 107, 108, 109, 115, 121, 122, 123, 125
- rörelsehinder, lätt 65
- rörelsehinder, medelsvårt, 65, 78
- rörelsehinder, svårt 8, 9, 10, 11, 12, 16, 17, 20, 21, 23, 28, 30, 32, 35, 36, 60, 61, 65, 73, 77, 78, 81, 82, 86, 94, 106, 108, 114, 115, 122, 123, 124, 125
- rörelsehinder, de svåraste 78, 81, 82, 85, 86
- rörelsehindrade barn med hörselskador 8
- rörelsehindrade barn med synskador 8
- rörelsehindrade, klass för 15, 38, 40
- S D R (Sveriges dövas riksförbund) 123
- S F S (Sveriges förenade studentkårer) 11, 24, 106
- S S C O (Stockholms studentkårers centralorganisation) 11, 24, 106
- servicehus 23
- servicekommittén 23, 115
- sjukbidrag 98, 113, 114, 117
- sjukgymnastik 19, 29, 45, 71, 98, 99, 106, 113, 123, 125
- sjukpenning 53, 104
- sjukvårdshuvudmännen 3, 8, 10, 21, 58, 59, 61, 79, 80
- skola för rörelsehindrade 75
- skola för vuxna synskadade 42, 95, 98, 105
- skolhem 15, 16, 20, 21, 28, 32, 35, 36, 48, 49, 59
- skolhälsovård 12, 43, 45, 48, 73
- skollagen 37, 38, 42, 43, 73, 74
- skolplikt 37, 38, 46, 73, 74, 75, 76
- skolstadgan 10, 13, 15, 35, 38, 39, 40, 41, 43, 73, 74, 75, 76, 79, 125
- skolstyrelser 11, 13, 18, 35, 38, 39, 40, 66, 67, 70, 71, 74, 75, 76
- skolår, extra 16, 59
- skolöverstyrelsen 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 60, 65, 66, 67, 74, 76, 78, 79, 118, 120, 123, 124, 125, 127
- »skräddarsydd» utbildning 18, 32, 82
- skyddat arbete 20, 34, 82, 102, 103, 127, 128, 129
- Sköldenborgsinstitutet 8, 9, 10, 33, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 94
- social anpassning 12, 18, 27, 32, 36, 77, 83, 84, 85, 87, 129
- social hemhjälp 16, 23, 24, 25, 35, 80, 116
- sociala aktiviteter, träning i 18, 27, 84, 85, 87, 126, 131
- sociala svårigheter 9, 57, 60, 84, 121
- socialhjälpslagen 3, 7, 15, 91
- socialnämnderna 15

- socialstyrelsen 8, 12, 13, 15, 19, 25, 30, 35, 42, 44, 45, 46, 49, 59, 60, 61, 63, 73, 78
- specialklasser 10, 12, 15, 38, 39, 40, 43, 45, 80, 86
- specialskolan 12, 13, 37, 42, 43, 69, 74, 75, 76
- specialskolan för hörselskadade 69, 75, 120
- specialskolan för synskadade 69, 75, 120
- specialskolstadgan 39, 42, 73, 75, 76
- specialundervisning 9, 12, 14, 15, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 49, 63, 74, 78, 79, 96, 97, 122, 125
- statens arbetsklänik 18, 32, 34, 36, 51, 84, 85
- statens förhandlingsnämnd 8, 10, 21, 33, 62
- statens kostnader för handikappvård 7
- statsbidrag 9, 16, 21, 23, 25, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 46, 47, 48, 49, 50, 61, 70, 123
- statsbidrag till byggnadsarbeten inom det allmänna skolväsendet, kungörelsen om 49
- statsbidrag till byggnadsarbeten vid folkhögskolor, kungörelsen om 49, 50
- statsbidrag till driftkostnader för det allmänna skolväsendet, kungörelsen om 46, 47, 123
- statsbidrag till driftkostnader för folkhögskolor, kungörelsen om 48, 125
- statsbidrag till driftkostnader för gymnasiala skolor, kungörelsen om 47
- statsbidrag till förskolor, skolhem och hemundervisning för döva och hörselskadade barn, kungörelsen om 48
- statsbidrag till omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda, kungörelsen om 48, 49
- statsbidrag till skolhem för lärjungar vid högre skolor och till avlöning av föreståndare vid dylikt skolhem, kungörelsen om 15, 49
- statsbidrag till yrkesskolor, kungörelsen om 47
- Stockholms universitet 11, 23, 25, 30, 33, 36, 106
- Stockholms studentkårers centralorganisation (SSCO) 11, 24, 106
- studenthemmet Domus 24, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115
- studenthemmet Nyponet 108, 109, 110, 111, 113, 115
- studerandebostäder 22, 24, 28, 106, 108, 113, 114, 115
- studerandehälsovården 24, 106, 112
- studerandeorganisationer 24, 25, 30, 106
- studieassistans 23, 30, 106, 109, 113, 114, 115, 117, 123
- studiecirkelverksamhet 27, 29, 128, 131
- studiehjälp 69
- studielokaler (anpassning till handikappade) 14, 15, 22, 30, 36, 49, 66, 70, 71, 72, 80, 81, 86, 103, 110, 123
- studiemedel 24, 54, 113, 114, 117
- studiemedelsförordningen 54
- studiemedelsutredningen 26
- studieresor (utbildningsbidrag till) 52
- studierådgivning 85, 114, 117
- stödundervisning 9, 39, 40, 41
- Svenska kommunförbundet 3, 25
- Svenska scoutförbundet 122
- Sveriges dövas riksförbund (SDR) 123
- Sveriges förenade studentkårer (SFS) 11, 24, 106
- synklass 15, 38, 40
- synskador 8, 9, 12, 16, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 67, 68, 71, 72, 74, 75, 79, 88, 90, 95, 98, 104, 105, 114, 121, 122, 125, 126
- särskild gymnasial skola för svårt rörelsehindrade m. fl. 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 30, 32, 33, 34, 35, 81, 82, 84, 85, 86
- särskild specialundervisning 12, 38, 39, 43
- särskild undervisning 13, 37, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 74, 75
- särskilda föreskrifter om utbildningsbidrag åt den som inte fyllt 21 år, kungligt brev om 50
- särskilda stödåtgärder 14, 15, 16, 78, 79
- särskilt bidrag (utbildningsbidrag) 50, 52, 53
- särskolan 9, 12, 13, 16, 17, 29, 35, 43, 44, 45, 48, 49, 67, 69, 74, 75, 76, 78, 101, 124, 127
- talskador 9, 12, 37, 38, 39, 42, 68, 74, 75, 108, 123, 127
- tandvårdsklinik för handikappade 20
- tekniska hjälpmedel 9, 14, 15, 20, 23, 28, 30, 31, 34, 36, 40, 49, 66, 70, 71, 77, 78, 80, 90, 108, 109, 110, 112, 113, 115, 116
- terminologiska frågor 9, 63, 64, 65
- Tillträde till postgymnasiala studier (Ecklesiastikdepartementet Stencil 1966: 13) 120
- timtilldelning (för folkhögskolans handikappundervisning) 29, 125
- transportbidrag 14, 15, 78
- träningsskolan 12, 43, 45, 127, 128
- »udda yrken» 83
- universitet 22, 28, 36, 102, 103, 106, 110, 114, 115, 117, 120, 121
- universitetskanslersämbetet 22, 36
- utbildning i utlandet (utbildningsbidrag för) 51
- utbildningsbidrag 26, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 67, 69, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 110, 113, 124
- vanförestalten i Härnösand 9, 10, 58, 61, 62
- vanförestalter 8, 9, 10, 13, 39, 58, 59, 60, 61, 62, 69, 74, 75, 76, 79, 88, 94, 99, 106
- verkstadsskolor, centrala 9, 15, 47, 66
- vidareutbildning 50, 103, 119, 122, 125
- viss omkolning m. m., kungligt brev om 50

vuxenutbildning 3, 11, 22, 27, 28, 29, 36, 51,
89, 121
vuxna utvecklingsstörda 29, 34, 36
vårdarpersonal 19, 111, 112, 116
vårdartjänst 10, 11, 15, 16, 18, 20, 22, 23, 24,
25, 27, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 58, 59, 62,
80, 84, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112,
113, 114, 115, 116, 117, 123, 124, 125
yrkesprövning 20
yrkesrådgivning 36, 80, 83
yrkesskola 8, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20,
21, 30, 32, 34, 35, 36, 37, 41, 43, 45, 47, 56,
57, 65, 66, 68, 70, 71, 72, 77, 78, 79, 80,
81, 82, 84, 86, 94, 96, 119
yrkesskolundersökning, handikapputredning-
ens 9, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72
yrkesträning 9, 17, 45, 64, 105
yrkesutbildning 8, 9, 10, 11, 14, 16, 17, 19,
20, 21, 31, 32, 35, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
58, 60, 61, 62, 64, 66, 70, 77, 79, 83, 86,
88, 90, 92, 124, 128
yrkesutbildning för blindas 9, 16
yrkesutbildning för dövas 9, 16
yrkesutbildning för psykiskt utvecklingsstörda
9, 16, 45
yrkesutbildning, förlängd 96
yrkesutbildningsberedningen 88, 92
yrkesutbildningskurser för arbetslösa, kun-
görelsen om 50
yrkesutbildningsorganisationen, den allmän-
na 9, 10, 17, 58, 60, 62, 66, 67, 69, 70
yrkesval 17, 18, 19, 20, 36, 83, 90
yrkesvalslärare 13, 69
yrkesvägledning 11, 13, 18, 19, 20, 35, 36,
83, 88, 90, 92
åtgärder för handikappade elever vid icke-
obligatoriska skolor 40
Änggårdens yrkesskolor 9, 10, 33, 56, 57, 58,
59, 60, 61, 62, 100
öppna arbetsmarknaden 20, 34, 82, 127, 128
övningslärare 29, 125

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE
18 SEP 1969
ST. LOUIS, MISSOURI

AB Allmänna Förlaget

15 kr

KUNGL. BIBL.
18 SEP 1909
CTO-1000-21